

Socialtjänstens stöd till unga brottsoffer

Socialstyrelsen klassificerar sin utgivning i olika dokumenttyper. Detta är en **Lägesbeskrivning**. Det innebär att den innehåller redovisning och analys av kartläggningar och andra former av uppföljning av lagstiftning, verksamheter, resurser mm som kommuner, landsting och enskilda huvudmän bedriver inom hälso- och sjukvård, socialtjänst, hälsoskydd och smittskydd. Den kan utgöra underlag för myndighetens ställningstaganden och ingå som en del i större uppföljningar och utvärderingar av t.ex. reformer och fördelning av stimulansmedel. Socialstyrelsen svarar för innehåll och slutsatser.

ISBN 91-7201-943-3
Artikelnr 2005-131-10

Publicerad www.socialstyrelsen.se, februari 2005

Förord

Socialstyrelsen har fått ett uppdrag av regeringen om utvecklingsarbete till stöd för socialtjänstens arbete med brottsofferfrågor, med fokus på stöd till barn och ungdomar som utsatts för brott. Uppdraget har sin grund i den ändring av socialtjänstlagen (5 kap. 11 § SoL) som från den 1 juli 2001 förtydligade socialtjänstens ansvar för brottsoffer som behöver stöd och hjälp, oavsett typ av brott.

Uppdraget redovisas i tre delar – en uppföljning av socialtjänstens arbete enligt 5 kap. 11 § SoL, en rapport om barn som bevittnat våld och denna rapport om unga brottsoffer.

Det är angeläget att unga som utsatts för brott får adekvat stöd. Stödcentra för unga brottsoffer, med samlad kompetens om ungdomar, krisbehandling, brottsofferproblematik och rättsprocessen, är ett kvalificerat sätt att uppfylla kommunernas lagstadgade ansvar för brottsoffer. Socialstyrelsen har valt att beskriva verksamheten vid dessa stödcentra för att sprida erfarenheterna. Samtidigt ges ett kunskapsunderlag genom en sammanfattning av forskning och erfarenhet när det gäller unga brottsoffer. Förhoppningen är att detta ska bidra till att kompetent och aktivt stöd kan komma långt fler unga brottsoffer till del.

Handläggare vid Socialstyrelsen har varit Margareta Alldahl, Eva Ambe-sjö, Annika Eriksson och Merike Lidholm.

Åsa Börjesson
Avdelningschef
Socialtjänstavdelningen

Innehåll

<i>Förord</i>	3
<i>Sammanfattning</i>	7
Unga är mer utsatta för brott	7
Konsekvenserna kan bli allvarliga	7
Stöd till unga brottsoffer	8
Gott bemötande, stöd och bearbetning hjälper	8
Socialtjänstens stödcentra har specifik kompetens	8
<i>Inledning</i>	10
Fokus på unga brottsoffer	11
<i>Unga brottsoffer – forskning och erfarenhet</i>	13
Brottsofferforskning och insatser	13
Ungas utsatthet för brott	13
Unga är mer brottsutsatta	13
Rån och misshandel är vanligast	14
Brotten sker ofta utomhus och i skolan	16
Vissa könsskillnader	17
Invandrarungdomar är mer utsatta	18
Unga utsätts ofta mer än en gång	18
Stort mörkertal	19
Vanligt att vittnen inte ingriper	21
Omvärlden tar inte alltid unga brottsoffer på allvar	21
En del är både offer och förövare	22
Risk för allvarliga och långsiktiga konsekvenser	23
Panik och överklighetskänslor	23
Posttraumatisk stress	24
Oro och rädsla begränsar	24
Förändrad själv- och världsbild	24
Kränkning inte bara av våldsbrott	25
Reaktionerna är olika i olika åldrar	25
Det finns konstruktiva sätt att hantera situationen	28
Viktigt att bli bemött med respekt och förståelse	28
Dåligt bemötande en ytterligare traumatisering	29
Insatser för unga brottsoffer behövs	30
Att få och söka hjälp är inte självklart	30
Stöd från familj och vänner betyder mycket	31
Professionellt stöd och behandling kan behövas	31
Victim Support – ideella insatser i Storbritannien	33
Ung till ung – kommun och ideella krafter i Danmark	34
Community Outreach – förebyggande insatser i USA	34
Rättegångsskola för trygghet i rättsprocessen	35
Medling kan bidra till bearbetning	35

<i>Brottsförebyggande och brottsofferstöd – aktörer</i>	37
Många aktörer berörs	37
Lokala brottsförebyggande råd för samverkan och insatser	37
Polisen har ett eget brottsofferarbete	38
Socialtjänsten möter ofta unga brottsoffer	39
Skola, ungdomsmottagningar och BUP	39
Brottsoffermyndigheten	40
Brottsofferjourer och annat ideellt arbete	40
<i>Socialtjänstens stödcentra för unga brottsoffer</i>	41
John och Sarah – två unga som utsätts för brott	41
Rånad, rädd och hatisk	41
Utsatt och hotad av en kille hon känner	41
Metoder i brottsofferstödet	41
Kort om verksamheterna	42
Arbetsmodell	42
Stödcentrum för unga brottsoffer i Stockholm City	43
Stödcentrum för unga brottsoffer i Stockholm Söderort	44
Stödcentrum för unga brottsoffer i Stockholm Västerort	44
Stödcentrum för unga brottsoffer i Eskilstuna	45
Stöd för unga brottsoffer i Malmö	46
Stödcentrum för unga brottsoffer i Uppsala	46
Stödcentrum för unga brottsoffer i Göteborg	47
Stödcentrum för unga brottsoffer i Sundsvall	48
Vad fick John och Sarah för hjälp?	48
Johns hat och destruktiva reaktioner kunde vändas	48
Sarah kunde sakta återfinna sin trygghet och självkänsla	49
De ungas känslor och tankar	49
Målet är att kunna leva som vanligt	50
Stödcentra har specifik kompetens	51
Initiativen kom från olika håll	51
Nära samverkan med polisen en förutsättning	52
Organisation och andra förutsättningar	54
Initierad arbetsledning och tydligt ansvar är viktigt	54
Personalen behöver kolleger, fortbildning och handledning	55
De flesta har lokaler hos polisen	55
Förankring och samverkan	56
Basen i att sprida kunskap och bygga nätverk	56
Skolans roll är central	56
Samverkan med övrig socialtjänst	57
Ungdomsmottagningar	58
Barn- och ungdomspsykiatri	58
Brottsofferjourer	58
Stödcentra erbjuder stöd, rådgivning och information	59
Samtal med unga för att bearbeta och gå vidare	59
Stöd till föräldrar, för att de ska kunna stödja ungdomarna	60
Syskon och kamrater som är vittnen behöver också stöd	61

Information och stöd i rättsprocessen ger trygghet	61
Självförsvarskurser	61
Utåtriktad information om brottsofferreaktioner	62
Jour vid ungdomsevenemang	62
Vilka är det som kommer?	62
Både flickor och pojkar, de flesta i tonåren	62
Nästan alla har polisanmält	63
De flesta brottshandlingarna går inte till åtal	63
Oftast rån och misshandel utomhus	63
Många har varit utsatta flera gånger	63
En del är själva gärningsmän	64
Hur når man unga brottsoffer?	64
Stödet förebygger negativ utveckling och stärker rättssäkerheten	66
Önskemål om att nå fler och vidareutveckla stödet	67
<i>Reflektioner och slutsatser</i>	68
Brottsofferstöd av individuella och principiella skäl	68
Goda erfarenheter och behov av utvärdering	68
Dokumentation och utvärdering behövs	69
Förutsättningar för stödcentra	69
Organisation och samverkan	69
Arbetsledning, kompetens och handledning	70
Innehåll och arbetssätt	70
Gemensamt ansvar	71
Viktigt att stödet till unga brottsoffer byggs ut	72
<i>Referenser</i>	72
<i>Mer information</i>	79

Sammanfattning

Unga är mer utsatta för brott

Både svenska och internationella undersökningar visar att ungdomars utsatthet för brott är större än för befolkningen i allmänhet. Unga utsätts oftare för allvarliga brott som våld och hot. Även hatbrott (trakasserier, våld etc. pga. ras, kön, religion eller sexualitet) tycks vara vanligare bland unga. Tio procent av pojkarna och fem procent av flickorna i en svensk högstadie- och gymnasieundersökning uppgav att de hade blivit rånade. I en annan studie hade nästan nio procent av unga i åldrarna 16–29 år utsatts för minst ett våldsbrott under året (nästan fyra procent vid fler än ett tillfälle), vilket är en fyra gånger större risk än för personer i medelåldern. Bland gymnasieelever i ytterligare en studie hade 60 procent vid något tillfälle utsatts för våld, ca tolv procent grovt fysiskt våld. Närmare 30 procent hade varit utsatta mer än en gång. Det är vanligare med upprepade brottsutsatthet bland unga. Också deras benägenhet att anmäla brott till polisen antas vara mindre, och därmed är mörkertalet större. Det är inte ovanligt att det förekommer hot för att offret inte ska göra polisanmälan eller ta tillbaka den.

Många unga utsätts i hemmet, men främst handlar det om gatuvald ungdomar emellan. En stor del av brotten begås också i skolan eller dess närhet. En dryg tiondel av de våldsskador som barn och unga söker vård för har t.ex. tillfogats dem i hemmet, drygt 30 procent på eller i anslutning till busar och tåg och ca 15 procent i skolan.

Ungdomar som är speciellt utsatta för brott lever också ofta i en marginal-situation, t.ex. med arbetslösa föräldrar, i ett område med hög arbetslöshet och stor brottslighet. Ungdomar med invandrarbakgrund är i högre utsträckning utsatta för våldsbrott. Pojkar är totalt sett mer utsatta än flickor, men flickor med invandrarbakgrund har en nästan lika hög utsatthet som pojkar med svensk bakgrund.

Konsekvenserna kan bli allvarliga

Brott mot unga tas inte alltid på allvar, varken av andra ungdomar eller av deras omgivning. Unga vistas till stor del i miljöer där våld, hot och trakasserier förekommer, och tenderar ibland att betrakta detta som något ”normalt”, som man måste försöka hantera.

Ändå kan konsekvenserna av brottsutsatthet vara särskilt allvarliga för unga. I en känslig utvecklingsperiod kan de förlora tilltron till sig själva och samhället och till världen som meningsfull och begriplig.

Vanliga reaktioner på ett brott är panik, tomhets- och överklighetskänslor, känslor av övergivenhet och otrygghet, ökad misstänksamhet, koncentrationssvårigheter, aptitlöshet, sömnlöshet, svårigheter att förstå och tolka information. Brottsutsatthet kan medföra ångest, depression, andra psykiska problem och leda till posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). Även till synes

lindriga brott kan ge svåra psykiska efterverkningar. Oro för att bli utsatt för brott igen och rädsla för att träffa gärningsmannen kan få stor inverkan på ungdomars liv. Rädslan kan vara påtaglig lång tid efter brottet.

Det finns risk för att man tar till droger eller andra destruktiva sätt att hantera ångest efter brottet. Det är inte ovanligt att ungdomar riktar sin ilska mot sig själva, i självdestruktiva handlingar, eller genom våld mot andra. Undersökningar visar att det stora flertalet unga brottsoffer känner hat och hämndlystnad. Det finns en ökad risk för att utsättas för brott igen och för att själv bli förövare.

Stöd till unga brottsoffer

Att förebygga brott, stärka och stödja unga brottsoffer är viktiga uppgifter för bl.a. polis, socialtjänst och skola, utifrån olika utgångspunkter. Socialtjänsten har ett särskilt ansvar för brottsoffer som behöver stöd och hjälp och deras anhöriga, enligt 5 kap. 11 § socialtjänstlagen.

Gott bemötande, stöd och bearbetning hjälper

Bemötande, stöd, adekvat information och andra lämpliga åtgärder efter brottet kan vara avgörande för brottsoffrets återhämtningsprocess, brottsutredningen och brottsoffrets fortsatta medverkan i rättsprocessen. Om människor i kris inte bemöts med respekt och förståelse kan det öka risken för s.k. sekundär traumatisering. Det kan uppstå i mötet med exempelvis polis, sjukvård, socialtjänst, åklagare eller domare, som saknar kunskap om sårbarheten efter brottsutsatthet. Det kan leda till att den unga mister förtroendet för vuxenvärlden, rättvisan och rättssystemet.

För den unge krisdrabbade är det viktigt att ha någon att tala med om brottet och kränkningen. Genom att återberätta händelseförloppet kan den brottsutsatte bearbeta den traumatiska situationen och så småningom få kontroll över den. Detta kan återuppbygga den unges tilltro till sig själv och omvärlden, motverka känslan av hjälplöshet och minska vidden av att vara brottsoffer. Att få veta att reaktionerna är normala hjälper brottsoffret och kan minska den psykologiska pressen. Behandling med inriktning på brottsofferproblematiken minskar symtom på PTSD, känslor av hopplöshet och depression.

Socialtjänstens stödcentra har specifik kompetens

I några kommuner i landet har socialtjänsten särskilda mottagningar i samverkan med polisen för att stödja unga brottsoffer. Polisen förmedlar kontakten med unga som utsatts för brott, som erbjuds att komma till stödcentra för samtal. Verksamheterna erbjuder ofta också stöd till föräldrar, syskon och kompisar som bevittnat brottet. Ungdomarna får berätta om brottet, sina känslor och reaktioner och får bekräftat att det är normalt att reagera som de gör. De får hjälp med att hitta strategier för att mildra rädslan och minska hat och hämndkänslor. De får också information om polisens allmänna utredningsförfarande och den fortsatta rättsprocessen. Detta är ett sätt att hjälpa brottsoffer att till viss del återfå kontrollen.

Stöd i samband med rättegången är viktigt. Det kan väcka starka känslor att träffa gärningsmannen igen. Att bli förhörd kan kännas kränkande och som ett ifrågasättande av ens trovärdighet.

Stödcentra har också en hel del utåtriktad information om brottsofferproblematiken och möjligheten att få hjälp och stöd, i t.ex. skolor, föreningar m.m.

Verksamheten med stödcentra för unga brottsoffer är ett viktigt pionjärbete, med goda erfarenheter, som ännu inte är utvärderat. Genom att unga kan få hjälp att må bättre och återgå till ett fungerande vardagsliv kan man undvika långsiktiga konsekvenser för den unges liv och beteende. Inte minst viktigt är det att stödet, enligt såväl stödcentra som intervjuade inom polisen, förbättrar utredningarna och rättsprocessen.

Stödcentra för unga brottsoffer har en specifik kompetens, som kombinerar kunskaper och erfarenhet när det gäller arbete med unga, den speciella brottsofferproblematiken samt kunskap om rättsprocessen. För att behålla och utveckla kompetensen behövs tydlig arbetsledning, fortbildning och handledning.

Närheten till polisen och polisens stöd och förtroende för verksamheten är central, eftersom stödcentras arbete bygger på en nära och ömsesidig samverkan. Socialstyrelsens undersökning visar att polisen ser mycket positivt på socialtjänstens brottsofferstöd och att samverkan i stort sett fungerar bra. Från stödcentra påpekas vikten av samsyn och gemensamt ansvar för brottsoffer mellan polis och socialtjänst, men med olika professionella utgångspunkter.

Organisationsformerna och metoderna i stödet till unga brottsoffer behöver anpassas och utvecklas utifrån olika förutsättningar och behov. Väger att nå fler brottsutsatta unga och att stödja föräldrar, så att de i sin tur kan vara till stöd för sina barn, är områden som stödcentra önskar vidareutveckla. Dokumentation och utvärdering av verksamheterna är angelägen. För att utveckla hjälpen till unga brottsoffer behövs också mer forskning om deras brottsutsatthet och om behandlingsmetoder.

De som möter unga brottsoffer (polis, åklagare, domstol, skola, övrig socialtjänst, sjukvård m.fl.) måste vara medvetna om problematiken och hänvisa dem till stödcentra eller andra instanser där de kan få hjälp. Lärare och elevvård har en särskilt viktig uppgift i att identifiera ungdomar som behöver stöd, eftersom de ofta inte söker hjälp själva.

Många myndigheter och verksamheter berörs och måste ta ansvar för sin del av det brottsförebyggande arbetet och stödet till brottsoffer. Stödcentra kan utgöra ett kompetent stöd i detta, men inte ta över andras ansvar.

Det är angeläget att unga som utsätts för skrämmande eller traumatiska brottsupplevelser kan få kompetent stöd och hjälp till bearbetning.

Inledning

Socialstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att bedriva ett utvecklingsarbete till stöd för socialtjänstens arbete med brottsofferfrågor, som ska rapporteras till regeringen med årsredovisningen för år 2004.¹ Uppdraget har sin grund i den ändring av socialtjänstlagen som från den 1 juli 2001 tydliggjorde socialtjänstens ansvar för brottsoffer som behöver stöd och hjälp, oavsett typ av brott:

Socialnämnden bör verka för att den som utsatts för brott och dennes anhöriga får stöd och hjälp. Socialnämnden bör härvid särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp i hemmet kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation. (5 kap. 11 § SoL)

Kommunerna har också enligt 2 kap. 2 § socialtjänstlagen det yttersta ansvaret för att de människor som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Kommunens generella ansvar omfattar även människor som är eller har varit utsatta för våld eller andra brottsliga handlingar.

Myndigheternas bemötande och omhändertagandet av brottsoffer har under senare år blivit allt mer uppmärksammat. Kunskapen om vad det kan innebära för människor att utsättas för brott har ökat och stödet till brottsoffer har förbättrats.

Regeringen konstaterar i förarbetena till lagändringen att de åtgärder som hittills vidtagits på området har haft stor betydelse för brottsoffren, men att det fortfarande finns brister, framför allt vad gäller rättsväsendets och andra myndigheters kunskap om brottsofferproblematiken och bemötandet av brottsoffer. Det krävs ett väl utvecklat samarbete mellan berörda myndigheter för att brottsoffer ska kunna få det stöd och skydd som de har rätt att förvänta sig. Socialtjänsten har ett särskilt ansvar, men det påpekas också att brottsofferarbetet enligt regeringens mening är en viktig del i den polisiära verksamheten. Det är angeläget att denna insikt genomsyrar polisens arbete (prop. 2001/01:79).

Grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktnissbruk finns fastslagna i en FN-deklaration, som antogs av Generalförsamlingen i december 1985. Deklarationen slår fast att brottsoffer ska behandlas med medkänsla och respekt. I deklarationen uppmanas bl.a. medlemsstaterna att sträva efter:

- Att offren ska få nödvändig materiell, medicinsk, psykologisk och social hjälp genom statliga, frivilliga och samhällsbaserade resurser.
- Att offren ska informeras om och snabbt få tillgång till hälso- och sjukvård och socialtjänst och annan relevant hjälp.

¹Dnr 00-7489/2001

- Att personal inom polisen, övriga rättsväsendet, hälso- och sjukvården, socialtjänsten och annan berörd personal ska få utbildning, som gör dem lyhörda för offrens behov, och riktlinjer för att säkerställa riktig och omedelbar hjälp.

Brottsoffer ges i FN-deklarationen en vid definition. Ett brottsoffer är en person som lidit fysisk eller psykisk skada, ekonomisk förlust eller påtaglig försämring av sina grundläggande rättigheter genom en handling som strider mot landets straffrättsliga lagstiftning, oavsett om gärningsmannen identifierats, gripits, åtalats eller dömts eller ej. Definitionen omfattar också anhöriga till den drabbade och personer som lidit skada genom att ingripa. I andra definitioner innefattas ibland även t.ex. vittnen.

Med ”unga brottsoffer” avser vi i denna rapport barn och unga som har utsatts för en brottslig handling, men med en avgränsning som inte innefattar våld och övergrepp i hemmet (eftersom uppdraget i denna del rör barn och unga som utsätts för brott i offentliga miljöer). Det är inte bara i lagens mening grova brott som kan ge rädsla, psykiska efterreaktioner och upplevas som kränkande. Det är således den subjektiva upplevelsen som är avgörande, och unga brottsoffer kan behöva stöd, även om händelsen inte betraktas som allvarlig av omgivningen eller rättsväsendet.

Begreppet ”unga brottsoffer” innefattar såväl barn som ungdomar. Konsekvenser, bemötande, åtgärder, behov av stöd m.m. varierar förstås beroende på den brottsutsattes ålder och utvecklingsnivå. De stödcentra för unga brottsoffer som är i fokus i rapporten ger stöd till unga i ett relativt brett åldersspann, men med tonvikt på ungdomar i tonåren. I rapporten används, med något undantag, ”unga brottsoffer” utan differentiering på åldrar.

Fokus på unga brottsoffer

I uppdraget till Socialstyrelsen betonar regeringen särskilt barn och ungdomar som utsatts för brott samt socialtjänstens samverkan med andra myndigheter och ideella organisationer.

Den verksamhet som bedrivs inom stödcentra för unga brottsoffer, som från början initierats av socionom Ann Hellströmer, och som finns i några kommuner i Sverige, ligger väl i linje med uppdraget. Socialstyrelsen har valt att bidra till att dokumentera den erfarenhetskunskap som finns genom att följa och beskriva dessa verksamheter.

Både svenska och internationella undersökningar visar att ungdomar är mer utsatta för brott än befolkningen i allmänhet.² De brott som är vanligast är stöld, rån och misshandel. Hot och sexuellt ofredande hör också till de vanligare brotten. Ungdomar utsätts främst för brott i offentliga miljöer, på gatan, i skolan och på transportmedel. Pojkar utsätts mest för gatuvåld, medan flickor är mer utsatta för våld i familjen eller i parförhållanden och för sexuellt ofredande.

En omedelbar följd av att utsättas för brott kan vara en traumatisk kris, dvs. en psykisk stressupplevelse som är känslomässigt överväldigande och kan ta sig både fysiska och psykiska uttryck. Att bli utsatt för kriminella övergrepp kan skada grundtryggheten och leda till större misstänksamhet

² För källhänvisningar, se forskningsgenomgången längre fram.

mot människor i omgivningen. När man utsätts för brott i det känsliga skede i livet som ungdomstiden är, kan det innebära extra svårigheter. I sin utveckling mot ökad autonomi och inre säkerhet kan en ung person i stället övermannas av känslor av maktlöshet och rädsla. Detta kan få långtgående konsekvenser, som hat- och hämndkänslor, att man blir utsatt på nytt eller själv utsätter andra för brott.

Bemötandet hos myndigheter och vilken hjälp brottsoffret får betyder mycket för återhämtningen. För många räcker den hjälp personer i omgivningen kan ge, men ofta behövs även andra stöd- och hjälpinsatser för att den som utsatts för brott ska kunna återgå till en fungerande vardag och en sund utveckling.

Unga som utsätts för brott ska få visst stöd hos polisen i samband med polisanmälan och utredning. Utöver detta är unga som behöver mer stöd oftast hänvisade att vända sig till t.ex. skolans elevvård, ungdomsmottagningar och barn- och ungdomspsykiatri. Ingen av dessa instanser har speciell kunskap om brottsofferproblematiken eller om polisutredningar, rättegång, skadestånd, brottsskadeersättning och andra frågor som är i fokus för den som blivit utsatt för brott. De ideella brottsofferjourerna arbetar främst med vuxna och har inte lika stor vana att möta och stödja ungdomar.

Här kommer socialtjänstens ansvar in. Under det senaste decenniet har det i några kommuner vuxit fram verksamheter inom socialtjänsten för att stödja unga brottsoffer. Detta sker i nära samverkan med polisen. Syftet är att erbjuda just en sådan specialkompetens på brottsofferområdet som beskrivs ovan.

Erfarenheterna är goda och visar att verksamheten fyller ett stort behov. Socialstyrelsen har i denna kartläggning följt åtta sådana verksamheter (i fem kommuner) som var igång eller planerade när kartläggningen började 2003. Kartläggningen bygger på intervjuer vid två tillfällen med varje stödcenter, information från tre seminarier med representanter för verksamheterna samt skriftligt material. Även polisen som samverkar med stödcentra har intervjuats vid två tillfällen. Rapporten inleds med en kunskapssammanställning, som bygger på forskning och annan litteratur om unga brottsoffer.

Unga brottsoffer – forskning och erfarenhet

Brottsofferforskning och insatser

Under de senaste årtiondena har uppmärksamheten kring brottsoffer ökat. Brottsofferforskningen har sitt ursprung i USA och började ta fart under 1960- och 1970-talen. Debatten om våld mot kvinnor bidrog till att driva frågan framåt. Brottsoffer kom att synliggöras och tilldelas mer och fler rättigheter (Lindgren m.fl. 2004).

Begreppet viktimologi, läran om offren, myntades 1949 av den amerikanske psykiatern Fredrik Wertham. Den amerikanska brottsofferforskningen liknar på många sätt den svenska, med studier av förekomst, risker och konsekvenser, insatser, rättsväsendets roll etc. Man har dock kommit längre när det gäller forskning om unga brottsoffer. Det kan bero på en högre andel unga brottsoffer och att ungdomsbrottslighet är ett stort problem i USA, med kriminella ungdomsgäng, mycket vapen och droger. Detta gör att amerikansk brottsofferforskning inte utan vidare har relevans för svenska förhållanden.

Situationen i USA har bl.a. lett till olika åtgärder mot ungdomsvåld och ungdomsbrottslighet. Även insatser för unga brottsoffer är på framväxt, men är fortfarande i sin linda.

Här ligger i stället Sverige väl framme, även i ett europeiskt perspektiv, med några undantag (t.ex. Victim Support i Storbritannien och Ung till ung i Danmark, som beskrivs nedan). Fokus i många andra länder ligger än så länge ofta på brottsoffers skyldigheter och inte så mycket på deras rättigheter och behov av stöd.³ Framförallt fokuseras forskning och insatser mer på gärningsmännen än på brottsoffren.

Ungas utsatthet för brott

Unga är mer brottsutsatta

Både svenska och internationella undersökningar visar att ungdomars utsatthet för brott är större än för befolkningen i allmänhet (BRÅ 1998:2 Martens).

Brottsförebyggande rådet har sedan 1995 vartannat år gjort självdeklarationsundersökningar bland ungdomar i årskurs nio, om stöld, våld och annat problembeteende (som skolk och droganvändning). Mellan 5 300 och 8 200

³ Enligt deltagare i en EU-konferens i juni 2003: Young people: Partners in Preventing Violence. Konferensen arrangerades av: Council of Europe Responses to violence in everyday life in a democratic society, Network of local pilot projects. Deltagande länder var Sverige, Tyskland, Bulgarien, Österrike, Italien, Portugal, Slovenien, Kroatien samt forskare även från Finland och Schweiz.

elever har anonymt besvarat frågeformuläret de olika åren. De undersökningar som gjorts 1995–1999 visar att utsatthet för stöld är vanligare än utsatthet för våld. Ca 30 procent av ungdomarna uppger att de under den senaste tolv månadersperioden har blivit utsatta för stöld, ca tio procent har hotats så att de har känt sig rädda och ca sex procent uppger sig ha utsatts för grövre våld⁴ (BRÅ-rapport 2003:5 Ring).

Rån och misshandel är vanligast

Rån och hot

De vanligaste brotten som unga utsatts för är stöld, rån och misshandel. Brottsförebyggande rådet har undersökt ungdomsrån i Stockholm och Malmö, dels genom en enkät till ca 4500 ungdomar i årskurs nio och första årskursen på gymnasiet och dels genom statistik över polisanmälningar under senare delen av 1990-talet (BRÅ-rapport 2000:6).

Anmälningarna om ungdomsrån ökade markant i slutet av 1990-talet, med nästan en fördubbling mellan 1998–1999. Detta kan ha speglat en faktisk ökning, men kan också ha berott på en större anmälningsbenägenhet eller användning av denna brottsrubricering.

Ett scenario som blev allt vanligare var att en grupp ungdomar gick fram till ett utvalt offer, genom sitt agerande förmedlade en tydlig hotbild, och krävde att få låna mobiltelefonen, se på guldkedjan etc. Offret blev oftast skrämt, var väl medvetet om hotbilden, och kände sig av rädsla för represalier tvingat att lämna ifrån sig det rånarna krävde. Detta skedde ofta på dagtid, på offentliga platser, och innefattade varken våld eller uttalat hot. Brottsscenarier av detta slag, med inget eller ett begränsat inslag av våld eller direkt hot, tros svara för en del av den dåvarande ökningen av de polisanmälda ungdomsrånen (BRÅ-rapport 2000:6).

Av niondeklassarna i BRÅ:s ovannämnda undersökning var det tio procent av pojkarna och fem procent av flickorna som uppgav att de hade blivit rånade under högstadietiden (inkl. rånförsök 20 respektive sju procent). För gymnasieungdomarna gällde i stort sett samma siffror, utom i Malmö, där hela 17 procent av pojkarna hade blivit rånade. 25 av de ca 200 elever i undersökningen som hade polisanmält rånet hade blivit hotade för att de skulle ta tillbaka anmälan. 24 av dem struntade i hoten, varav fyra uppgav att hoten hade verkställts i form av misshandel eller nya hot (BRÅ-rapport 2000:6).

Våld och hot

Yngre personer blir utsatta för grövre våld i större utsträckning än äldre. De löper också dubbelt så stor risk som äldre att bli utsatta för hot (BRÅ 1998:2 Martens). Nästan nio procent av de unga (16–29 år) i en svensk studie uppger att de har utsatts för minst ett våldsbrott under året, fem procent har utsatts för ett brott och knappt fyra procent för fler än ett brott. Jämfört med åldersgruppen över 50 år löper de unga fyra gånger större risk att utsättas för enstaka våldsbrott (Carlstedt 2001).

I en svensk enkätundersökning med ca 6 600 svarande gymnasieelever om deras möte med våld i hemmet, skolan och på fritiden, uppgav ca 60

⁴ Som ledde till att de behövde uppsöka sjuksköterska, läkare eller tandläkare.

procent att de vid något tillfälle varit utsatta för våld. För 19 procent handlade det om grovt fysiskt våld och 45 procent hade varit utsatta för lättare fysiskt våld. 46 procent hade varit utsatta mer än en gång (Weinehall 1999).

I en annan svensk intervjuundersökning, med ungdomar som varit utsatta för våld och egendomsbrott 1978–1993, var utsatthet för våld högst bland niondeklassare (Estrada & Flyghed 2001).

Av Brottsförebyggande rådets sammanställning av fyra självdeklarationsundersökningar framgår att 25 procent av pojkarna respektive 18 procent av flickorna har utsatts för lindrigare våld. När det gäller grövre våld är siffrorna sju respektive fyra procent (BRÅ-rapport 2003:5).

Sexualbrott

År 2003 anmäldes ca 10 100 sexualbrott i Sverige, vilket är en ökning med fyra procent jämfört med året före. Framförallt ökade kategorierna våldtäkt och grov våldtäkt (både försök och fullbordade våldtäkter). Våldtäkt mot person under 15 år ökade med 21 procent. Under åren 1993–2003 har antalet anmälningar om sexuellt ofredande nästan tredubblats (förutom vad gäller blottning). 2003 anmäldes 5530 sexuella ofredanden, varav en fjärdedel mot barn under 15 år. Flertalet ofredanden tycks idag ske via e-post och sms. År 2003 misstänktes knappt 1500 personer för sexualbrott, varav tolv procent var i åldern 15–20 år (BRÅ-rapport 2004:2).

Det polisanmäls 30–60 gruppvåldtäkter per år, där en dryg tiondel av offren är under 15 år. Under 1990-talet var drygt en fjärdedel av de misstänkta gärningsmännen 15–20 år, vilket ligger något under ungdomars andel av samtliga brott, som är 30 procent (BRÅ 2000).

I Skolverkets rapport om relationer i skolan har bland annat förekomsten av sexuella trakasserier och övergrepp i skolan undersökts. En enkätundersökning omfattar 148 skolor i 86 kommuner, med knappt 3 400 elever i årskurs fem och åtta samt andra gymnasieåret. Undersökningen visar att sexuella trakasserier i dessa årskurser förekommer mest i grundskolans åttonde klass. Var tionde elev i årskurs åtta har upplevt att andra har tafsat på dem. Något mer än fyra procent i årskurs åtta och på gymnasiet (108 elever) uppger att de utsatts för sexuella övergrepp i skolan, i huvudsak av en annan elev (Skolverket 2002).

Hatbrott

Hatbrott bygger på fördomar kring ras, kön, religion och sexualitet, och inkluderar bland annat trakasserier, personlig kränkning, våld samt förstörelse av egendom. Hatbrott drabbar både ungdomar och vuxna, men liksom när det gäller andra typer av våld tycks unga vara mer utsatta.

Forskarna menar att de känslomässiga reaktionerna hos offer för hatvåld kan skilja sig från generella reaktioner hos brottsoffer. Offer för hatvåld tenderar att bibehålla sin självkänsla i högre utsträckning (Barnes & Ephross 1994), kanske för att de tydligare tycks kunna se gärningsmannen som ansvarig för händelsen, i stället för att förebrå sig själv att de kunde ha undvikit situationen genom att bete sig annorlunda. Samtidigt kan rädslan vid denna typ av brott vara större än vid annan brottslighet, då kränkningen kan

upplevas som särskilt allvarlig eftersom det är ett brott mot individens identitet och kultur (Shaw & Barchechat 2002).

I en rapport från BRÅ om intolerans – antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandrarfientliga tendenser bland unga, redovisas en undersökning, där närmare sju procent av elever med invandrarbakgrund uppger sig ha blivit slagna pga. sitt ursprung det senaste året, och 15 procent att de har blivit hotade. De flesta eleverna i undersökningen har en positiv inställning till olika minoriteter, men ca sju procent ger uttryck för en hög grad av intolerans, och 24 procent en generell intolerans. I rapportens forskningsgenomgång framkommer att ett skäl till att ungdomar ansluter sig till rasistiska grupper kan vara att de genom olika händelser känt sig provocerade eller trakasserade av immigranter eller antirasister, eller upplever sig ha behov av skydd mot ungdomar med invandrarbakgrund. Andra skäl kan vara känslor av utanförskap och maktlöshet, sökande efter vänner och en alternativ ”familj”, sökande efter status och identitet samt spänningssökande (BRÅ 2004 Ring).

Brotten sker ofta utomhus och i skolan

Det är ofta fråga om gatuvåld

I Sverige söker ca 1800 barn i åldern 0–17 år varje år vård till följd av våldshandlingar (se tabell nedan). Bland dem har våld och övergrepp till största delen skett på gator och transportmedel (buss, t-bana, pendeltåg, spårvagn etc.), inte i hemmet. Nästan en tredjedel har skadats i transportområden. En dryg tiondel av våldsskadorna har tillfogats de unga i hemmet och ca 15 procent i skolan. Pojkar står för två tredjedelar av fallen, främst i 13–17-årsåldern, och detta förklaras framförallt av ungdomsvåldet. Avsiktligt våld mot barn är mycket känsligt för alla inblandade, varför man kan anta att det förekommer mörkertal i patientstatistiken. En del avsiktliga övergrepp kan ha kodats som skadehändelse eller olycksfallsskada. Det finns även ett generellt bortfall i orsaksskoderna. Dessa svårigheter innebär att statistiken visar en miniminivå av problemet (Avsiktligt våld mot barn, Socialstyrelsen 2004).

Antal barn 0–17 år, som sökt vård vid akutmottagning eller jourcentral till följd av våldshandling. Efter skadeplats och kön, 1999–2002. (Avsiktligt våld mot barn, Socialstyrelsen 2004. Källa: EHLASS, EpC, Socialstyrelsen)

Plats	Antal			Procent		
	Pojkar	Flickor	Totalt	Pojkar	Flickor	Totalt
Transportområde	101	34	135	31	32	31
Bostad/bostadsområde	36	21	57	11	20	13
Skola	53	9	62	16	9	14
Restaurang, pub, danslokal m.m.	34	10	44	10	10	10
Annan specificerad plats	48	9	57	15	9	13
Ospecificerad plats	55	22	77	17	21	18
Totalt	327	105	432	100	100	100

Skolan och dess närhet är ofta en brottsplats

Våldet i skolan visar enligt Weinehall (1999) en oroväckande utveckling, och är ett område där mycket skulle kunna göras. Tolv procent av ungdomarna i hennes svenska undersökning hade utsatts för våld i hemmet och ca 20 procent i skolan. Våld är således relativt vanligt förekommande i skolmiljön, och där finns ofta såväl gärningsmän som offer och vittnen. Detta är ett allvarligt arbetsmiljöproblem i skolan (Weinehall 1999).

Mobbning eller liknande trakasserier är ett vanligt brott bland unga, som ofta förekommer i skolan eller inom skolområdet. Mobbning kan definieras som att en eller flera förövare avsiktligt utför upprepade negativa handlingar mot en utsatt person, under en längre tid. Det innebär brottsliga handlingar av flera slag, som våld, hot, stölder och trakasserier. Tio procent av pojkarna och 16 procent av flickorna i 1999 års självskattningsundersökning uppgav att de ibland eller ofta blivit mobbade (BRÅ-rapport 2003:5 Ring). Mobbning är en typ av brottslighet där mycket återstår att göra från skola, socialvård och rättsväsende (Wergens 2002).

Enligt den senaste statistiken från BRÅ (pressmeddelande januari 2005) ökar anmälningarna kraftigt när det gäller misshandel mot barn som är 7–14 år. År 2004 var det en ökning med tio procent, och på tio år har anmälningarna ökat med 60 procent. Brotten sker i huvudsak på vardagar och många av de misstänkta gärningsmännen är under 15 år. Ökningen är sannolikt enligt BRÅ ett resultat av att många skolor numera har som policy att anmäla våld till polisen.

En del undviker vissa platser

Då brott mot unga i stor utsträckning begås utanför hemmet och i offentliga miljöer har man i en ANT-undersökning⁶ från 1996 frågat stockholmsungdomar vilka platser de undviker på grund av rädsla för brott. 71 procent av ungdomarna uppger att de inte undviker några platser. Nio procent av flickorna och fyra procent av pojkarna undviker de centrala delarna av Stockholm. Tre procent av flickorna och sju procent av pojkarna undviker vissa förortsområden och områden som exempelvis Docklands och Fryshuset (platser med verksamhet för ungdomar). Det förekommer även svar som ”överallt i stort sett”, ”de flesta ställen” eller ”uppehållsrummet i skolan” (Qvarnström & Mårtensson 1996).

Vissa könsskillnader

Det tycks finnas vissa könsskillnader när det gäller våldsutsatthet hos unga. Generellt kan sägas att flickor i högre utsträckning vänder problemen inåt, medan pojkar är mer utagerande (Finklehor & Kendall-Tackett 1997, Victim Support, Scarpa 2003).

Våldet är mer handgripligt och synligt bland pojkar än flickor, både till form och plats. Pojkarna utsätts ofta av en obekant, och orsaken tycks i många fall vara oklar eller vara alkohol- eller drogrelaterad. Vanligast är att

⁶ I Stockholm har man sedan 1972 vart 3:e år frågat samtliga elever i årskurs 9 om deras drogvanor. Sedan 1987 frågar man också om elevernas utsatthet för våld.

våldet förekommer i skolan eller utomhus på fritiden. Misshandel sker ofta på helgen under kvälls- och nattetid, och det är inte ovanligt med flera åskådare. Flickorna blir i högre grad mobbade och psykiskt eller sexuellt trakasserade. Denna typ av trakasserier tycks flickor utsättas för redan från tidig ålder och vid flera tillfällen (Weinehall 1999).

Brottsförebyggande rådets sammanställning visar att pojkar något oftare utsätts för våld eller stöld än flickor. Skillnaden är mest markant vad det gäller våld, framförallt grövre våld, där siffrorna är sju respektive fyra procent. Andelen utsatta för hot som inneburit att man känt sig rädd är däremot lika stor för pojkar och flickor (BRÅ-rapport 2003:5 Ring).

Invandrarungdomar är mer utsatta

Inom den viktimologiska forskningen diskuteras om det finns skillnader i brottsutsatthet mellan unga svenskar och invandrarungdomar. De flesta forskare är överens om att invandrare löper större risk än svenskar att utsättas för brott, särskilt grövre våldsbrott (Von Hofer m.fl. 1998:73, BRÅ-rapport 1998:2 Martens).

I våldskommissionens slutbetänkande framkommer att en stor del av det dödliga våldet utspelar sig mellan invandrargrupper, men att det även tycks finnas ett ökat inslag av bråk mellan invandrare och svenskar (SOU 1990:92). Rings undersökning visar att ungdomar med invandrarbakgrund (minst en förälder född i utlandet) i högre utsträckning var utsatta för våldsbrott än ungdomar med helt svensk bakgrund. Pojkar var som nämnts mer utsatta än flickor, men flickor med invandrarbakgrund hade en nästan lika hög utsatthet som pojkar med svensk bakgrund (Ring 1999).

Några kriminologer menar att diskriminering och utanförskap, som invandrare ofta utsätts för och upplever i det svenska samhället, kan vara en förklaring till att invandrare ofta är överrepresenterade både vad gäller brottslighet och brottsutsatthet (Estrada & Flyghed 2001).

Unga utsätts ofta mer än en gång

Unga löper inte bara en större risk för att bli utsatta för brott, även risken för upprepad viktimisering (brottsutsatthet) är högre. I en svensk studie uppger fyra procent av de unga (16–29 år) att de har utsatts för mer än ett våldsbrott under året, jämfört med 0,3 procent av de äldre (50 år och uppåt). Om man jämför olika riskfaktorer för utsatthet för våld, som ålder, att vara ensamstående, ha utländsk bakgrund och låg inkomst, så är ålder den faktor som har störst betydelse. De unga löper mycket tydliga överrisker för viktimisering och ännu tydligare överrisker för upprepad viktimisering (Carlstedt 2001).

Forskning visar att risken för att utsättas för brott generellt är större för dem som redan har utsatts, speciellt inom det närmaste året efter en brotts handling. I ca en fjärdedel av de fall där ett brottsoffer har utsatts för brott igen har det nya brottet anmälts inom en månad från tidigare anmälan. Efter den tidsperioden tycks risken för upprepad utsatthet för brott minska (BRÅ-rapport 2001:3 Carlstedt).

⁷ Samtliga elever i årskurs nio i Stockholms kommunala skolor ingick.

Det finns flera teorier kring upprepad viktimisering. En tolkning som kallas för "state dependency" innebär att risken för att en person eller ett hushåll ska utsättas för brott ökar tillfälligt efter ett brott, för att det tycks finnas ett samband mellan brottsändelserna. Det kan t.ex. vara rationellt för en gärningsman att upprepa brott mot samma person eller objekt, genom den kunskap han eller hon får vid det första brottet. Detta resonemang tycks dock i högre utsträckning vara relevant för inbrott än brott mot personer (Carlstedt 2001).

En av de främsta svårigheterna för brottsoffer är att återhämta sig efter brottet, våga och orka gå vidare med sitt liv. När man återigen utsätts för brott faller man hela tiden tillbaka och får börja om i återhämtningsprocessen. Det är inte förrän viktimiseringen upphör som brottsoffret har en chans att komma vidare och återgå till sitt vanliga beteende, sina livsmönster och aktiviteter. Personer som råkat ut för brott vid flera tillfällen är därför en utsatt grupp som behöver både stödjande och brottsförebyggande hjälp (Farell & Pease 2001).

Stort mörkertal

Underrapportering är vanlig vid de flesta typer av brott. Men enligt internationell forskning tycks underrapportering av brott mot unga vara högre än för andra brottstyper. Enligt en amerikansk undersökning anmäls bara ca 28 procent av våldet mot ungdomar, mot 48 procent av våldet mot vuxna. Speciellt brott som begås av ungdomar mot ungdomar är underrapporterade, endast två procent av dessa anmäls (Finkelhor m.fl. 2001).

I en BRÅ-undersökning uppger ca hälften av de drygt sju procent som har blivit utsatta för rån att de inte har anmält detta till polisen (BRÅ-rapport 2000:6). År 2004 polisanmälades drygt 7000 brott mot barn i åldrarna 7–14 år. Som tidigare nämnts har misshandel mot barn ökat kraftigt de senaste tio åren, vilket förklaras med en ökad anmälningsbenägenhet, framförallt från skolans sida. Offerundersökningar har visat att fem till tio procent av de personer som uppger att de blivit utsatta för sexuella övergrepp gör en polisanmälan. Det kan ge en uppfattning om på vilken nivå mörkertalet kan ligga när det gäller sexuella övergrepp (BRÅ-rapport 2004:3).

Om man väljer att anmäla ett brott eller inte beror på flera olika saker. Relationen mellan gärningsman och offer har ofta stor betydelse, och även brottets grovhet spelar in (här räknas inte bara den objektiva skadan, utan också den subjektiva uppfattningen om hur allvarligt brottet är). Huruvida brottskadan täcks av försäkringar eller inte är också av stor vikt, samt allmänhetens syn och uppmärksamhet på brottet. Om offret känner den som har begått brottet och om brottet inte anses vara grovt är det mer troligt att man väljer att inte anmäla (Estrada & Flyghed 2001).

Att brott mot barn och unga ofta begås av en bekant eller familjemedlem kan göra det svårare att se det som ett brott som ska polisanmälas. Ofta avhandlas istället den typen av brott föräldrar emellan, eller av skolan och lärare. Misshandel, rån och hot betraktas inte alltid som brott när det gäller ungdomar, utan ses många gånger som ett normalt inslag under ungdomsåren. Misshandel mellan ungdomar kategoriseras ibland som slagsmål, där

ansvaret för våldet är delat, istället för att parterna ses som offer och förövare (Finkelhor m. fl. 2001).

En annan aspekt av anmälningsbenägenheten är när brottsoffret (framförallt om det är en ung person) har varit alkohol- eller drogpåverkat vid brottstillfället. Om man varit påverkad av alkohol eller droger tycks man i större utsträckning ta på sig skulden för det inträffade, och de flesta undviker att ta kontakt med polis när de är onyktra. Även det faktum att det är olagligt med droger, och alkoholintag för ungdomar under 18 år, gör att man i mindre utsträckning vill ha kontakt med myndigheterna (Ruback m.fl. 1999, Estrada & Flyghed 2001).

I BRÅ:s undersökning var de vanligaste skälen till att ungdomar inte anmält brott att de inte trodde att polisen kunde få fast gärningsmannen, att de ändå inte skulle få tillbaka det stulna samt att gärningsmannen ändå inte skulle få något straff. Cirka 30 procent uppgav att de var rädda att gärningsmannen skulle få reda på att de gått till polisen och anmält brottet (BRÅ-rapport 2000:6).

I psykoterapi med skolungdomar som har varit utsatta för brott framkommer att förnekande är vanligt, som psykologiskt försvar mot den ångest som utsattheten kan skapa. Att inte anmäla handlar delvis också om ett tillitsproblem, då man inte tror att det hjälper att berätta (Shafii & Shafii 2001).

Skolan är ofta dålig på att rapportera brott till polisen, vilket kan ha olika orsaker, men där tankar på skolans rykte är en bidragande faktor (Finkelhor m. fl. 2001).

När barn blir utsatta för brott informeras i första hand föräldrarna (eller någon annan vuxen) om vad som har hänt, som sedan får besluta om brottet ska polisanmälas eller inte. Föräldrar kan ha olika skäl för att inte vilja anmäla ett brott: rädsla för kontakt med polisen, rädsla för att en polisanmälan ska innebära en anmälan till de sociala myndigheterna samt oro för vad andra ska säga. Finkelhor refererar till en undersökning i Boston som visar att föräldrar var rädda för att polisens inblandning ytterligare skulle öka trycket på barnet eller den unga. Föräldrarna utgick ifrån att en anmälan troligen inte skulle leda till åtal, och flertalet föräldrar tyckte därför att det skulle vara bättre för den unga att försöka glömma det som hänt och gå vidare (Finkelhor m.fl. 2001).

Att ungdomar inte anmäler kan också vara ett sätt att markera sin självständighet i förhållande till vuxna normer och institutioner. Vidare är ungdomar rädda för att jämnåriga ska tolka en anmälan som ett bevis på svaghet, och oroa sig för att det ska leda till mobbing eller utstötning. Dessa konsekvenser kan uppfattas som värre än brottet i sig (Finkelhor m.fl. 2001).

Den låga anmälningsbenägenheten kan också delvis förklaras av att det under ungdomstiden är vanligt att man periodvis drar sig undan från sina föräldrar, vilket gör att ungdomar inte alltid vänder sig till dem om de utsätts för brott (Victim Support 2003). Det kan också bero på att föräldrar ibland skuldbelägger ungdomarna för att de råkat illa ut (se nedan).

Att många unga väljer att inte berätta för sina föräldrar att de har utsatts för brott belyses i BRÅ-undersökningen, där ca en tredjedel av ungdomarna inte berättade för dem att de hade blivit rånade (BRÅ-rapport 2000:6).

Vanligt att vittnen inte ingriper

Enligt Weinehalls undersökning fanns det vittnen till ca 45 procent av de brott ungdomarna utsattes för, men ingen hade ingripit. När ett vittne inte ingriper kan det av offret uppfattas som att det med sin passivitet uttrycker en positiv inställning till våld (Weinehall 1999).

BRÅ:s undersökning om ungdomsrån visar att de i hög utsträckning begås på dagtid, med vuxna i närheten. Det tycks relativt sällan vara alkohol eller narkotika med i bilden. Många ungdomar i undersökningen uppgav att även om vuxna både såg och förstod vad som hände, valde de ändå att inte ingripa. Enligt bara några få procent av eleverna försökte de vuxna som var närvarande hjälpa till vid brottet. Det kan dock många gånger vara svårt för vuxna att förstå vad som händer. Sannolikt kan de sällan se annat än en grupp ungdomar som står och "stökar" lite, lånar och tittar på varandras saker (BRÅ-rapport 2000:6).

Omvärlden tar inte alltid unga brottsoffer på allvar

Föräldrarnas stöd och inställning är av stor betydelse för hur barn och unga hanterar att ha blivit utsatta för brott. När unga utsatts för brott av allvarligare eller skrämmande karaktär påverkas ofta hela familjen och föräldrar och syskon kan reagera med stark oro och rädsla. Föräldrarna måste ändå försöka behålla sin styrka och se världen på ett positivt sätt, för att kunna förmedla detta till både den drabbade och till syskon. De behöver hantera situationen utan att bli vare sig över- eller underbeskyddande. Det är därför betydelsefullt att föräldrarna har kunskap om brottsoffers reaktioner och att de är medvetna om vilken inverkan deras egen reaktion har på den unge. Det är viktigt att prata med föräldrar om hur ett barns beteende kan förändras efter viktigmisering, så att de får hjälp att förstå barnets reaktioner.

Beroendet av föräldrarnas reaktioner avtar med åldern. Unga påverkas allt mer av vänner, bekantas och samhällets reaktioner på brottet och av sina egna sociala normer (Finklehor & Kendall-Tackett 1997).

Enligt Victim Support (brottsofferstöd) i England tenderar vuxna ibland att avfärda unga människors upplevelser av brott som triviala, även vid allvarliga brott som misshandel, rån eller trakasserier (Victim Support 2003).

Förutom att föräldrar ibland avfärdar det som har inträffat, är det inte heller ovanligt att de skuldbelägger sina barn för det som händer dem. Många människor har en mer eller mindre medveten föreställning om att människor "får vad de förtjänar". Detta kan ge en känsla av att världen är rättvis, kontrollerbar, godartad och ofarlig – om man bara gör rätt blir man inte drabbad (Figley 1985). Speciellt tonåringar blir ofta beskyllda för att genom sina aktiviteter, sin levnadsstil etc. själva vara orsak till att de blivit utsatta för brott. Ungdomar rör sig ofta miljöer där det förekommer rån, inbrott, snatterier, förtäring av alkohol och droger etc., vilket anses förklara deras utsatthet för brott (Finklehor & Kendall-Tackett 1997). Skuldbeläggandet kan leda till att barn och unga väljer att inte vända sig till sina föräldrar när något har hänt, och att de också lägger skulden på sig själva.

Det är inte heller ovanligt att föräldrar misstror sina barn när de berättar att de har utsatts för brott. Tonåringar blir exempelvis inte alltid trodda när det gäller sexuella trakasserier eller liknande. Det antas ibland att unga upp-

ger att de har blivit utsatta för brott för att dölja sina egna sexuella aktiviteter (Finklehor & Kendall-Tackett 1997).

En del är både offer och förövare

Flera svenska och internationella studier visar att det är en mindre grupp personer som utsätts för en oproportionerligt stor andel brott, liksom det är en liten andel förövare som står för en stor del av brotten. I en svensk studie av registrerad brottslighet rapporteras att sju till nio procent av gärningsmännen står för hälften av brottsligheten i de yngre ålderskategorierna (BRÅ-rapport 2000:3).

Flertalet forskare är eniga om att det finns ett visst samband mellan att begå brott och att vara utsatt för brott. Förövarna viktimiseras i högre utsträckning än de som inte begått brott (Lauritsen m.fl. 1991, Baron 1997, Sylwan & Örthberg 1998). Offer och gärningsman tycks alltså i viss utsträckning sammanfalla (Estrada & Flyghed 2001)

I USA hänvisar man ofta i forskningen till sambandet mellan gärningsmän och brottsoffer och talar om ”delinquent juveniles”, ungdomar som deltar i kriminella aktiviteter. De begår ofta själva brott mot andra ungdomar och umgås med ungdomsbrottslingar. Samtidigt utsätts de själva för brott. Två långitudinella studier⁸ visar tydliga samband mellan vissa riskfaktorer och viktimisering – att vara med i ett gäng, bära vapen, sälja droger, umgås med brottsliga vänner samt att man själv har utsatt någon för brott. Av ungdomar med fyra eller fler riskfaktorer hade 50–70 procent utsatts för brott med allvarlig skada (Loeber m.fl. 2001). Shaffer & Ruback (2002) beskriver fenomenet som en våldscykel, där ungdomar ofta lever i en miljö med ett stort inslag av brottslighet, där man ena dagen kan vara offer och nästa förövare. ”Delinquent juveniles” tenderar att vara sämre på att anmäla om de har utsatts för brott. De vill inte komma i kontakt med polisen, eftersom de då kan dra uppmärksamheten till sina egna kriminella aktiviteter (Shaffer & Ruback 2002).

Enligt Carlstedt (2001) finns det stöd i forskningen för att livsstil och aktiviteter påverkar utsattheten för brott. Enligt dessa s.k. tillfällasteorier finns ett samband mellan utsatthet för våldsbrott och de utsattas aktivitetsmönster, särskilt deras deltagande i nöjeslivet. Detta betyder dock inte att skulden läggs på offren, eftersom det kan vara fullt accepterade beteenden och livsstilar som leder till ökade risker för brott (Carlstedt 2001).

Det påpekas också att det bland ungdomar med inslag av brottslighet i sin livsstil är vanligare med droger och alkohol. Detta faktum i sig förhöjer också risken att utsättas för brott, då man har mindre möjlighet att försvara sig och utsätter sig för farligare situationer under rusets påverkan (Shaffer & Ruback 2002).

Pedersen (1999) har gjort en undersökning⁹ om sambandet mellan ungdomars utsatthet för våld och sociodemografiska variabler i Oslo, som sätter in våld och viktimisering i ett bredare välfärdspolitiskt perspektiv. Han konstaterar att bruk av alkohol och droger samt umgänge med kriminella dras-

⁸ The Denver Youth Survey och Pittsburgh Youth Study

⁹ Ca 10 800 ungdomar mellan 13–18 år som var bosatta i Oslo ingick i undersökningen

tiskt ökar risken för viktimisering. Men ungdomar som är speciellt utsatta för brott lever också ofta på något sätt i en marginalsituation, t.ex. med arbetslösa föräldrar, i ett område med hög arbetslöshet och stor brottslighet. Ungdomar som upplever att föräldrarna utövar liten kontroll eller ger svagt beskydd är också mer utsatta för brott (Pedersen 1999).

Risk för allvarliga och långsiktiga konsekvenser

En av samhällets främsta uppgifter är att se till att de som drabbas av brott får hjälp att så långt möjligt kunna återgå till ett fungerande liv. Tydlig information och ökad kunskap om den drabbades situation kan förbättra bemötandet av brottsoffer. De som kommer i kontakt med brottsoffer måste vara medvetna om de särskilda reaktioner och behov som kan finnas hos dem som varit utsatta för brott (Lindgren & Lagerbäck 1996).

Hur man reagerar på att utsättas för brott beror på många olika saker. Bland annat spelar kön och tidigare erfarenheter av brott in. Personer med en negativ självuppfattning har t.ex. ofta svårare att hämta sig från en traumatisk upplevelse. Det beror delvis på s.k. kongruenseffekter, vilket innebär att man lättare uppmärksammar och minns händelser och situationer som stämmer överens med självuppfattningen (Lindgren & Lagerbäck 1996). Detta kan vara en av anledningarna till att även till synes lindriga brott kan ge psykiska efterverkningar hos brottsoffret (SOU 1998:40).

De flesta brottsoffer känner starkt obehag som en direkt följd av brottet, ofta följt av rädsla för att drabbas för brott igen. Att bli utsatt för brott kan leda till posttraumatiskt stressyndrom (PTSD – se nedan), ångest, depression eller andra psykiska problem.

Panik och överklighetskänslor

Den krisreaktion som ofta drabbar en person som har utsatts för brott följer i regel ett visst mönster. En vanlig reaktion i omedelbar anslutning till brottet är att man tillfälligt förlorar förmågan att handla rationellt. Man försöker hålla verkligheten ifrån sig och kan reagera med exempelvis upprepade gråtattacker, panik, tomhets- och överklighetskänslor. Efter någon timme eller dag övergår chockfasen vanligtvis i en mindre kaotisk reaktionsfas (Lindgren 1999).

Hos en person som utsatts för ett brottslig handling som uppfattas som ett övergrepp är det vanligt med följande känslomässiga reaktioner (SOU 1998:40):

- känsla av övergivenhet och otrygghet
- förlorad självsäkerhet
- behov av närhet och omtanke, men också av isolering
- ökad misstänksamhet, allmän panikkänsla
- koncentrationssvårigheter, svårigheter att förstå och tolka information
- känsla av överklighet.

Dessa känslor kan också ge psykosomatiska reaktioner som:

- fysisk svaghet, förlammningskänsla

- andningssvårigheter, hjärtklappning
- aptitlöshet
- sömnlöshet
- gråtattacker.

Studier har också visat samband mellan brottsutsatthet och ångest, depression och andra psykiska problem (Menard 2002).

Posttraumatisk stress

De ovan beskrivna känslomässiga reaktionerna kan vanligtvis falla in under diagnosen posttraumatiskt stressyndrom (PTSD, enligt diagnossystemet DSM-III). PTSD kännetecknas bland annat av att man återupplever händelsen och känner sig apatisk, likgiltig till resten av världen och avskild i förhållande till andra människor. PTSD innefattar en rad reaktioner, som påträngande tankar och minnen, mardrömmar, ångest, ökad vaksamhet, självförebåelser, försämrade självkänsla, irritabilitet och koncentrationssvårigheter. Dessutom kan den drabbade bli överalert, få sömnsvårigheter och minnesluckor (Figley 1985).

Oro och rädsla begränsar

Följderna av att ha blivit utsatt för brott förstärks ofta av rädslan att utsättas på nytt. En inneboende känsla av trygghet ersätts av rädsla. Det tycks vara denna förändring som det tar längst tid att bearbeta (SOU 1998:40).

Personer som utsatts för våld och allvarliga hot under det senaste året tenderar i större utsträckning än andra att undvika olika platser, situationer och aktiviteter på grund av rädsla och oro för att återigen utsättas för brott (Ceifo-rapport 1993). Även de flesta som utsatts för egendomsbrott uppger sig undvika olika sociala situationer och kulturella evenemang. Rädsla och oro för att bli utsatt för brott i olika dagliga sammanhang kan således ha en hämmande effekt på en persons sociala liv (BRÅ-rapport 1998:2 Martens).

En amerikansk enkätundersökning bland unga brottsutsatta visar hur närliggande PTSD och andra mentala ohälsotillstånd kan vara. Att återuppleva händelsen genom mardrömmar, plötsliga minnesbilder och liknande leder ofta till känslor av avskildhet och hopplöshet. Detta tillsammans med att man tenderar att undvika människor och vissa platser gör att en PTSD-reaktion ofta kan övergå i depressiva symtom. Hos de ungdomar som ingick i studien kunde detta leda till självmordstankar (Maza & Reynolds 1999).

Förändrad själv- och världsbild

Att drabbas av brott kan också leda till att man ifrågasätter sin självbild. Ett brottsoffer ser ofta sig självt ur en mer negativ synvinkel, som svag, hjälplös och beroende av andra (Figley 1985). Det är inte heller ovanligt att man känner sig avvikande genom att man har blivit utsatt, till skillnad från andra.

Det inte bara självbilden som kan påverkas av brottsutsatthet. Följden kan också bli att brottsoffrets bild av hur världen fungerar och förhållandet till andra människor faller sönder på ett förödande sätt. Vi utvecklar utan att vara medvetna om det kontinuerligt teorier om hur världen, vi själva och

andra fungerar, för att skapa ordning bland alla intryck. Betydelsefulla händelser tvingar oss att fundera på och ifrågasätta våra antaganden. Brott utsatthet kan vara en sådan händelse. Det är framförallt tre antaganden som ifrågasätts:

- tron på den egna osårbarheten
- uppfattningen om världen som meningsfull och fattbar, begriplig
- en positiv självuppfattning (Figley 1985).

Upplevelsen kan beskrivas som att världen inte längre är vad den brukade vara, "the world is suddenly out of wack". På så sätt kan man som brottsoffer uppleva att man har förlorat jämvikten i tillvaron. Uppfattningsförmågan fokuseras på hot, fara, osäkerhet och ett ifrågasättande av tilliten till en själv och omvärlden. Efter viktigmiseringen känner man sig hjälplös inför övermäktiga krafter och vetskapen om att "allt" kan hända. Att någon avsiktligt har åsamkat en skada visar påtagligt att hemska saker kan hända (Figley 1985).

Kränkning inte bara av våldsbrott

Det är inte bara människor som utsatts för just våldsbrott som kan uppleva negativa effekter av brott utsattheten (BRÅ-rapport 1998:2 Martens). Även till synes lindriga brott som inte leder till fysiska skador kan ge svåra psykiska efterverkningar hos brottsoffret. Vanligtvis står dock de psykiska reaktionerna i proportion till brottets grovhet och dess följder (SOU 1998:40). I en amerikansk undersökning¹⁰ mätte samtliga brottsoffer sämre, var mer rädda för brott och var generellt mindre tillfreds med tillvaron. De upplevde sig som sårbara och hade en negativ syn på både omvärlden och sig själva. Men de som utsatts för våld led av mer psykologisk stress än offer för egendomsbrott. De flesta personer i undersökningen som utsatts för egendomsbrott återfick sin vanliga funktionsnivå på kortare tid än de som utsatts för våld. Återhämtningsprocessen för samtliga brottsoffer tog vanligtvis minst en eller ett par månader. Brottsoffer är således i stort behov av stöd den första tiden efter brottet (Denkers & Winkel 1998).

Reaktionerna är olika i olika åldrar

När det gäller ungas reaktioner på brott utsatthet är det viktigt att väga in olika utvecklingspsykologiska aspekter. Reaktioner och sätt att handskas med situationen (copingstrategier) varierar beroende på ålder och utvecklingsnivå. Ett barn i mellanstadieåldern kanske blir tillbakadraget, medan det i tonåren istället kan hamna i missbruk av droger (Finklehor & Kendall-Tackett 1997). Den unges förhållande till familj och vänner ser också olika ut i olika åldrar, vilket också har betydelse när det gäller behovet av stöd och hjälp från omgivningen (Sanders-Philips 1997).

¹⁰ En enkätstudie om utsatthet för brott och fysisk och psykisk hälsa med ca 5000 slumpvis utvalda personer.

Många fysiska och psykiska symtom

Barn och unga som utsätts för brott får ofta fysiska symtom som huvudvärk, illamående och skakningar. Det är inte heller ovanligt att de blir deprimerade, enligt en studie i upp till tre månader efter brottet (Lurgio m.fl. 1990).

Offer för sexuella trakasserier drabbas ofta av somatiska reaktioner, som mag- och tarmbesvär, huvudvärk och trötthet (Danski och Kilpatrick 1997)

Även symtom på dissociation kan förekomma som följd av viktimisering, oftast vid extrem utsatthet för brott som barnmisshandel, sexuella övergrepp under lång tid och upprepad viktimisering (Rossman & Rosenberg 1998). Dissociation kan beskrivas som ett psykologiskt försvar mot traumatiska händelser. För att uthärda en traumatisk situation kan man dissociera (en sorts inre flykt), och därmed dämpa den kroppsliga stressreaktionen. Det kan innebära att man "ger med sig", stänger av känslor, upplever sig vara skild från kroppen eller befinna sig någon annanstans, visar ett undvikande beteende m.m. Dissociation spänner över ett brett spektrum, från att dagdrömma och fantisera till att utveckla multipla personligheter. Enligt forskning är dissociation som reaktion vanligare hos barn än vuxna och hos flickor jämfört med pojkar (Perry 1996).

Självkänsla och självdestruktivitet

Ungdomstiden är för många en känslig period i livet, när man ska frigöra sig från föräldrarna och forma en mer komplex och integrerad identitet. Att drabbas av brott under ungdomsåren kan innebära att självreflektionen blir mer påfrestande och smärtsam. Det trauma och den kränkning som brottet kan innebära ger ofta en försämrad självkänsla, med risk för att man tar till droger eller andra dysfunktionella sätt att hantera ångest. Det är inte ovanligt att ungdomar riktar aggressioner mot sig själva, genom exempelvis ätstörningar eller andra självdestruktiva beteenden, eller vänder sin ilska mot andra, genom våld, organiserat (exempelvis i gäng) eller på egen hand (Rossman & Rosenberg 1998, se även Cicchetti & Toth 1997, Sanders-Philips 1997).

Som tonåring måste man även efter att ha utsatts för brott möta en mängd sociala och psykologiska utmaningar på väg in i vuxenlivet (Fitzpatrick 1999). Om man under tonårens frigörelseprocess utsätts för brott kan försöken att hantera situationen ibland gå till ytterligheter. Det kan ta sig uttryck i att man rymmer hemifrån eller regredierar till att vara mer beroende av föräldrarna. Även självmordsförsök, självskadande beteende och promiskuösa sexuella aktiviteter förekommer som reaktion hos ungdomar efter att de har utsatts för brott (Cicchetti & Toth 1997, se även Victim Support och Scarpa 2003).

Skolarbetet blir lidande

Många undersökningar visar att viktimisering kan påverka skolarbetet negativt. Utsatthet för brott leder ofta till inlärnings- och koncentrationssvårigheter och kan även påverka motivation och ambitioner i skolan och inför framtiden (Sanders-Philips 1997, Shafii & Shafii 2001).

Flickor som utsätts för sexuella trakasserier i skolan har generellt mindre lust att studera, lägre självkänsla samt lägre förväntningar på sitt framtida

yrkesliv. De flesta av dem som utsätts för sexuella trakasserier försöker ignorera eller undvika det kränkande beteendet, vilket ibland leder till skolk (Rospenda m.fl. 1998). I en amerikansk undersökning bland unga som utsatts för sexuella övergrepp hade nära en fjärdedel skol- och inlärningsproblem. Studien visar att unga som utsatts för våld ofta blir försenade i sin intellektuella utveckling och halkar efter i skolarbetet (Rossman & Rosenberg 1998).

Rädsla, ilska och hat

I en svensk studie uppger flertalet skolungdomar som blivit rånade att deras vardagliga liv påverkats av upplevelsen, på grund av de skador de fick vid brottet och att de ofta tänkte på rånet (BRÅ-rapport 2000:6). Det fanns ungdomar som uppgav att de efter brottet hade fått sömnproblem som mar- drömmar och insomningssvårigheter. Ungefär hälften av ungdomarna hade efter brottet känt sig förnedrade och kränkta. De kände stor ilska, både mot sig själva och omvärlden. Ofta var det relativt kortlivade reaktioner, men ibland också mer långvariga. Exempelvis uppgav så många som 80–90 procent att de kände hat och hämndlystnad gentemot rånarna (BRÅ-rapport 2000:6).

Flera undersökningar i USA visar också att det inte är ovanligt att brotts- offret upplever hat- och hämndkänslor mot gärningsmannen och mot vittnen som inte ingripit (Barnes & Ephross 1994). Detta visar också på risken för vedergällning.

Risk för upprepade utsatthet och att själv bli förövare

Ungdomstiden är viktig i identitetsskapandet, och flera amerikanska under- sökningar visar att brottsutsatthet i unga år kan ge långtgående konsekven- ser. Fagan (2003) har i en longitudinell intervjustudie följt ca 1 700 ungdo- mar, som vid starten var mellan 11 och 17 år. I undersökningen beaktades riskfaktorer för att begå brott. Dessa var utsatthet för våld, tidigare brottslig- het och demografiska variabler som var man bor, med vem etc. Undersök- ningen visar tydligt att de ungdomar som utsatts för våld i högre grad själva begår brott, så långt som 15 år efter det att de utsattes för våld. Resultaten är enstyda, oavsett de andra riskfaktorerna. Författaren menar att detta tydligt visar vikten av tidiga interventioner vid viktimisering hos unga.

En annan undersökning om konsekvenser av brottsutsatthet hos unga vi- sar en långtgående påverkan även i vuxen ålder (Menard 2002). De som utsatts för brott hade oftare problem som PTSD, depression, brottsligt bete- ende och drogmissbruk. Undersökningen visar att utsatthet för brott i unga år höjer risken för att utsättas för brott igen, för att själv bli förövare och för problem med alkohol och droger. Unga som utsätts för brott påverkas i övergången mellan tonåring och vuxen, hur de mår, i förhoppningar och planer för framtiden, förhållandet till medmänniskor etc. (Menard 2002).

Påverkan på värderingar och sociala färdigheter

Barns och ungas syn på rättvisa, moral, personlig säkerhet och tillit till andra kan påverkas när de har blivit utsatta för brott och leda till rasistiska eller reaktionära attityder (Cicchetti & Toth 1997).

Även andra sociala färdigheter kan påverkas, som att den unge t.ex. blir mer blyg och tillbakadragen. Det är bl.a. den typen av effekter som skiljer barns viktimisering från vuxnas, och som ofta ger långtgående konsekvenser för barnets utveckling (Finklehor & Kendall-Tackett 1997).

Det finns konstruktiva sätt att hantera situationen

Copingstrategier är förhållningssätt, psykiska och konkreta redskap att hantera en svår situation. Enligt Figley (1985) finns det några copingstrategier som tycks hjälpa brottsoffer att återuppbygga de antaganden om sig själva och omvärlden som ofta förstörs i samband med brottet. Att omdefiniera händelsen och sätta in den i ett sammanhang kan minska vidden av att vara brottsoffer. Tankar som att det kunde ha varit värre eller att man kanske till och med kan komma ur krisen en erfarenhet rikare kan underlätta. Man kan även försöka finna mening i det inträffade i större, mer teologiska eller samhälleliga förklaringar. Detta sätt att se på det inträffade tycks minska reaktionerna hos brottsoffret och motverka PTSD.

Mer praktiska copingstrategier, som att byta lås, undvika vissa platser etc. har också visat sig förbättra återhämtningen. På så sätt undviker man ständiga påminnelser om det inträffade och kan uppleva att man har återtagit kontrollen över sitt liv. Andra copingstrategier kan vara att gå en självförvarskurs för att motverka känslan av hjälplöshet (Figley 1985, Kuther & Fisher 1998).

Skuldbeläggande brukar generellt anses vara självdestruktivt. Många brottsoffer lägger helt eller delvis skulden för det inträffade på sig själva. Skuldbeläggande kan dock också ses mer positivt. Genom att lägga skulden på sig själv kan man till viss del återta kontrollen, ”om det var mitt eget fel kan jag förändra saker hos mig själv för att det inte ska upprepas”. Detta är en vanlig copingstrategi hos brottsoffer som kan hjälpa genom att den ger svar på frågan: varför jag? Att skylla på sitt eget beteende (som att gå ensam hem från bussen o.d.) kan återuppbygga antaganden kring den egna osårbarheten och självförtroendet (Lindgren 1999, Figley 1985). Att lägga skulden på sig själv kan dock övergå till s.k. ”characterological self-blame”, dvs. att förklara det inträffade utifrån sina egna personliga egenskaper. Då försvinner den eventuella positiva effekten av att ta på sig skulden, eftersom man inte kan förhindra upprepning. Detta kan istället leda till känslor av depression och hjälplöshet (Lindgren 1999).

Viktigt att bli bemött med respekt och förståelse

Den som utsatts för brott och gjort polisanmälan kan komma att möta flera myndigheter, som polis och andra delar av rättsväsendet, hälso- och sjukvård och socialtjänst. Bemötandet kan ha stor betydelse för brottsoffrets återhämtning. Enligt Lindgren (1999) kan mötet med polisen utgöra en kritisk punkt för hur brottsoffret i framtiden kommer att hantera situationen.

Flera undersökningar har visat att ett negativt bemötande från polisens sida kan förvärpa offrets utsatta position.

Eftersom brottsutsatthet bland annat kan innebära en känsla av maktlöshet och en förlust av tilltron till andra människor, kan polisens information om händelseutvecklingen i det egna ärendet och om förfarandet hjälpa brottsoffret att handskas med situationen och till viss del återfå kontrollen (Lindgren 1999).

För en del som utsatts för brott blir det aktuellt med rättegång. För de flesta är det första gången de befinner sig i domstol, och många känner därför en osäkerhet inför vad som ska hända och vad som förväntas. Under rättegången finns det flera stressmoment för brottsoffret, som att behöva träffa gärningsmannen och att förhöras av åklagaren och den tilltalades försvarare. Förhörssituationen kan uppfattas som kränkande och som ett ifrågasättande av brottsoffrets trovärdighet. Undersökningar visar att brottsoffer är osäkra på om de kommer att förstå vad som sägs under förhandlingen och om de själva kommer att kunna göra sig förstådda. Det gäller såväl svenskar som invandrare. Många uttrycker oro över hur säkra de måste vara i sina utsagor och är rädda för att inte framstå som trovärdiga under rättegången. Ofta har det gått relativt lång tid mellan brotts händelsen och huvudförhandlingen och det kan vara svårt att komma ihåg alla detaljer (Lindgren 1999). Ett brottsoffer anses ofta mindre trovärdigt om han eller hon ändrar sin utsaga mellan förhör och rättegång. Forskning tyder dock på att detta är vanligt, eftersom minnesförlust kan vara en reaktion på brottet (prop. 2000/01:79).

Dåligt bemötande en ytterligare traumatisering

Att bli utsatt för brott leder ofta till många olika fysiska och psykiska reaktioner. Men det är inte alltid brottet i sig som är det största hotet mot den brottsdrabbades hälsa. Bemötandet, brist på information och adekvata åtgärder efter händelsen kan vara lika avgörande. Om människor i kris inte bemöts med respekt och förståelse ökar risken för ytterligare psykisk press, s.k. sekundär traumatisering. Det sekundära traumat kan uppstå i mötet med exempelvis polis, sjukvård, socialtjänst, åklagare eller domare, som saknar kunskap om och förståelse för hur sårbar en person kan vara efter att ha varit med om en stark känsloladdad händelse (prop. 2000/01:79). För barn och unga kan sekundär traumatisering innebära att de upplever sig svikna av omvärlden och därmed får ett minskat förtroende för vuxenvärlden, rättvisan och rättssystemet (Finkelhor & Kendall-Tackett 1997).

Forskning visar att sekundär traumatisering inte bara påverkar brottsoffrets återhämningsprocess, utan också brottsutredningen och brottsoffrets medverkan i rättsprocessen (Lindgren 1999). Ett gott omhändertagande är därmed också av största betydelse ur rättssäkerhetssynpunkt. Om unga brottsoffer får intrycket att rättsväsendets representanter nonchalerar eller bagatelliserar vissa typer av brott finns det en uppenbar risk att förtroendet för rättsväsendet minskar (prop. 2000/01:79).

Insatser för unga brottsoffer behövs

För en krisdrabbad person är det viktigt att ha någon att tala med om det som har inträffat. Undersökningar visar att socialt stöd efter brottet ger positiva effekter på offrets fysiska och psykiska hälsa (Lindgren 1999).

Både svensk och internationell forskning visar att det finns en stor brist på insatser för brottsoffer, speciellt för unga som utsatts för brott. Det är bara en liten del av de unga som t.ex. utsatts för våldsbrott som får behandling (Finkelhor m.fl. 2001).

Flera amerikanska forskare påpekar vikten av förebyggande insatser för att förhindra viktigmisering samt att unga som utsatts för brott erbjuds hjälp (Finkelhor m.fl. 2001, se även Sanders-Philips 1997 m.fl.)

Det finns ett stort behov att utveckla behandlingsmetoder för unga brottsoffer och forskning om val av metoder. Utveckling av behandling för brottsoffer gäller främst dem som har utsatts för sexuella övergrepp. Finkelhor menar att det behövs forskning inriktad på viktigmisering hos barn och unga för att utveckla hjälpen till unga brottsoffer, för att tydligare se konsekvenserna av viktigmisering i förhållande till barnets utveckling och hur bestående de är. Sådan kunskap skulle ge bättre möjligheter att behandla och hjälpa unga brottsoffer (Finkelhor & Kendall-Tackett 1997).

Forskningen kring bemötande och behandling är relativt begränsad. Nedan ges exempel på förebyggande och brottsofferstödande insatser och olika typer av behandling som prövats, i Sverige och internationellt.

Att få och söka hjälp är inte självklart

Om man som brottsoffer får hjälp eller inte tycks främst bero på hur man uppfattas av omgivningen. Problemen tas på större allvar hos tonåringar än hos barn, för att de ofta visar tydligare hur de mår. Ju äldre barnen blir, desto mer utgår omgivningen från deras reaktioner och känslor. Utagerande barn och unga får oftast mer hjälp än de som sluter sig och blir tysta och tillbakadragna. Samtidigt tenderar föräldrar och vuxna generellt att ha svårt att se psykologiska problem hos barn och unga. Aggressivitet kan t.ex. ses som normalt under vissa perioder av uppväxten (Finkelhor m.fl. 2001).

Forskning visar att många tonåringar inte vill att föräldrarna ska få veta vad som har hänt eller hur de mår. Ungdomar som kan få stöd utan föräldrars inblandning antas därför i högre utsträckning söka hjälp. Barn vänder sig ofta till lärare eller elevvården när de blivit utsatta för brott. När det gäller lärare är det vanligt att de oftast bara ser till skolrelaterade problem, och om brottet inte har fört med sig några sådana får offret ingen hjälp (Finkelhor m. fl. 2001).

En amerikansk intervjuundersökning¹¹ visade att föräldrarna sökte mer hjälp om de visste att problemen skulle tas på allvar av myndigheterna och om de blev rekommenderade att kontakta någon. Information om brottsoffers reaktioner och hjälpbehov och vart man kan vända sig kan därför öka sannolikheten för att man söker hjälp (Kopiec m. fl. 2004).

Två tredjedelar av ungdomarna i en svensk undersökning uppgav att de inte vet hur de kan få hjälp från de sociala myndigheterna i samband med att

¹¹ Telefonintervjuer med 157 föräldrar vars barn har utsatts för brott.

de har utsatts för brott. Vad gäller barn- och ungdomspsykiatrien svarade ca tre fjärdedelar av ungdomarna att de inte vet om man kan få stöd där (Weinshall 1999).

Det är viktigt att brottsoffer vet vart de kan vända sig, annars kan risken för sekundär traumatisering öka (Figley 1985). Detta gäller både föräldrar och ungdomar. De som möter brottsoffer måste vara medvetna om problematiken och hänvisa dem till instanser där de kan få hjälp (Kopiec m. fl. 2004).

Stöd från familj och vänner betyder mycket

Undersökningar visar att de brottsoffer som fått stöd från personer i omgivningen har större möjligheter att återhämta sig från en traumatisk upplevelse än de som inte fått detta stöd (Lindgren & Lagerbäck 1996).

Familj och vänner är en viktig social resurs för offrets återhämtning (Lindgren 1999). Genom att man får återberätta händelseförloppet för andra kan man bearbeta den traumatiska situationen och så småningom känna att man har kontroll över den.

Nästan alla ungdomar i en av BRÅ:s undersökningar sa att de var nöjda med den hjälp och det stöd de hade fått av vänner och anhöriga (BRÅ-rapport 2000:6).

Människor runt omkring kan dock inte alltid ge adekvat stöd. Det kan vara svårt för familj och andra närstående att hantera depression, ångest och andra känslor som brottsoffer kan drabbas av. Dels för att det är svårt att se någon närstående lida och dels för att man själv, som närstående, ofta själv reagerar på brottet. Om brottsoffret mår dåligt under en längre tid kan det leda till att anhöriga tar avstånd från den utsatta för att de inte orkar ge mer stöd (Figley 1985).

Professionellt stöd och behandling kan behövas

När inte vänner och familj räcker till kan den som utsatts för brott vända sig till professionella. Ideella organisationer kan också vara ett alternativ.

Även om de flesta brottsoffer får tillräcklig hjälp från familj och vänner, är det tydligt att behandling kan vara verksamt för brottsoffer, speciellt för barn och unga (Lindgren m.fl. 2004).

Skolbaserad hjälp, föräldragrupper och behandling för brottsoffer inom psykiatrien nämns i litteraturen som exempel på behandling (Scarpa 2003). Vidare finns beskrivningar av gruppsykoterapi, lösningsfokuserad terapi och terapier med olika inslag av uttryckande bearbetning.

Skola och ungdomsmottagningar kan fånga upp

Ungdomar som har utsatts för brott söker sällan hjälp på egen hand. Därför är det viktigt att omgivningen är observant på om den unge visar tecken på att må dåligt. Eftersom de flesta ungdomar går i skolan, är skolan den verksamhet som tycks ha bäst möjligheter att fånga upp unga som har utsatts för brott. Lärare och elevvård har en viktig uppgift i att identifiera ungdomar som behöver hjälp (Lindgren m.fl. 2004). Barn och unga som söker hjälp

vänder sig ofta till lärare, kurator eller skolsköterska. Skolan kan erbjuda hjälp och stöd eller hänvisa elever och föräldrar till andra instanser.

Polis, brottsofferjourer och andra kan också informera i skolan om konsekvenser av brott och vart man kan vända sig för att få hjälp (Finkelhor m.fl. 2001).

Även ungdomsmottagningarna, som ofta har nära samarbete med skolan, har stor betydelse (Lindgren m.fl. 2004).

Hälso- och sjukvården behöver kunskap

Det finns få behandlingsprogram som har sin bas inom sjukvården. Efter-som ungdomar som har blivit skadade efter att ha utsatts för våld ofta uppsöker sjukvården, efterlyser forskare utveckling av sådan behandling. Unga brottsoffer är viktiga att uppmärksamma, och anställda inom vården behöver kunskap om brottsoffers och närståendes reaktioner (Sanders-Philips 1997).

Ett exempel på insatser från sjukvårdens sida är en Antivåldsgroup som har funnits vid Södersjukhuset i Stockholm sedan 1987. Alla unga brottsoffer som kommer till sjukhuset får information om vilka konsekvenser brottsutsattheten kan få i form av reaktioner och symtom, att det är bra att söka hjälp för bearbetning och vart man kan vända sig för att få stöd. Gruppen bedriver också utåtriktad information om våldets konsekvenser. De flesta unga brottsoffer som man möter på akutmottagningen är killar i 15-17-årsåldern, ofta med skador av vapen i händelser där de utsatts av flera gärningsmän.

Goda erfarenheter av gruppsykoterapi

Shafii & Shafii (2001) beskriver erfarenheter från gruppsykoterapi med skolungdomar som har varit utsatta för brott. Att beskriva händelsen detaljrikt fungerade många gånger som bearbetning. Ungdomarna pratade om hur rädda de var och hur rädslan kan vara påtaglig lång tid efter brottet. När andra i skolan är nyfikna på vad som hänt och frågar påminns man om händelsen och återupplever den. Vänner som varit med vid brottstillfället blev s.k. constant reminders, som påminde om traumat, vilket påverkade vänskapen negativt. Det var inte ovanligt att de bråkade, eller till och med hade slutat prata med varandra.

Ungdomarna talade också om hur det är att vara i situationer där man måste välja mellan att utsätta sig själv för fara eller att försöka rädda någon annan. Det finns ofta starka känslor och tankar kring detta, skuld-känslor för den andre, sig själv eller både och. I stödet till den unge är det viktigt att visa att det är adekvat att ta hand om sig själv, både i den akuta situationen och efteråt (Shafii & Shafii 2001). Detta har relevans för de unga som bevittnar brott mot kompisar och andra.

När det gått en tid efter brottet kan brottsoffer mötas av oförståelse från omgivningen, och de kan också själva känna irritation och rädsla över att de fortfarande inte mår bra. Shafii försöker få den unge att gå tillbaka till sitt vanliga liv genom att diskutera vardagen, som skola, livsmål, vänner, familjerelationer m.m. Ofta är ungdomarna överraskade över hur mycket brottet kommit att påverka deras liv, vilket de inte insett före gruppterapin (Shafii & Shafii 2001).

Lösningsfokuserad terapi tar fasta på egen handlingskraft

Wade (1997) har arbetat lösningsfokuserat med personer i alla åldrar som har utsatts för våld eller andra övergrepp. Hans utgångspunkt är att alla spontant försvarar sig vid angrepp. I stället för att fråga hur brottet påverkat brottsoffret, fokuseras den unges motstånd, försvar och reaktion, både mentalt och beteendemässigt, vid brottstillfället och efteråt. Många situationer är farliga, och motstånd kan innebära risk för vedergällning, vilket gör att öppet motstånd är minst vanligt. Motståndet kan vara fysiskt och psykiskt, t.ex. att dissociera eller vägra låta övergreppet påverka livet i alltför stor utsträckning.

Att identifiera hur brottsoffren gjorde motstånd och ge bekräftelse på detta återgav dem självförtroende och fick dem att inse sin inneboende styrka (Wade 1997).

Uttryckande terapiformer är verksamma

En del av helandeprocessen efter ett trauma kan ske genom att den utsatte, muntligen, skriftligen eller genom att rita, får uttrycka sina erfarenheter och tankar. Meichenbaum (2001) menar att barn och unga genom att uttrycka sig i olika konstformer kan förvandla och bearbeta sin känslomässiga smärta, sina inre konflikter och känslor. Erfarenheter visar att när barn och unga får skriva ner eller rita sina erfarenheter förbättras deras psykiska och fysiska välbefinnande, även när de har symtom på PTSD (Meichenbaum 2001a & 2001b).

Goda behandlingseffekter – mer forskning behövs

Det finns lite forskning om effekter av behandling för unga brottsoffer. De studier som finns visar dock att barn som får behandling med inriktning på brottsofferproblematiken har färre symtom på PTSD (Finkelhor m. fl. 2001).

I en undersökning gav gruppterapi för unga brottsoffer vid sex tillfällen en dramatisk minskning av symtom på PTSD, känslor av hopplöshet och depression. Utvärderingen visade att det var viktigt för ungdomarna att beröra och bearbeta ämnen som känslan av isolering och främlingskap inför andra, att man tror sig vara onormal efter att man har utsatts för brott och att man upplever det som att man har fastnat, att tiden står still. Vid uppföljningen framkom även att ungdomarna tyckte att behandlingen hade hjälpt dem komma vidare i sin personliga utveckling, studier och framtidsplaner (Shafii & Shafii 2001).

Victim Support – ideella insatser i Storbritannien

Victim Support, en ideell verksamhet som har funnits i Storbritannien sedan 1980-talet, har under årens lopp sett ett hjälpbehov hos unga som har utsatts för brott. För att förbättra stödet till ungdomar har man utvecklat en manual för unga brottsoffer för de frivilliga som arbetar som stödpersoner. I manualen (Victim Support 2003) finns följande punkter som stödpersonerna ska följa i arbetet med unga som utsatts för brott:

- Hjälp den unge att berätta hela händelseförloppet.
- Ta reda på utgången av det som hände.
- Hur känner den unge inför det inträffade efteråt?
- Vad har brottet fått för konsekvenser?
- Bekräfta den unges reaktioner och förklara att det är vanligt att man reagerar så.
- Ta reda på mer exakt vad den unge är rädd för.
- Tala om strategier för att mildra rädslan.
- Remittera vidare om det behövs och ge information om annan hjälp.
- Kommuniera med föräldrarna.
- Diskutera med den unge vad han eller hon ska göra om det händer igen.
- Ge praktiskt stöd vid rättegång och skadeståndsansökan.
- Ta reda på hur den unge känner sig efter att ha pratat om det inträffade.

Ung till ung – kommun och ideella krafter i Danmark

I Esbjerg i Danmark drevs ett lokalt projekt riktat till unga brottsoffer 1999–2001, Unge ofre for vold. Initiativet kom från kommunpolitikerna, när en undersökning visade att 39 procent av brottsoffren i anmälningar om gatuvåld var 16–24 år. Målet var att kartlägga problembilden och behoven hos unga brottsoffer samt att starta konkreta delprojekt för att tillgodose dessa behov. Målgruppen var ungdomar i åldern 14–24 år och deras sociala nätverk.

I kartläggningen av hur de unga brottsoffren upplevt mötet med myndigheter och hur man bäst kan bemöta denna grupp utkristalliserades fyra huvudmål för verksamheten: rådgivning, information, förebyggande arbete och fortsatt kartläggning.

Rådgivningen riktades till unga brottsoffer och deras sociala nätverk. ”Ung till ung”, ett kostnadsfritt, anonymt stöd till unga brottsoffer av unga frivilliga, integrerades i den brottsofferrådgivning som redan fanns hos polisen. Rådgivningen bestod främst av samtal om brottsoffers reaktioner samt konkret information om rättegång etc.

De som utsatts för brott och deras anhöriga fick en handbok för brottsoffer. En broschyr om aktuell forskning och resultatet av kartläggningen gavs till berörda myndigheter, som skola, sjukvård, rättsväsende etc. Syftet var att professionella som möter unga brottsoffer ska uppmärksamma deras psykiska behov och reaktioner mer.

Det förebyggande arbetet bestod främst i att ge de nyetablerade nattvandrarerna i kommunen grundläggande kunskaper om brottsoffers reaktioner. Nattvandrarerna fick också visitkort med information om ”Ung till ung” som de kunde ge till brottsoffer (Gruber & Christensen 2001).

Community Outreach – förebyggande insatser i USA

På flera håll i USA används skolbaserade program för att motverka brott och ge information och stöd till ungdomar som skulle kunna komma att utsättas för brott (s.k. Community Outreach). Metoden används främst i om-

råden med stort inslag av våld och annan brottslighet. Syftet är att nå ungdomarna med information om våld och dess effekter tidigt, i en period när deras beteendemönster utvecklas.

Polis och barnpsykiater träffar en grupp mellanstadieelever en gång i veckan under tio veckor, för att tala om hur våldet påverkar unga människor. Vid det första och sista tillfället genomför barnen ett test, och de andra gångerna samtalar gruppen om brottslighet, viktimisering och vanliga reaktioner hos brottsoffer. Barnen målar, diskuterar, gör rollspel, observationer och andra gruppövningar. Tanken är att ungdomarna ska få bättre förståelse för vilka reaktioner man kan få som brottsoffer och utveckla konstruktiva metoder att hantera trauman.

Att en polis är gruppleddare ökar möjligheten för barnen att lära känna den lokala polisen, få en positiv inställning till polisväsendet. Förhoppningen är också att det ska öka deras benägenhet att anmäla brott. Poliser som leder gruppträffarna får genomgå en kortare utbildning om barns utveckling, våld, traumahantering och gruppprocesser. Gruppleddarna får även handledning.

Deltagarna i gruppen får kontinuerlig återkoppling och efter avslutat program ges även information till föräldrar och skolpersonal. Ungdomar som anses behöva mer hjälp efter programmets slut hänvisas vidare till lämpliga instanser (OVC 2003).

Uppföljningen av Community Outreach visar goda resultat. Barnen fick genomgå skriftliga tester om hur de mår, deras syn på brott, polis, rättssamhället m.m., både före och efter projektet. Resultaten av uppföljningen visar att barnens förmåga att uttrycka sina känslor kring våld och brottsutsatthet tycks ha förbättrats efter projektet. Generellt mådde barnen psykiskt bättre, de uttryckte bland annat mindre oro för framtiden. De tycktes även ha fått en bättre inställning till polisen (OVC 2003).

Rättegångsskola för trygghet i rättsprocessen

Många är oroliga och osäkra inför det som ofta är deras första möte med rättsprocessen. Rättegångsskolan är ett svenskt pilotprojekt som initierades och genomförs av Brottsoffermyndigheten (BrOM) och riktar sig till målsägande som kallas till rättegång. Syftet är att ge brottsoffer kunskap om rättsprocessen för att de ska känna sig tryggare under rättegången. Det är också viktigt att brottsoffer vet vilka rättigheter och möjligheter de har.

Rättegångsskolan genomförs i den lokala tingsrättens lokaler, för att brottsoffren ska känna sig mer bekanta med miljön vid rättegången. Förhoppningen är att rättegångsskolan ska bidra till att brottsoffer blir lugnare och säkrare och en till ökad rättssäkerhet (Wiberg & Burman 2004).

Medling kan bidra till bearbetning

Medling är inte någon behandling, men kan ge positiva effekter även för brottsoffer. Medling utgår från teorier om reparativ rättvisa. Mötet mellan offer och gärningsman ska leda till att brottsoffret får möjlighet att få svar på sina frågor och brottsoffret kan konfrontera den person som givit upphov till den rädsla och otrygghet som brottet inneburit. Att möta gärningsmannen kan också återge brottsoffret den känsla av kontroll som ofta gått förlorad vid brottet. Medlingen ger också gärningsmannen tillfälle att stå för

konsekvenserna av sina handlingar och en möjlighet till djupare förståelse av brottsoffrets situation. Medling används i första hand vid brott som begåtts av unga (BRÅ-rapport 2000:8).

Forskning visar att medling påtagligt minskar brottsoffrens oro och rädsla för att bli utsatta för brott igen. Medling tros också kunna minska fördomar och stereotypiskt tänkande (Larsson & Persson 2001). I medlingsverksamheten lyfts också brottsoffrets behov fram på ett sätt som är ovanligt i den traditionella rättsprocessen (Nehlin m.fl. 1998).

Internationella studier visar att de flesta brottsoffer är nöjda med medlingen, känner sig lättade efter mötet och tycker att de har fått svar på sina frågor. De uttrycker också stor tillfredsställelse med att gärningsmännen har bett om ursäkt (BRÅ-rapport 2000:8).

Det kan dock vara svårt för brottsoffret att möta gärningsmannen. Det är viktigt att medlaren informerar om vad som ska ske i medlingen och skapar trygghet inför medlingsmötet, så att brottsoffret inte behöver gå igenom ytterligare en känslomässigt påfrestande upplevelse (BRÅ-rapport 2000:8).

Reparativ rättvisa i form av medling började diskuteras i Sverige på 1970-talet som en mer human och mindre vedergällningsfokuserad brottspåföljd. 2003 fördelade BRÅ på regeringens uppdrag 18 miljoner kronor till ca 100 kommuner för att starta eller utveckla medling.

Medling förekommer vid många typer av brott, som skadegörelse, stöld, snatteri och misshandel. Det anses dock inte lämpligt när det är fråga om sexualbrott eller vid våld i nära relationer (Nehlin m.fl. 1998).

Brottsförebyggande och brottsofferstöd – aktörer

Många aktörer berörs

Många myndigheter och organisationer är involverade i brottsförebyggande arbete och möter unga brottsoffer, i olika funktioner och med olika ansvar.

Socialtjänstens stödcentra för unga brottsoffer (som beskrivs i nästa avsnitt) har därmed en bred samverkansyta. Dit hör polis och rättsväsendet i övrigt, med åklagare, advokater, domare, frivården m.fl. Det är också andra delar av socialtjänsten (t.ex. medlare, ungdomsgrupper, fältassistenter, nattvandrare, utredare inom individ- och familjeomsorg, kriscentra för kvinnor och brottsofferstöd för vuxna). Skolan är en viktig samarbetspartner. Även ungdomsmottagningar, barn- och ungdomspsykiatri, sjukhuskuratorer och andra inom sjukvården (t.ex. mottagning för våldtagna kvinnor) är aktuella för samverkan. Stödcentra kan också ha kontakter med t.ex. lokala brottsförebyggande råd. Inom den ideella sektorn finns brottsofferjourer, ofta med vittnesstödjare, kvinno- och tjejjourer, Friends, ideella nattvandrare, Lugna Gatan, invandrarföreningar m.fl. I Stockholm samarbetar stödcentra med juridikstuderande, och på olika håll har det också funnits tankar om samarbete med studerande vid socialhögskolan, lärarhögskolan och polishögskolan.

I många kommuner finns organiserad samverkan mellan socialtjänst, polis, åklagare och eventuellt skola. Några stödcentra har arbetat aktivt för att skapa nätverk mellan berörda aktörer, för samverkan, gemensamma diskussioner, erfarenhetsutbyte och för att klargöra ansvars- och kompetensgränser. I en kommun läggs en grund för samverkan genom gemensam fortbildning tre gånger om året, för Stödcentrum, polisens ungdomsrotel och ungdomsåklagare.

Lokala brottsförebyggande råd för samverkan och insatser

I de flesta kommuner (år 2004 totalt 297 kommuner/stadsdelar) finns lokala brottsförebyggande råd, med olika sammansättning, med representanter från t.ex. rättsväsende, kommun, landsting, näringsliv och ideella organisationer. Syftet är att kartlägga brottsligheten, initiera, samordna och samverka kring insatser för att förebygga brott. En uppgift för råden är att upprätta brottsförebyggande program för kommunen eller stadsdelen. De lokala brottsförebyggande råden är också viktiga för att länka samman det brottsförebyggande och brottsofferstödjande arbetet. I rådets regi bedrivs ofta brett upplagda brottsförebyggande projekt, med olika mycket fokus på att förebygga brott mot unga.

I flera av de kommuner som har stödcentra för unga brottsoffer finns ett aktivt brottsförebyggande arbete med unga som målgrupp. Malmö har t.ex. en brottsförebyggande satsning med inriktning på ungdomar, med trygghetsvårdar som rör sig i stadsmiljön, arbete inom socialtjänsten med ungdomar i riskzon för en kriminell utveckling m.m. I Sundsvall togs initiativet till socialtjänstens stödcentrum för unga brottsoffer av det lokala brottsförebyggande rådet, en strategigrupp med chefer från privat och offentlig förvaltning.

Polisen har ett eget brottsofferarbete

Polisen är ofta de som först möter brottsoffer – när de gör en polisanmälan eller om polisen kommer till brottsplatsen. I sin utredning har de kontakt med brottsoffer i samband med målsägandeförhör.

Polisen har en omfattande informations- och underrättelseskyldighet gentemot brottsoffer, som regleras i polisförordningen (SFS 1984:730) och förundersökningskungörelsen (SFS 1947:948). Av polisförordningen framgår att polisen bör ge dem som utsatts för brott den information som behövs med anledning av det inträffade. Av förundersökningskungörelsen framgår bland annat att brottsoffer ska informeras om de regler som gäller för målsägandebiträde och besöksförbud, om brottets karaktär kan innebära att någon av dessa insatser blir aktuella. Vidare framgår att brottsoffer ska ges information om reglerna om stödperson, om möjligheterna att få rättshjälp och rådgivning enligt rättshjälpslagen samt om vilka myndigheter, organisationer och andra som kan lämna stöd och hjälp (Lindgren m. fl. 2001).

En av de viktigaste åtgärderna, förutom rent fysiskt skydd och hjälp vid akut fara, är att polisen ger brottsoffer relevant, tillförlitlig och kontinuerlig och begriplig information. Det kan t.ex. handla om hur själva brottsutredningen/förundersökningen handläggs, hur polisen uppfattar hur en eventuell hotbild ser ut, samt vilka åtgärder polisen kommer att vidta för att undvika ett upprepande. Polisen ska ge information om de ersättningsmöjligheter som kan bli aktuella. I praktiken handlar det ofta om att försöka få brottsoffret att förstå hur den fortsatta rättsprocessen går till och vilka krav som kommer att ställas på offret (Lindgren m. fl. 2001).

Polisen har också ansvar för att utarbeta brottsförebyggande strategier, där det tydligt framgår hur och med vilka myndigheter samverkan kommer att ske. Vid hot- och riskbedömningar är det också viktigt att klara ut om det finns behov av brottsofferstödande åtgärder som t.ex. stödperson, trygghetsskapande samtal och kontaktperson hos polisen (Nationell handlingsplan, Rikspolisstyrelsen, RPS 2003).

Polisen har i sin organisation särskilda brottsoffersamordnare, med ett övergripande ansvar för brottsofferfrågor. Samordnaren ska vara en kontaktlänk mellan polismyndigheten och de olika instanser som finns för brottsoffer, som brottsofferjourer, kvinnojourer, stödcentra etc. De utbildar också poliser i brottsofferperspektiv och arbetar med utveckling av polisens arbete med brottsoffer. Ofta bedrivs också utåtriktad information i dessa frågor, t.ex. i skolor och ideella organisationer.

Polismyndigheten i Uppsala län är först i landet med en enhet som lägger hela fokus på brottsoffren. Brottsofferenheten startade 2003, och består till

hälften av poliser och till hälften av civila, bland annat psykologer, jurister och kriminologer. Syftet med enheten är bland annat att utveckla polisens rutiner och arbetssätt för att förbättra stödet till brottsoffer, kartlägga upprepade utsatthet för brott och utbilda poliser i brottsofferarbete.

En del brottsoffersamordnare hos polisen har kontakt med alla unga brottsoffer. Det är ofta de som bedömer vilka unga brottsoffer som kan vara aktuella för stödcentra att kontakta. I Västerorts polismästardistrikt i Stockholms län har polisen t.ex. som rutin att göra ett hembesök hos alla brottsoffer, oavsett ålder och typ av brott. De informerar då också om möjligheten att ta kontakt med Stödcentrum.

När polisen inte tar direktkontakt skickar de ofta information till unga brottsoffer om vart de kan vända sig för att få stöd.

Polisen arbetar också brottsförebyggande och med tidiga insatser. I Sundsvall finns t.ex. ett samarbete mellan polis, skola och socialtjänst, med snabba reaktioner, åtgärder och uppföljning. Polisen är noga med att skolan anmäler alla brott, även när gärningsmannen inte är straffmyndig. Tillsammans med socialtjänst och skola har man samtal med elever vid klotter, vandalisering, hot, stölder, misshandel etc.

Socialtjänsten möter ofta unga brottsoffer

Socialtjänsten möter i sina olika verksamheter unga brottsoffer. Individ- och familjeomsorgen får inte regelmässigt kännedom om unga brottsoffer som utsatts utanför familjen, men i informationen om unga gärningsmän finns också ofta uppgifter om vem som blivit utsatt för brottet. Vid grövre brott som våldtäkt eller grov misshandel förekommer att socialtjänsten tar kontakt med unga brottsoffer och erbjuder stöd i någon form. Unga lagöverträdare är inte sällan också själva brottsoffer – tidigare eller i samband med den aktuella händelsen.

Ungdomsgrupper, medlare, fältassistenter och nattvandrare inom socialtjänsten möter också i sitt arbete unga brottsoffer, ofta i nära anslutning till brottet.

I en del kommuner finns inom socialtjänsten särskilt brottsofferstöd för vuxna.

Det finns dock inte generellt inom socialtjänsten någon speciell kompetens kring brottsofferproblematiken.

Skola, ungdomsmottagningar och BUP

Där det inte finns särskilda stödcentra är alternativen för unga brottsoffer som behöver stöd, förutom att söka hjälp hos socialtjänsten, att gå till elevvården, ungdomsmottagning eller barn- och ungdomspsykiatri (BUP). Brottsofferjourer finns också i många kommuner (se nedan).

Elevvården och ungdomsmottagningarna kan vara ett bra alternativ, om det finns kurator eller psykolog att samtala med. Oftast har de dock ingen specifik kunskap om brottsofferproblematik, utom vid ungdomsmottagningar som har speciell kompetens kring flickor som utsatts för sexuella övergrepp. Detsamma gäller för barn- och ungdomspsykiatri, där långa kötider

också kan vara ett hinder. För många unga är det inte heller självklart att vända sig dit för att få stöd.

Brottsoffermyndigheten

Brottsoffermyndigheten har som övergripande mål att främja brottsoffrens rättigheter, behov och intressen. Myndigheten stödjer genom Brottsofferfonden projekt som utvecklar brottsofferarbetet i Sverige och är ett kunskapscentrum i frågor som rör brottsoffer. Man sprider information och forskningsresultat för bättre bemötande och behandling av brottsoffer, liksom om brottsoffers rättigheter, genom informationsmaterial, publikationer, temadagar och seminarier samt genom att myndighetens personal medverkar i fortbildning.

Vidare beslutar myndigheten i ärenden om brottsskadeersättning. Möjligheten till denna form av reparativ rättvisa fyller en viktig funktion som upprättelse för brottsoffer. Den som blivit utsatt för brott kan ha rätt till brottsskadeersättning, under förutsättning att brottet polisanmälts. I vissa fall finns rätt till ersättning även om polisanmälan inte leder till åtal. Om gärningspersonen är okänd gäller det under förutsättning att utredningen visar att det är övervägande sannolikt att ett brott har drabbat sökanden. Är det däremot en känd, dvs. utpekad gärningsperson, är beviskraven högre. Om skuldfrågan då inte har kunnat prövas, t.ex. för att den misstänkte är under 15 år, måste det ändå klart framgå att denne har begått brottet. Det kan gälla om den misstänkte i polisförhör har erkänt brottet eller om utredningen på annat sätt visar att personen begått brottet.

Brottsofferjourer och annat ideellt arbete

Det finns en rad ideella organisationer och verksamheter som arbetar brottsförebyggande eller rör sig i miljöer där ungdomar vistas, och där brotten ofta äger rum (Morsor och Farsor på stan, Lugna Gatan m.fl.). BRIS och andra jourtelefoner kommer i kontakt med barn och unga som utsatts för våld, övergrepp och andra brott.

Kvinno- och tjejjourer möter unga kvinnor som varit utsatta för våld och övergrepp, oftast i nära relationer. De bedriver också ett utåtriktat arbete med information, t.ex. om unga tjejers utsatthet.

Brottsofferjourernas Riksförbund (BOJ) är en ideell organisation. Det finns ett drygt 100-tal lokala brottsofferjourer som ger stöd till brottsoffer och vittnen. Brottsofferjourerna har hittills främst arbetat med vuxna. Det finns dock planer på att i ett treårigt projekt utveckla metoder för att arbeta med unga brottsoffer, rekrytera yngre stödpersoner, bilda ungdomssektioner inom den lokala jourverksamheten och starta ungdomsjourer, som komplement till socialtjänstens stödcentra. Målgruppen är unga brottsoffer från 12-25 år. Inom projektet vill man även ta fram utbildningsmaterial i form av bok och film.

Det förekommer också samarbete mellan brottsofferjourer, socialtjänst och polis. I Sundsvall bedrivs t.ex. Stödcentrum för unga brottsoffer och medlingsverksamheten i samarbete mellan socialtjänst, närpolis och brottsofferjouren.

Socialtjänstens stödcentra för unga brottsoffer

John och Sarah – två unga som utsätts för brott

Nedan ges en inblick i två typiska brottsoffersituationer genom en beskrivning av två fiktiva ungdomar. Längre fram ges också kort exempel på vilken hjälp stödcentra kan ge dem.

Rånad, rädd och hatisk

John är 15 år. En eftermiddag när han är på väg hem från skolan dyker plötsligt två okända killar i 17-årsåldern upp, visar en kniv och tvingar honom att följa med till ett närbeläget grönområde. Där säger de åt honom att lämna ifrån sig plånbok och mobiltelefon. När John försöker fly håller de fast honom och tvingar honom att lämna ifrån sig sakerna.

John är chockad och rädd. Han säger först inget hemma om vad som hänt, men hans mamma märker att det är något och får honom att berätta. Hon går med John till polisen och gör en anmälan.

John har svårt att koncentrera sig på skolarbetet och börjar skolka, eftersom han är rädd att gå ut. Han går inte heller till sin fotbollsträning, drar sig undan från kompisarna och håller sig mycket för sig själv.

Han hatar killarna som kränkt honom och fått honom att känna sig så här. Han vill hämnas. Han vet inte vad han ska göra av alla känslor som kokar i honom.

Utsatt och hotad av en kille hon känner

Sarah, 15 år, är på en fest tillsammans med en kompis, där det förekommer en hel del alkohol. En av killarna som Sarah är lite intresserad av föreslår att de ska ta en promenad. När de kommit ut drar han in henne i ett buskage och börjar tafs på henne. När hon gör motstånd försöker han våldta henne. Sarah lyckas värja sig, men killen håller henne fast. Han hotar slå ihjäl henne om hon inte gör som han säger. Han tvingar henne att tillfredsställa honom oralt, och sen låter han henne gå.

Sarah är livrädd medan det pågår och känner sig chockad efteråt. Hon kommer inte riktigt ihåg hur hon tog sig hem. Alltihop känns lite överkligt, och hon känner en stor skräck och ett stort äckel. Hon anmäler inte övergreppet, eftersom hon känner honom som gjorde det.

Metoder i brottsofferstödet

Socialstyrelsen har följt åtta stödcentra i fem kommuner för att beskriva socialtjänstens särskilda insatser för unga brottsoffer. Syftet har varit att

beskriva arbetsmetoderna, identifiera förutsättningar och hinder samt sprida kunskap.

Arbetet inleddes genom en kontakt med Ann Hellströmer. Hösten 1999 startade hon (bl.a. med medel från Brottsofferfonden) Stödcentrum för unga brottsoffer i City i Stockholm i samarbete med polisen. Stödcentrum erbjuder stöd och rådgivning till ungdomar som råkat ut för brott i offentliga miljöer. Hon har föreläst om verksamheten i flera kommuner i landet och bidragit till att flera stödcentra har startas.

Bakgrunden var att hon som socialsekreterare inom polisen konstaterade att gärningsmän ofta själva varit utsatta för brott. Hon mötte även unga brottsoffer som var kränkta, arga, rädda och mådde psykiskt dåligt. De hade ingen att prata med och ville få svar på frågor om polisutredningen och vad en rättegång kunde innebära.

Socialstyrelsen tog 2002 kontakt med de kommuner i landet som då hade eller planerade stödcentra för unga brottsoffer. Av totalt elva stödcentra accepterade åtta att vara med. Under 2003 och 2004 gjordes vid två tillfällen halvstrukturerade intervjuer med dem som arbetar direkt i verksamheten och med deras samverkanspartners, i första hand polisen. Syftet har varit att fånga upp erfarenheter vad gäller så väl mötet med unga brottsoffer, arbetsätt och utåtriktat arbete, som organisation och samverkan med andra instanser, i första hand polisen. Intervjuerna har skett dels gemensamt, dels enskilt med varje yrkesgrupp. Representanter för verksamheterna har också deltagit i seminarier på Socialstyrelsen.

Några av de nedan beskrivna stödverksamheterna är väl etablerade, några har mer nyligen börjat finna sina former och andra har nyss lämnat planeringsstadiet och är under uppbyggnad. Först ges en kort beskrivning av de åtta stödcentra som varit med i kartläggningen var för sig. Sedan tas olika aspekter av verksamheterna upp mer generellt och vilka ungdomar som har fått stöd m.m.

Kort om verksamheterna

Arbetsmodell

Den arbetsmodell de beskrivna stödcentra utgår från är den som socionom Ann Hellströmer utformat. Varje verksamhet har sedan utvecklat sina varianter av modellen, beroende på olika förutsättningar och bakgrund – som organisation, miljö, upptagningsområde, möjligheter till samarbete m.m. Ett par av verksamheterna har profilerat sig när det gäller att använda lösningsfokuserade eller nätverksinriktade metoder. Många betonar att det är viktigt med flexibilitet i verksamheten, för att kunna tillgodose de behov som kommer upp efter hand.

Principerna i modellen är nära samarbete med polisen, snabb kontakt med den unga, fokus på brottsutsattheten och dess innebörd, information om och kontakt med rättsväsendet. Arbetet med stöd och rådgivning till unga brottsoffer bygger på kunskap från forskning och behandling om unga brottsoffers reaktioner och olika psykologiska strategier att handskas konstruktivt med kränkningen.

Bland annat bygger modellen på kliniska erfarenheter (Herman 1992) av att tillfrisknande efter traumatiska händelser underlättas av *trygghetsska-*

pande åtgärder, rekonstruktion av den traumatiska händelsen och återupprättande av social samhörighet. Vidare ingår s.k. "empowering care" (Renck 1997), bl.a. saklig information om normala reaktioner och vad man kan vänta sig efter att ha varit utsatt för brott. (Hej kompis, får jag låna din mobil...? En skrift om Stödcentrum för unga brottsoffer i Stockholm).

Modellen har stora likheter med den som används inom tidigare beskrivna Victim Support i Storbritannien.

Det första egentliga stödsamtalet fokuserar brottet. Den unge får i uppgift att konkret berätta genom att rita och skriva om händelsen och upplevelsen. Det andra samtalet handlar om rädsla, känslan av att vara kränkt och sorg över de förluster som traumat har fört med sig. Det tredje samtalet tar upp känslor inför gärningsmannen och det han har gjort. Därefter kan den unge komma på fler samtal efter behov.

I stödet till den unge läggs stor vikt vid att:

- Hjälpa den unge att berätta händelseförloppet, gärna också skriva ner vad som hänt.
- Bekräfta den unges tankar och reaktioner och förklara att det är vanligt att man reagerar så.
- Tala om strategier för att mildra rädslan och hantera tankar om hat och hämnd.
- Diskutera med den unge vad han/hon ska göra för att undvika att det händer igen.
- Kommuniera med föräldrarna.
- Hålla kontakt med polisen för att kunna svara på den unges frågor kring polisutredningen.
- Ge praktiskt stöd vid rättegång och skadeståndsansökan.
- Informera om brottsskadeersättning.
- Slussa den unge vidare om det behövs annan hjälp än den som stödcentrum kan ge.

Stödcentrum för unga brottsoffer i Stockholm City

Stödcentrum för unga brottsoffer i City är den första stödverksamheten för unga brottsoffer i landet. Den startade hösten 1999, efter en kraftig ökning av personrån, där många ungdomar blev rånade på pengar, mobiltelefoner, dyra jackor m.m. Verksamheten är permanent och är ett samarbete mellan Socialtjänstförvaltningen, sex stadsdelsförvaltningar och Citypolisens ungdomsrotel, med lokaler i polishuset i City. Medlingsverksamheten finns också i samma hus.

Stödcentrum har två socionomer anställda på heltid. Upptagningsområdet omfattar ca 320 000 invånare, samt dessutom många besökare (ca 800 000 personer per dag i polisdistriktet).

Alla stödcentra i Stockholm hör organisatoriskt till Preventionscentrum, socialtjänstförvaltningens enhet för drog- och brottsprevention. Det innebär möjligheter till stöd och erfarenhetsutbyte. Dessutom finns det delar i verksamheten som är gemensamma för alla stödcentra i Stockholm, förlagda till City. En socionom arbetar på deltid med att stödja föräldrarna till de unga

brottsoffer som kommer till stödcentra i alla de aktuella stadsdelarna. Tillsammans med polisen har man ordnat självförsvarskurser för flickor och pojkar, var för sig. Det finns en gemensam volontärpool med juridikstuderande, som stödpersoner för ungdomarna i rättsprocessen. Stödcentrum i City utarbetar också informationsmaterial (broschyrer, foldrar och handböcker), som används av alla stödcentra i Stockholm.

I början kom mest pojkar från välsituerade hem till Stödcentrum. Numera kommer ungdomar från alla kategorier, och flickornas andel ökar.

Verksamheten har efter hand utvecklats mot mer flexibilitet för att kunna möta ungdomarnas behov. Det finns en ökad efterfrågan på information från Stödcentrum i t.ex. skolor och intresseorganisationer. Stödcentrum informerar också om brottsoffer på polishögskolan. Det är många studiebesök på mottagningen, t.ex. från andra kommuner som har tankar om att starta en liknande verksamhet.

Stödcentrum tar också emot unga gärningsmän för att tala med dem om vad det kan innebära att vara ett brottsoffer, som ett led i socialtjänstens åtgärdspaket för unga förövare.

Stödcentrum för unga brottsoffer i Stockholm Söderort

Stödcentrum i Stockholm Söderort startade hösten 2002. Det tillhör också organisatoriskt Preventionscentrum, och finns i polishuset i Skärholmen. Verksamheten är ett projekt i samarbete mellan Socialtjänstförvaltningen, tre stadsdelsförvaltningar och Söderorts polismästardistrikt, med en socio-nom på heltid. Upptagningsområdet omfattar ca 95 000 invånare, och kommer under 2005 att utökas med ytterligare fem stadsdelar.

Man erbjuder unga brottsoffer stödsamtal och kontakt med en juridikstuderande för stöd i rättsprocessen, möjlighet till stöd för föräldrar samt medling.

I området bor många familjer med annan etnisk bakgrund än svensk. Hälften av dem som kommer till Stödcentrum är utlandsfödda och omkring två tredjedelar är pojkar. Flertalet ungdomar som kommer har varit utsatta för flera brott och har ofta inte anmält tidigare brott på grund av rädsla för repressalier. Många har en tung problematik och behöver hjälp utöver det som är Stödcentrums egentliga uppgift att ge. Men det kan det ibland vara svårt att slussa ungdomarna vidare till BUP och socialtjänsten. Den unge vill kanske inte byta behandlare och det kan det vara långa köer till BUP. (Detta rapporteras även från andra stödcentra.)

Som ensam handläggare är det svårt att hinna med att gå ut och informera om verksamheten och brottsofferproblematiken.

Stödcentrum för unga brottsoffer i Stockholm Västerort

Stödcentrum i Västerort startade hösten 2003 och är ett projekt i samarbete mellan Socialtjänstförvaltningen, Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltning och Västerorts polismästardistrikt. Verksamheten har en socio-nom på heltid, och ett upptagningsområde med ca 58 000 invånare. Organisatoriskt hör även Västerort till Preventionscentrum och finns i närpolisens lokaler i Vällingby.

Polisens brottsoffersamordnare tar kontakt med alla brottsoffer för att ge information om var de kan få hjälp. Aktuella polisanmälningar kommer till Stödcentrum först sedan polisen fått den unges samtycke. Handläggaren vid Stödcentrum skriver alltmer sällan brev till aktuella ungdomar för information och bokning av tid, utan använder numera i stället sms som skickas direkt till ungdomarna, vilket gjort att bortfallet minskat dramatiskt. Sms används sedan fortlöpande som ett av kontaktsätten.

Arbets sättet är detsamma som vid de andra stödcentra i Stockholm. Stödcentrum möter hela tiden nya kategorier unga och barn som behöver hjälp efter att ha blivit utsatta för brott. Liksom i City tar Stödcentrum också emot unga gärningsmän, där samtal om hur det kan vara att bli utsatt för brott är en del i socialtjänstens åtgärds paket. I området förekommer en del ungdomsgång, där en del unga växlar mellan att vara brottsoffer och gärningsmän.

Här har man fått samarbetet med BUP att fungera tillfredsställande, med respekt för varandras kompetensområden och bedömningar. Stödcentrum har haft mycket kontakt med skolorna för att sprida kunskap om och skapa förståelse för vad det betyder för barn och unga att drabbas av brott.

Under 2005 startas i västerort även Stödcentrum Järva.

Stödcentrum för unga brottsoffer i Eskilstuna

I början av år 2000 ökade antalet anmälda personrån i Eskilstuna. Polisen tillsatte en kommission, i samarbete med åklagarmyndigheten och socialtjänsten, för att snabbt stävja denna brottslighet. Medlingsverksamheten fick i uppdrag att utarbeta ett förslag till hur socialtjänsten kunde stötta unga brottsoffer. Stödcentrum startade i november år 2000, som en permanent verksamhet, med två halvtidstjänster. Stödcentrum ingår i en förebyggande grupp inom Arbetsmarknads- och familjeförvaltningen i Eskilstuna. Staden har ca 90 000 invånare.

Medlingsverksamheten ligger i polishuset och socialtjänsten har också sedan många år personal hos polisen som arbetar med unga gärningsmän. Det bidrog till att det gick lätt att etablera kontakter mellan Stödcentrum och polisen, trots att man till en början inte hade sina lokaler polishuset.

Polisen har sex utredare som handlägger ungdomsärenden. En polis är brottsoffersamordnare och har till uppgift att förmedla ärenden till Stödcentrum.

Stödcentrum arbetar utifrån samma modell som mottagningarna i Stockholm. De träffar ungdomarna i sina egna lokaler, i deras hem eller i skolan, tillsammans med andra viktiga personer, som föräldrar, skolpersonal eller kompisar som också blev drabbade vid brottstillfället. De ger stöd till de unga i rättsprocessen och erbjuder också stöd till ungdomar som varit vittnen i aktuella ärenden.

Nära en tredjedel av ungdomsbrotten i Eskilstuna sker i eller i närheten av skolan, och Stödcentrum har arbetat mycket för att bygga upp kontakten med skolorna. Man arbetar nu också för att utöka samarbetet med övrig socialtjänst och BUP.

Eftersom verksamheten var en av de första som etablerades, har personalen varit efterfrågad som rådgivare i andra kommuner som vill starta liknande verksamheter.

Stöd för unga brottsoffer i Malmö

I Malmö fanns i början av 2000-talet en opinion för stöd till brottsoffer. Initiativet kom från socialtjänstens brottsofferstöd för vuxna, i samband med en kraftig ökning av ungdomsrån. Mörkertalet antogs vara stort, för att många ungdomar och deras föräldrar av rädsla för repressalier inte vågade göra polisanmälan. I uppbyggnaden av verksamheten kunde man bland annat bygga på erfarenheterna från bred samverkan i arbetet med kvinnofrid.

Stöd för unga brottsoffer startade hösten 2002 som projekt, med en socialsekreterare på heltid, i polisens lokaler. Verksamheten ingår i socialtjänstens brottsförebyggande arbete, tillsammans med medling och ungdomsverksamhet. I januari 2005 blir verksamheten permanent. Organisatoriskt tillhör man stadsdelen Centrum, men upptagningsområdet är hela staden (tio stadsdelar), med ca 270 000 invånare. En stor andel av befolkningen har annat etniskt ursprung än svenskt, liksom ungdomarna som kommer till Stödcentrum.

Det har av olika skäl varit personalomsättning på tjänsten, och verksamheten har därför tidvis legat nere. Det finns ett nära samarbete med socialtjänstens Brottsofferstöd för vuxna, som under dessa perioder tagit hand om de mest akuta ungdomsärendena. Även medlingsverksamheten finns i polishuset.

I arbetet med ungdomarna utgår Stöd för unga brottsoffer från Ann Hellströmers modell, men tillämpar en mer lösningsfokuserad korttidsbehandling. Fokus ligger på det som hör ihop med brottet, och om annat stöd behövs, slussas den unge vidare till socialtjänsten, BUP eller ungdomsmottagningen.

Stödcentrum för unga brottsoffer i Uppsala

Stödcentrum i Uppsala är en permanent verksamhet som startade hösten 2003, med två socialsekreterare på heltid, efter initiativ från dem som arbetar med medling. Verksamheten är ett resultat av en utredning om behovet av stöd till unga brottsoffer. Stödcentrum hör organisatoriskt till Ungdomscentrum inom socialtjänstens råd- och stödverksamhet, och har sina lokaler tillsammans med annan ungdomsverksamhet (råd och stöd vid misstanke om missbruk, medling, enskilda psykologsamtal för ungdomar och familjearbete). Fördelen är att personalen håller sig informerad om det som rör ungdomar inom socialtjänsten.

Vid starten tänkte man att det inte skulle vålla några svårigheter att ha lokalerna utanför polishuset. Det är polisens ungdomsenhet som förmedlar aktuella ärenden till Stödcentrum. Efter en tid konstaterade man dock att det var svårt att snabbt få kontakt med utredande poliser för upplysningar om ungdomarnas utredningar. För att få till stånd ett bättre samarbete har man också fått tillgång till en lokal i polishuset.

Personalen utgår från den tidigare beskrivna modellen, med tonvikt på struktur. Man har först ett informationssamtal med den unge och föräldrar. Sedan följer tre strukturerade samtal, där man tar upp själva händelsen, bearbetning av reaktioner och hämndkänslor. Efter det finns det möjlighet till fortsatta samtal vid behov. Ett återbesök för uppföljning bokas alltid in.

Socialsekreterarna har arbetat mycket med att ta kontakter med olika myndigheter, sjukhus, åklagare m.fl. under planeringstiden, och kommer att göra detta fortlöpande, för att informera och bygga upp ett bra samarbete.

Stödcentrum för unga brottsoffer i Göteborg

Stödcentrum för unga brottsoffer i Göteborg är en nystartad verksamhet. Initiativet kom från det centrala brottsförebyggande rådet och verksamheten kom igång hösten 2004 som ett fyraårigt projekt, efter ett års planeringstid. En socialsekreterare arbetade då med stöd av en referensgrupp (stadskansliet, polisen, socialtjänsten, skolan, BUP, akutsjukvården, brottsofferjouren och BRIS) med att lägga upp en struktur för verksamheten, ta kontakter med olika samarbetsparter och informera om verksamheten. Socialstyrelsen gjorde den första intervjun under planeringstiden och den andra fyra veckor efter starten.

I bakgrunden fanns erfarenheter från den svåra branden i Göteborg 1998, då många ungdomar behövde hjälp att bearbeta traumat. De ungdomar som var mest traumatiserade och hade störst behov av stöd var de som var svårast att nå. En annan faktor som påverkade beslutet att starta en stödverksamhet för unga brottsoffer var det återkommande så kallade Göteborgskallaset i augusti, med många ungdomar på stan, mycket droger i omlopp och ett ökat antal rån, hot, misshandel och sexualrelaterade brott.

Stödcentrum i Göteborg har fyra socionomer på heltid. Verksamheten ligger under socialtjänstens Cityenhet, med olika insatser riktade till ungdomar. Lokalerna finns nära polishuset i centrala Göteborg, tillsammans med BOJEN, en verksamhet för barn som bevittnat våld i hemmet, organiserad under Brottsofferjouren.

Polisen har ett antal samordnare som förmedlar de ärenden som kan vara aktuella för Stödcentrum. Varje närpolisområde har också en kontaktperson för Stödcentrum. Man räknar dock med att många ungdomar ska komma via andra vägar, t.ex. via skolan eller genom information på annat sätt.

Ungdomar kan söka hjälp anonymt. Stödcentrum ser det som sin uppgift att främst ta hand om det akuta behovet av stöd som finns när man råkat ut för brott. Sedan hjälper man den unge att hitta de personer eller myndigheter som kan ge stöd eller behandling i fortsättningen, och arbetar nätverksinriktat. Man vill också utveckla möjligheterna att arbeta konsultativt och bidra med sin specialkompetens både till professionella och till andra i den unges nätverk.

I Stödcentrums uppdrag ingår kunskapsspridning till andra aktörer för att öka förståelsen av brottsofferproblematiken och på sikt bidra till ett bättre bemötande av brottsoffer. Man vill också utveckla metoder för att försöka nå ut till det stora mörkertalet, dvs. de ungdomar som inte vågar eller vill polisanmäla.

Stödcentrum för unga brottsoffer i Sundsvall

Även i Sundsvall är stödet för unga brottsoffer alldeles nystartat. Socialstyrelsen gjorde båda intervjuerna under planeringstiden, men med olika socialsekreterare. Planeringen började hösten 2003, efter påtryckningar från det lokala brottsförebyggande rådet, en strategigrupp inom kommunen bestående av skola, socialtjänst, polis och chefer inom näringslivet.

Stödcentrum startade hösten 2004, i polisens lokaler och i nära samarbete med medlingsverksamheten och Brottsofferjouren. Socialtjänsten har avsatt en socialsekreterare som arbetar halvtid på Stödcentrum, och den andra halvtiden inom socialtjänstens fältgrupp. Personalen vid Stödcentrum och medlingsverksamheten kan vikariera för varandra vid behov. Man är överens om att det nära samarbetet kan gynna möjligheterna till medling. Båda verksamheterna är från 2005 inskrivna i polisens och socialtjänstens verksamhetsplaner, som sträcker sig fram till 2007.

Stödcentrum tillhör den förebyggande enheten inom socialtjänsten. Man har hela Sundsvall som upptagningsområde, med ca 100 000 invånare.

Arbets sättet är liknande det vid de andra stödcentra.

Vad fick John och Sarah för hjälp?

Johns hat och destruktiva reaktioner kunde vändas

Stödcentrum fick en kopia av Johns polisanmälan. Nilla (socialsekreterare vid Stödcentrum) skrev ett brev till honom och erbjöd en tid för samtal. När John inte kom den utsatta tiden ringde Nilla upp, men han var inte intresserad av att träffa henne.

Utredande polis bad Nilla vara med under målsägandeförhöret, eftersom John verkat må dåligt när han gjorde sin polisanmälan. Nilla berättade vad Stödcentrum kan hjälpa till med och föreslog en ny tid, som John accepterade.

Han kom till det första samtalet tillsammans med sin mamma, som var mycket orolig. Båda hade många frågor om polisutredningen och vad som skulle hända.

Vid de följande fyra samtalen (med John ensam) gick de i detalj igenom vad som hänt. De talade också om hur det var hemma efter händelsen. Särskilt mamma ställde svåra frågor som John inte ville svara på, eftersom han inte ville oroa henne mer.

Under samtalen kom Johns hämndtankar fram allt tydligare. Han hade starkt hatiska känslor mot gärningsmännen, ville samla ihop kompisar, söka upp dem och ge igen. Han sa att han ville slå ihjäl dem. Johns besvikelse blev stor när polisutredningen lades ner. Han sa att han hatade polisen och hela samhället och hämndkänslorna ökade ytterligare.

Johns mamma ringde. Hon var mycket orolig, för John var alltmer sällan i skolan och hade hamnat i ett nytt ungdomsgäng, med högerextremistisk anknytning, som var ute på nätterna, bråkade och slogs på stan.

Nillas kontakt med John intensifierades. De pratade mycket om hat och hämnd, om det gäng han numera umgicks med och vad de gjorde. Nilla försökte få John att se vilka konsekvenser umgänget med de nya kompisarna medförde. Efter ett tag slöt de ett avtal om att han skulle vara i skolan på

dagarna. De pratade om vad han kunde göra för att bli bättre bemött av lärarna, som hade reagerat på hans provocerande sätt. Nilla föreslog ett möte med John, hans mamma och klassföreståndaren. Vid mötet kunde Nilla hjälpa John att förklara hur han kände sig i samband med och efter rånet och de kunde prata om hur man tillsammans kunde stödja John för att förbättra hans situation i skolan.

Efter ett tag började John gå regelbundet i skolan igen och blev mindre hatisk och mer förhoppningsfull. Han tyckte själv att han hade lugnat ner sig, och började tala om att han kanske måste bryta med de nya kompisarna. Vid det sista samtalet med mamman tyckte hon att John var mindre stökig hemma, höll sig hemma på nätterna och att skolsituationen förbättrats.

Sarah kunde sakta återfinna sin trygghet och självkänsla

Sarah kom till Stödcentrum efter att en fritidsledare ringt upp för att få råd om hur hon skulle hjälpa Sarah, som i förtroende berättat vad som hänt. Sarah fick en tid hos Karin på Stödcentrum och kom dit tillsammans med den personal från fritidsgården som tagit kontakt.

Under det andra samtalet berättade Sarah hela händelsen, och att kamraterna fått reda på vad som hänt och ställde obehagliga frågor.

Sarah hade pratat med sin mamma, men hon ville inte att pappa skulle få veta. Karin föreslog att de skulle prata med mamma nästa gång, men det ville inte Sarah. Hon sa att hon själv kunde tala om att hon gick på samtal på Stödcentrum.

Under de samtal som följde, pratade de mycket om Sarahs känslor inför det som hänt och för pojken som gjort detta. Hon sa att hon hatade honom. Sarah berättade också att det kändes som hon hamnat i ett svart hål och inte kunde ta sig upp. Hon kände sig äcklig, smutsig och onormal. Hon grät mycket och sa att hon kände sig värdelös.

Efter ett par samtal ringde Sarahs mamma och var orolig för sin dotter, som börjat klä sig utmanande, vara ute med olika pojkar om kvällarna och ibland vara borta på nätterna. Allt oftare hände det att Sarah inte orkade gå till skolan. Karin föreslog Sarah att de skulle prata med mamma och att hon kunde hjälpa Sarah att ta kontakt med ungdomsmottagningen. Detta ville Sarah inte höra talas om.

Sarah hade tät kontakt med Karin under en period. Sarahs mamma hörde av sig ibland per telefon för att hon var orolig och ville ha råd. Samtalen med Sarah handlade nu om hur hon skulle hantera kontakten med kamraterna i skolan och hur hon skulle förhålla sig till pojken som hade förgripit sig.

Efter några månader kände Sarah att hon mätte bättre och hon började återfå sin tidigare självkänsla. Kontakten med Stödcentrum blev glesare. Nu hör Sarah av sig till Karin någon gång ibland och vill komma och prata. Hon tycker det är tryggt att veta att hon har någon att vända sig till om hon skulle behöva extra stöd.

De ungas känslor och tankar

Många ungdomar vågar inte gå till skolan eller gå ut efter att de utsatts för rån, misshandel etc., av rädsla att stöta ihop med gärningsmannen eller att

råka ut för nya övergrepp. Det händer att föräldrarna måste följa den unge till och från skolan och eventuella fritidsaktiviteter.

I samtalen med barn och unga kommer det fram känslor av rädsla, ilska, hat, skuld, självdestruktivitet m.m., och i de flesta fall leder samtalen till att oron kan minska och att de kan lämna händelsen bakom sig för att gå vidare i livet, rikta in sig på nuet och framtiden. Några exempel ur intervjuerna kan illustrera vad personalen vid stödcentra ofta möter i samtalen:

”Den här tjejen kände sig först liten och rädd och kunde varken sova eller äta. Hon vågade inte gå ensam till sitt arbete. Nu ville hon ha konkreta råd om hur hon skulle göra för att klara av det.”

”Killen ville prata och var orolig för sin egen aggressivitet. Den hade ökat efter misshandeln och han hade själv börjat uppträda provocerande och hamnade ofta i slagsmål.”

Många unga brottsoffer säger att de kan prata med sina kompisar om ”allt”. Men i praktiken är det mycket som kommer fram i samtalen på stödcentra som de kan ha svårt att prata med andra om – rädsla och skuld t.ex. Det kan också vara svårt att prata med föräldrarna, eftersom de ofta är så oroliga och förtvivlade över vad som hänt att de unga tänker att det bara ökar belastningen på dem.

En erfarenhet är att personer i omgivningen kanske inledningsvis är stödjande, men efter en tid tycker att det ska ha ”gått över”, och inte har förståelse för att den unge kan fortsätta att må psykiskt dåligt långt efteråt. Att både omgivningen och brottsoffren själva kan känna irritation över att rädsla, andra reaktioner och symtom sitter i länge finns också beskrivet i brottsofferforskningen.

De bilder av sin vardag som unga brottsoffer förmedlar i samtalen vid stödcentra visar en bitvis skrämmande verklighet. Personal vid stödcentra tycker sig se att det på senare tid förekommer allvarligare kränkningar, och mer grov våld, ofta med kniv. Ibland handlar det om utdragna kränkningar och det är inte ovanligt att många förövare tillsammans ger sig på ett offer. Tidigare fanns enligt vad personalen erfar vissa oskrivna regler, som att inte sparka på den som ligger och att inte ge sig på tjejer, som inte tycks gälla längre. Intrycket är att det ofta handlar mer om en maktdemonstration och om kränkningen i sig, t.ex. i samband med rån, än om att man vill åt ett byte.

Målet är att kunna leva som vanligt

De flesta stödcentra beskriver sina mål med verksamheterna på liknande sätt. Unga som har varit utsatta för brott ska ha någonstans att vända sig för att bearbeta det trauma de gått igenom, må bättre, få tillbaka sitt självförtroende och kunna återgå till att leva som vanligt. Ett annat viktigt mål är att de unga ska kunna återfå eller behålla sin tillit till vuxna och till samhället och inte tappa hoppet.

Vad som genomgående tas upp är att man genom brottsofferstödet vill förhindra både att de unga råkar ut för nya brott och att de själva ska utsätta

andra. Personal vid stödcentra menar att det finns en påtaglig risk för att hatet och hämndbegäret växer och gör unga brottsoffer till förövare om de inte får möjlighet att bearbeta sitt trauma och sin ilska. Som tidigare redovisats visar brottsofferforskningen att risken för upprepad brottsutsatthet är högre hos unga (se Ungas utsatthet för brott). Det är också konstaterat att en känsla av förnedring och kränkning är vanlig hos unga brottsoffer, ibland med långvariga känslor av stark ilska, hat och hämndlystnad (BRÅ-rapport 2000:6).

Även föräldrar och syskon och andra närstående kan anses vara brottsoffer, när deras barn respektive bror, syster, barnbarn eller pojk-/flickvän har blivit kränkt, och kan behöva bearbeta det. Annars kan rädsla, hat och missstro växa även hos dem. Från stödcentra påpekas att stöd till föräldrarna också behövs för att minska risken för att de blir överbeskyddade mot sina barn eller att föräldrarnas ångest blir en ytterligare börda för ungdomarna. Föräldrar känner sig ofta förtvivlade och maktlösa, och vet inte hur de kan stödja och hjälpa sitt barn, när det kanske inte vill gå till skolan och mår psykiskt dåligt.

Också kamrater som bevittnar brottet kan reagera på liknande sätt som brottsoffret och kan behöva få hjälp med det.

Vidare menar man att stödet ofta behövs för att ungdomarna ska orka igenom rättsprocessen.

Stödcentra har specifik kompetens

Stödcentra för unga brottsoffer förenar på ett unikt sätt kompetens från flera olika områden. De som arbetar på stödcentra har socionomutbildning. Några har olika vidareutbildningar, t.ex. i kriminologi, viktimologi och sexologi. Nästan alla har tidigare erfarenhet av att arbeta med ungdomar inom socialtjänsten. Personalen betonar att det är viktigt med god kompetens i kris- och traumabearbetning, samtalsmetodik och ungdomsutveckling.

Vidare är det viktigt att vara orienterad i rättsliga frågor för att kunna förklara för ungdomarna hur polis och åklagare arbetar, advokaters roll och samarbetet med dem, hur en rättegång går till, skadestandsfrågor, brottska-deersättning m.m.

Beroende på inriktning kan det också behövas utbildning i kognitiv beteendeterapi, lösningsfokuserat arbetssätt, nätverksarbete m.m.

Även erfarenhet av uppsökande verksamhet, nätverksbyggande och samverkan kan man enligt personal på stödcentra ha stor nytta av i arbetet med unga brottsoffer.

Initiativen kom från olika håll

Initiativen till att starta särskilda verksamheter till stöd för unga brottsoffer inom socialtjänsten har kommit från olika håll i de kommuner som är med i undersökningen. I flera fall togs initiativen med anledning av en ökning av anmälda rån bland unga, som uppmärksammades i media, och oro för utvecklingen när det gäller ungdomskriminalitet.

I en kommun kom initiativet från några kommunpolitiker. I andra fall har de inom socialtjänsten som arbetar med brottsofferstöd för vuxna sett att det

behövs en särskild verksamhet för unga. Även de som arbetar med medling har påtalat behovet av brottsofferstöd.

I Sundsvall är polisen aktiv när det gäller brottsförebyggande arbete i skolorna och har verkat för att få i gång en stödverksamhet för unga brottsoffer. Det lokala brottsförebyggande rådet, en strategigrupp med representanter från polis, socialtjänst och näringsliv, har varit pådrivande, tillsammans med Brottsofferjouren.

I Uppsala har uppbyggnaden av Stödcentrum för unga brottsoffer föregåtts av en kartläggning av brottsutsattheten bland unga.

Nära samverkan med polisen en förutsättning

Idén med stödcentra för unga brottsoffer bygger på ett nära samarbete med polisen. Polisen förmedlar kontakt med unga brottsoffer och kan också informera ungdomar om stödcentra vid andra tillfällen. Brottsoffren har ofta många frågor om vad som sker i polisutredningen och vad som kommer att hända i den fortsatta rättsprocessen. Då behöver personalen ha nära kontakt med utredande polis för att kunna ge besked.

Stödcentra är oftast nöjda med samverkan med polisen

Samverkan mellan stödcentra och polisen är väl etablerad i kommunerna. Formerna för och innehållet i samverkan beror mycket på hur polisen organiserar sitt arbete – om det finns ungdomsrotel/enhet, särskild samordnare för brottsoffer, brottsofferarbete, särskild enhet för familjevåld och sexualbrott m.m.

Polisen förmedlar information till stödcentra om de polisanmälningar som kommit in, där ungdomar utsatts för brott, ibland efter att ha inhämtat samtycke från den det gäller. Den s.k. generalklausulen i sekretesslagen ger möjlighet att lämna ut en uppgift till en myndighet, om det är uppenbart att intresset av att uppgiften lämnas ut väger tyngre än det intresse som sekretessen ska skydda (14 kap. 3 § SekrL). De brottsoffer som inte samtyckt till att polisen förmedlar kontakt med stödcenter får information om vart de själva kan vända sig, såvida inte behovet av stöd bedöms vara sådant att det ändå motiverar en kontakt med socialtjänsten.

Stödcentret tar sedan kontakt med den unge, genom brev, telefon eller sms.

En modell är också att personal från stödcentret är med på polisens genomgångar av inkomna polisanmälningar, och redan där kan ta ställning till vilka det finns anledning att kontakta. När stödcentrum har lokaler hos polisen finns det också möjlighet att i vissa fall informera en ung person om möjligheten till stöd direkt i samband med att han eller hon gör sin polisanmälan. Det förekommer också att polisen ordnar direktkontakt med personal från stödcentrum i anslutning till ett målsägandeförhör. I en kommun är en socionompraktikant från stödcentrum med vid målsägandeförhören och erbjuder då unga brottsoffer tider för stödsamtal.

Dessa rutiner och kontakter fungerar enligt personal vid stödcentra i de flesta fall bra, till och med mycket bra, även om det inte alltid är friktionsfritt. Det kan ibland ta lång tid att få ärenden från polisen. När gärnings-

mannen är över 18 år utreds ärendet inte inom polisens ungdomsrotel (när sådan finns), och i dessa fall kommer inte heller unga brottsoffer till stödcentras kännedom.

I kommuner där polisen har brottsoffersamordnare eller kontaktpersoner för unga brottsoffer underlättas samarbetet.

Några stödcentra har gott samarbete med de poliser som finns närmast lokalmässigt, eller med t.ex. ungdomsroteln/ungdomsenheten, medan det är svårare med andra rotlar (t.ex. för unga i åldrarna 20–25 år) eller andra delar av ett polisdistrikt i andra lokaler, där personkännedomen saknas.

Det är olika verksamhetskulturer som möts, och det kräver ömsesidig respekt. Att från socialtjänsten ha sin verksamhet i polisens lokaler är att komma som gäst i någon annans verklighet. Personal vid stödcentra menar att det är viktigt med en tydlig och stark egen yrkesidentitet, annars kan det bli svårt, i synnerhet om man är ensam.

Några stödcentra önskar ett närmare samarbete med polisen kring unga brottsoffer, med ett mer delat och aktivt ansvar. Man vill se stödet till unga brottsoffer som en ”samverkansverksamhet” som omfattar även polisen. Personal vid stödcentra efterlyser mer diskussioner och en gemensam syn på brottsoffer och hur man kan arbeta tillsammans för dem. Det fungerar t.ex. inte alltid som man önskar i polisens information till brottsoffer om polisutredningen, bedömningarna och rättsprocessen, eller om varför en polisutredning läggs ner. Personal från stödcentra menar att polisen inte alltid har förståelse för varför detta är viktigt för den unge.

I något fall har nedskärningar och stor arbetsbelastning hos polisen varit försvårande i samarbetet kring brottsofferfrågorna. Några stödcentra rapporterar att det kan vara svårt att upprätthålla ett gott samarbete med polisen där det är stor personalomsättning och omorganisationer.

Ett bekymmer som tas upp är att polisen i vissa fall har långa handläggningstider. Det blir påfrestande för den unga, som trots bearbetning och stöd från stödcentrum inte kan gå vidare i sin psykologiska process innan rättsprocessen är avklarad. Den bristen skapar en frustration som stödcentra inte kan göra så mycket för att hjälpa till med.

Sammantaget tycker dock stödcentra att samarbetet med polisen fungerar bra.

Polisen är genomgående nöjd med samverkan med stödcentra

Polisen har genomgående varit mycket positiv till verksamheten med stödcentra för unga brottsoffer. Polisen ser att det finns ett stort behov av sådant stöd till brottsoffer, som det inte finns kompetens och resurser för i deras egen verksamhet. Innan stödcentra fanns var det i regel ingen som fångade upp dessa ungdomar. Det är också viktigt för polisen att ha tydliga samarbetspartners inom socialtjänsten.

Förutom att det är bra för ungdomarna att de får kvalificerat stöd menar polisen också att detta i sin tur kan innebära mycket positivt för rättsprocessen. Både brottsoffer och vittnen kan genom att få stöd bli mer benägna att stå för sina uppgifter. Genom att i stödsamtal tala om vad som har hänt har de lättare att beskriva detta även för polis och domstol. Det blir bättre utredningar och det är lättare att få ärendet till rättegång. Några menar också att

det kan betyda att fler ärenden kan gå till medling. Det är också bra att brottsoffren får information om rättsprocessen, brottsskadeersättning, försäkringsfrågor m.m.

Man menar vidare att stödverksamheten och förbättringarna i rättsprocessen betyder att brottsoffren får upprättelse och att deras tilltro till myndigheter stärks. ”Stödcentrum har inneburit en positiv förändring när det gäller ungdomars förtroende för polisen.”

Organisation och andra förutsättningar

Socialtjänstens organisation och förutsättningar i kommunerna ser olika ut – och därmed även var de olika stödcentra är placerade, hur de är uppbyggda och vilken ställning de har. Delvis har detta också att göra med varifrån initiativet till verksamheten kommer. Om det kommit ”uppifrån” är inte alltid handläggare inom olika verksamheter införstådda med stödcentras betydelse och inte så engagerade i samverkan som man skulle önska.

Om engagemanget för att starta och bygga upp en stödverksamhet omvänt bara finns hos handläggare, utan stöd och förankring på chefsnivå, blir det trögt och tungt att driva frågan: ”Det har hängt på oss om det ska bli något.”

Några stödcentra har pekat på att det kan vara ett problem att verksamheten finansieras centralt, då stadsdelar eller övrig socialtjänst inte känner något delansvar när de inte är med och bekostar den. De menar att medfinansiering också kunde föra med sig ett tydligare gemensamt ansvar för brottsofferfrågorna.

I kommuner där socialtjänsten har en organisatorisk uppdelning i myndighetsutövning respektive förebyggande, råd och stöd/service, tillhör stödcentra den förebyggande delen.

I storstäderna med stadsdelsindelning har stödcentra sin organisatoriska tillhörighet till en stadsdel eller central verksamhet, tillsammans med andra kommunövergripande uppsökande verksamheter, som fältassistenter, prostitutionsgrupper, gatulangningsgrupper och liknande. Hur stadsdelarnas delaktighet och delansvar i verksamheten ser ut varierar.

Initierad arbetsledning och tydligt ansvar är viktigt

En konsekvens av den organisatoriska tillhörigheten är olikheter vad gäller förankring i socialtjänsten, arbetsledning, närhet till samarbetspartners m.m.

Från stödcentra säger man att det är viktigt med en initierad och engagerad arbetsledning som både kan driva brottsofferfrågorna i den egna organisationen och verka för att förankra verksamheten och utveckla samverkan med andra. Vidare är det viktigt att man har en engagerad arbetsledare att ”bolla” med – en chef som man kan utveckla sina tankar om verksamheten tillsammans med. Många arbetar idag långt ifrån sin chef och har därmed inte möjlighet till den täta kontakt för ömsesidigt utbyte som man skulle önska.

Personalen behöver kolleger, fortbildning och handledning

Stödcentra för unga brottsoffer är en relativt ung och nyetablerad verksamhet – flera arbetar fortfarande i projektform. Det ger en särskild sårbarhet. Den blir speciellt påtaglig där det bara finns en anställd, t.ex. vid personalbyte.

Att arbeta ensam är också tungt för att man inte har någon att rådgöra, diskutera och dela arbetsbördan med – vare sig när det gäller kontakten med ungdomarna och föräldrarna eller samverkan med andra berörda. I ett par kommuner har man dock fått mycket stöd i ett nära samarbete med socialtjänstens medlingsverksamhet och brottsofferstöd för vuxna.

Vidare är det svårt när man är ensam att också hinna med förebyggande och utåtriktat arbete i skolor, på fritidsgårdar, i föreningslivet etc.

Alla betonar att det är viktigt att ha möjlighet att byta erfarenheter med andra som arbetar med unga brottsoffer. För att behålla och utveckla den specifika kompetensen behövs också kontinuerlig påfyllning genom fortbildning.

Personalen vid alla stödcentra utom ett har handledning, i något fall speciell handledning, annars tillsammans med den enhet man tillhör. Man menar att det är särskilt viktigt med handledning i denna verksamhet, eftersom det för flera är fråga om ensamarbete och det många gånger handlar om tunga ärenden.

De flesta har lokaler hos polisen

De flesta stödcentra har redan från början strävat efter en samlokalisering med polisen, av olika skäl. Dels för att underlätta kontakterna, för information om brottsoffer och om sådant i polisutredningen som kan delges socialtjänsten, dels för att det anses lättare för ungdomar att komma om det inte är i socialtjänstens lokaler. Många unga och föräldrar vill inte bli förknippade med socialtjänsten eftersom de inte har sociala problem. En standpunkt är att det lokalmässigt är viktigt att markera att stödet till unga brottsoffer är en egen verksamhet för unga, med självständighet både i förhållande till socialtjänst och polis.

De som har lokal hos polisen ser flera fördelar med det. Polisen står för lokalen och är därmed medfinansierad och delaktig i verksamheten. Man lär känna varandra och det är lätt att ha kontakt. Det minskar risken för missförstånd, man kan se och få en bättre förståelse för varandras uppgifter och kompetens. På flera håll fungerar detta mycket bra, medan andra trots närheten lokalmässigt ändå upplever att det är svårt att ”komma in” och få en verklig samverkan till stånd.

I Göteborg t.ex. har man däremot valt att inte ha sina lokaler hos polisen. Skälet är att man vill satsa särskilt på att nå även de unga som inte har polis-anmält brottet. Om de måste gå till polishuset för att få stöd kan de uppleva det som tvingande att anmäla, eller undvika att gå dit. I Göteborg delar man lokal med ideell verksamhet som har grupper för barn och ungdomar som bevittnat våld i familjen. Lokalen ligger i närheten av polishuset.

I Uppsala ville man från början inte heller ha lokaler hos polisen, men tyckte efter några månader att man saknade möjlighet till snabb kontakt och

information. Nu har man lokal både hos polisen och tillsammans med andra ungdomsverksamheter inom socialtjänsten.

Förankring och samverkan

Basen i att sprida kunskap och bygga nätverk

Alla stödcentra påpekar att det är viktigt att vara offensiv och initiativrik för att verksamheten ska bli känd och för att hitta samarbete med andra myndigheter och aktörer. Erfarenheten visar att det är viktigt att få en ordentlig förankring på olika nivåer i den egna organisationen och i de instanser som man behöver samverka med, i första hand polisen.

Nästan alla stödcentra har haft en uppbyggnadsfas, då man har upparbetat kontakter med viktiga samarbetspartners, planerat verksamheten, läst in sig på området, gjort studiebesök och fått fortbildning.

Flera stödcentra ägnar en hel del tid åt att göra sig kända, sprida kunskap om verksamheten och öka medvetenheten om unga brottsoffers behov av stöd. Det är ett arbete som hela tiden måste fortsätta och hållas levande, eftersom stödcentra inte kan fungera ensamma, utan är beroende av samverkan med andra instanser. Personal vid stödcentra menar att arbetet för unga brottsoffer måste vara en gemensam angelägenhet för alla berörda. Det är viktigt att de känner till verksamheten och är fortsatt informerade om den.

I Göteborg t.ex. har man satsat mycket på förankringsprocessen, som har fått ta lång tid. Som ett led i denna har Stödcentrum för unga brottsoffer bl.a. bjudit in representanter för alla samarbetspartners till en heldag, för att dels presentera sitt uppdrag och hur man arbetar, dels ge deltagarna möjlighet att diskutera och formulera på vilket sätt de kan ha nytta av Stödcentrum. Deltagare har varit polis, åklagare, domare, socialtjänsten i stadsdelarna, skolor, ungdomsmottagningar, barn- och ungdomspsykiatri, sjukvården, föreningslivet med bl.a. brottsofferjourer och invandrarorganisationer, frivården m.fl. Detta har bl.a. resulterat i ett nät av kontaktpersoner, som också kommer att hållas fortsatt informerade genom ett nyhetsbrev. Man planerar att fortsätta med sådana informationsdagar återkommande. Liknande satsningar finns även på annat håll.

Skolans roll är central

En hög andel av de brott som unga utsätts för begås i eller i närheten av skolan. Det visar såväl forskning och statistik som erfarenheter från stödcentra. I många fall handlar det om mobbning, men ofta även andra brott, som olaga hot, stöld, rån och misshandel.

Att återrapportera till skolorna hur vanligt det är att ungdomarna blir utsatta i eller i närheten av skolmiljön och informera om vad detta kan betyda för dem är en viktig uppgift för stödcentra, liksom att vara med i skolans diskussioner och fortbildning om förebyggande arbete och brottsofferstöd. Ett stödcenter erbjuder t.ex. ett paket med en halv dags information till skolorna.

Från stödcentra påpekas dock att det är viktigt att det är skolan som "äger frågan", tar initiativet, bjuder in och som behåller ansvaret för att förebygga och på annat sätt arbeta aktivt med dessa frågor på ett kompetent sätt. Det

finns exempel på att skolan har förväntningar på att stödcentrum ska arbeta med frågor om mobbning i skolan.

Det är inte ovanligt att ungdomarna efter att ha varit utsatta för brott inte vågar gå till skolan efter det som hänt. Här betonas från stödcentra att det är skolledningen som har ansvar för att verka för att ungdomarna ska kunna känna sig trygga i sin arbetsmiljö.

Från stödcentra menar man att skolpersonal ibland inte förstår hur ett brott kan påverka en ung människa och att det kan ta lång tid att "läka ihop." Man tycker att skolorna generellt sett har för lite kunskap om brottsoffers situation.

Samverkan med övrig socialtjänst

Individ- och familjeomsorg

Från stödcentra påpekas att det är viktigt att man lämnar över för utredning till socialtjänstens individ- och familjeomsorg när det i kontakten med unga brottsoffer kommer fram problematik eller information om hemsituationen, som påkallar andra insatser än vad stödcentra kan erbjuda.

Här finns en viss variation i verksamheten på stödcentra. En del har korta kontakter, fokuserade på krisen i samband med brottet, och hänvisar sedan vidare till socialtjänst i övrigt, barn- och ungdomspsykiatri eller ungdomsmottagningar när den unge behöver mer hjälp, medan andra ibland kan ha långa behandlingskontakter som också tar upp annan problematik.

Flera stödcentra har erfarenhet av att samverkan *inom* socialnämnden, med individ- och familjeomsorgen, inte fungerar som den borde. Det finns en uppfattning att handläggarna där i vissa nonchalerar brottsofferproblematiken, och inte tar den på allvar. Från stödcentra påpekas att socialtjänstens individ- och familjeomsorg måste ta sitt lagstadgade ansvar att ge stöd till brottsoffer, även om det finns en särskild stödverksamhet för unga som drabbats av brott.

Ett ännu större problem är när individ- och familjeomsorgens handläggare i vissa fall inte anser att den anmälan som görs ger anledning till utredning eller insatser. De ser enligt personal vid stödcentra inte alltid allvaret i de bedömningar om behov av ytterligare hjälp som stödcentra gjort, och att det är viktigt med insatser för unga innan de riskerar att hamna i en negativ utveckling. Det har också sagts att det förekommer en uppfattning hos socialsekreterare att stödcentra för unga brottsoffer är en "lyxverksamhet". Hårda besparingskrav och omorganisationer försvårar samverkan även inom socialtjänsten.

Flera stödcentra har dock ett gott samarbete med andra förebyggande verksamheter och ungdomsenheter inom socialtjänsten.

Stödcentra i storstäderna tar emot ungdomar från kranskommunerna i ett akut skede, men slussar dem i regel sedan vidare till ungdomsgruppen i respektive kommun (utom vid ett stödcenter, där man tar emot om brottet begåtts inom det egna geografiska området). Det blir också ett sätt att medvetandegöra och påminna om det ansvar som socialtjänsten har för stöd till brottsoffer. Dessa kontakter har i regel uppfattats positivt – också som ett sätt för socialtjänsten i hemkommunen att få kännedom om vad som händer med de egna ungdomarna.

Medling

De flesta stödcentra har samverkan med socialtjänstens medlingsverksamhet, i varierande omfattning, med t.ex. delade tjänster, organisatorisk tillhörighet i samma enhet eller gemensamma lokaler. I flera fall har medlingsverksamheterna utifrån att möta brottsoffer varit pådrivande för att starta stödcentra.

På flera håll ser man både inom polisen och stödcentra medlingen som en viktig del i brottsofferarbetet. Om det går att komma fram till medling i ett ärende, är det ett bra avslut på kontakten med den unge.

Trots ambitionen är det ett fåtal ärenden som har resulterat i medling. Polisen i de aktuella kommunerna uppger att det bara är omkring en procent av ungdomsbrotten som går till medling.

Ofta är det inte lämpligt med medling, och i många fall är det någon av parterna som inte vill. Brottsoffret ska önska medling och kunna känna sig tryggt i en medlingssituation, och gärningsmannen ska ha erkänt brott och ångra sig. Inte alltför sällan är det inte heller känt vem som är gärningsman.

Ungdomsmottagningar

Ungdomsmottagningar betraktas av stödcentra som givna samarbetspartners, där man kan slussa ungdomar vidare åt båda håll. Båda typerna av mottagningar har särskild ungdomskompetens och ungdomsprofil, är öppna och lättillgängliga och åtnjuter stort förtroende bland ungdomarna. Ungdomsmottagningarna har dock varierande inriktning och kompetens. En del är huvudsakligen inriktade på preventivmedelsrådgivning och frågor om sex och samlevnad, medan andra har kurator eller psykolog för samtalskontakter med ungdomar om alla slags problem.

Här påpekar stödcentra att det behövs en tydlighet i vem som gör vad – och vad man inte kan åta sig eller ansvara för.

Barn- och ungdomspsykiatrin

Flera stödcentra skulle önska ett bättre samarbete med barn- och ungdomspsykiatrin. Ofta är det svårt att hänvisa unga som behöver mer psykoterapeutiskt stöd till barn- och ungdomspsykiatrin. Det beror dels på att väntetiderna är långa, dels att personalen där inte alltid har ett brottsofferperspektiv och inte gör samma bedömning när det gäller behovet av insatser utöver det som stödcentrum kan erbjuda.

Det finns också exempel på bra samverkan mellan stödcentrum och barn- och ungdomspsykiatrin, med ömsesidig respekt för varandras kompetens. Ibland går också unga på samtal parallellt hos båda.

Brottsofferjourer

Brottsofferjourerna är en ideell verksamhet, som än så länge främst har inriktning på vuxna, med äldre stödpersoner, även om det finns planer på mer inriktning mot ungdomar. Även här kan man få information om brottsoffers rättigheter och om rättsprocessen. Hur mycket stödcentra samarbetar med brottsofferjourerna varierar. Gemensamma lokaler förekommer. I Sundsvall

ställer brottsofferjouren upp med stödpersoner till den unge i rättsprocessen. Jourerna är också viktiga för att slussa ungdomar vidare till stödcentra.

Detta är ett samarbete som stödcentra gärna vill utveckla. Det finns tankar om att man kanske kan arbeta gemensamt i vissa frågor, t.ex. i den utåtriktade informationen och med föräldrastöd.

Stödcentra erbjuder stöd, rådgivning och information

Stödet till unga brottsoffer ges huvudsakligen i samtal, för bearbetning av vad de varit med om och orientering framåt. I samband med samtalen med ungdomarna tar personalen oftast också med den unges samtycke kontakt med polisen, och även t.ex. åklagare, BUP, socialtjänsten, skolor m.m. vid en del stödcentra följer personal också med ungdomarna till rättegången.

Samtal med unga för att bearbeta och gå vidare

De flesta samtal sker i stödcentrums lokaler, men några verksamheter träffar även ungdomar i deras hem, i skolan eller på andra offentliga platser, t.ex. caféer. Man menar att det är viktigt att vara flexibel och möta ungdomarna på ett sätt som känns naturligt för dem.

Samtalen brukar vara en timme, och det vanliga är att man träffas en gång i veckan under de första veckorna. Senare kan samtalen glesa ut till varannan vecka eller en gång i månaden. Vid en mottagning har man i regel genomgående två veckor mellan samtalen. Totalt sett kan det bli allt från ett samtal upp till två års samtalskontakt, men oftast rör det sig om 5–7 samtal. Att ungdomarna får rita och skriva ner vad de upplevt och hur de känner sig, är som nämnts ett led i bearbetningen, men kan också vara bra för att tydligare kunna berätta i rätten vad som hände.

Vissa verksamheter har ett tydligt strukturerat och avgränsat förhållnings-sätt, som fokuserar främst det som rör brottet. Efter det första informerande samtalet erbjuds den unge att boka ytterligare tre samtal till att börja med, med sikte på att hjälpa den unge genom krisen. Man arbetar salutogent och lösningsfokuserat, dvs. tar fasta på den unges resurser och möjligheter att gå vidare. Mellan samtalen kan den unge få i uppgift att skriva ner händelsen och att rita hur det såg ut på brottsplatsen. Efter ett tag brukar ilska och tankar om hat och hämnd komma upp, och den unge får rita dessa ”svarta tankar”. Det kan man sedan ha som utgångspunkt för samtal och bearbetning, för att minska risken att den unge agerar ut sin ilska mot andra. Samtalen ägnas också åt hur den unge ska hantera alla känslor och kunna gå vidare i sitt liv och sin utveckling.

Andra samtal med ungdomarna även om andra problem som behöver bearbetas, och har vid behov längre samtalskontakter. Ibland kan det vara fråga om ganska tung problematik. Dessa stödcentra betonar betydelsen av att den unga får ha samtalskontakten kvar genom hela läkningsprocessen, så länge han eller hon tycker att den behövs.

Man menar dock allmänt att det är viktigt att kunna prata även om andra saker än brottet, t.ex. om fritidsintressen, kompisar m.m.

Vid en mottagning verkar personalen för att aktivera den unges nätverk som stöd. Några stödcentra erbjuder också gruppsamtal för ungdomar. Ett stödcenter har haft en grupp för våldtagna tjejer.

Stöd till föräldrar, för att de ska kunna stödja ungdomarna

Föräldrarna är ofta de som initierar den unges kontakt med stödcentra. De är också i regel med vid det första samtalet. Personal vid stödcentra anser att det är viktigt att informera föräldrarna, så att de ska vara positiva till stödet till den unge och till en eventuell polisanmälan.

Annars ser personalen helst att den unge kommer utan föräldrar till stöd-samtalen, såvida det inte är ett barn under tolv år, då förälder ofta är med vid flera samtal. Det är viktigt att den unge känner att samtalen är till för honom eller henne och inte ska handla om föräldrarnas oro.

Samtliga stödcentra anser att det är viktigt att även erbjuda föräldrar stöd i olika former. Att stötta föräldrarna är också ett sätt att stärka stödet till ungdomarna. Föräldrarna behöver hjälp att hantera sin egen oro och ångest, så att de inte för över den på ungdomarna. Om föräldrarna har en stark oro finns det risk att den unge till slut inte vågar berätta något eller tala om för dem hur han eller hon mår, för att inte oroa dem ännu mer. Ungdomarna behöver ofta extra föräldrastöd efter brottet, men föräldrarna får därmed inte bli överbeskyddade.

I regel är det ungdomar med fungerande relationer till föräldrarna som kommer till stödcentra. Om förhållandet till föräldrarna är bristfälligt blir situationen också mer komplicerad för den unge i samband med brottsut-satthet.

Om den unge går i samtal vid stödcentrum, menar personal att det är en fördel om någon annan handläggare kan ha fortsatta samtal med föräldrarna om de så önskar. Möjligheter till detta saknas dock idag vid de flesta stöd-centra. Erfarenheten visar att det är svårt för samma handläggare att ha samtal med både den unge och föräldrarna. Det kan bli kluvet för handläg-garen, och föräldrarna vill och tror ofta att de kan få veta vad den unge tar upp i sina samtal.

Ett exempel ur en intervju på en vanlig situation som stödcentra möter:

”Mamman berättar att hennes pojke inte vågar gå till skolan, gå och träna själv eller gå till kompisarna efter skolan. Mamman är orolig och känner sig osäker och hjälplös. Hon vet inte heller vad som händer i polisutredningen.”

Det finns särskilda föräldragrupper på flera håll. Stöd kan då ges i ledna gruppsamtal eller som hjälp att sätta igång självhjälpsgrupper. Det kan dock ibland vara svårt att få ihop till en grupp föräldrar med liknande behov.

En hel del stöd ges också till föräldrar per telefon. Många ringer för råd och information kring sina barn, om polisutredningen, rättsprocessen m.m. Ett stödcenter har erfarenhet av att stödja föräldrar via e-postkontakt. Me-ningen var från början att erbjuda ungdomarna denna möjlighet, men det var mest föräldrar som nappade. Det finns också exempel på att man samlar föräldrar till informationskvällar, då man t.ex. kan bjuda in åklagare och

andra med specialkunskap. Förutom informationen är det också ett sätt att hjälpa föräldrar få kontakt med andra i liknande situation. Det gäller också att se till att föräldrar hittar till rätt instans. Förväntningarna är ofta höga på stödcentra, men den information de kan ge om t.ex. polisutredningen är ändå begränsad. Erfarenheten från stödcentra är att föräldrar ofta är "otroligt tacksamma" för att någon lyssnar och visar intresse.

Hur stödet till föräldrarna ska utformas är ett område som stödcentra vill vidareutveckla.

Syskon och kamrater som är vittnen behöver också stöd

Syskon till brottsoffer kan många gånger också fara illa av det som har hänt. Det handlar om rädsla och oro för både egen del och för syskonet. Ibland är det ett syskon som varit först med att få se och höra vad som har hänt.

Stöd till vittnen är också viktigt, både för bearbetning av vad de har varit med om, som kan ha varit lika chockartat för dem som för offret, och för att de ska kunna känna sig tryggare i rättsprocessen. Då ökar också chansen att de vågar stå fast vid sitt vittnesmål. Det är inte heller ovanligt att vittnen i samband med kompletterande vittnesförhör hos polisen visar sig ha blivit utsatta på ett sätt som gör att de också kan anses vara brottsoffer i lagens mening.

Information och stöd i rättsprocessen ger trygghet

En viktig uppgift för stödcentra är att berätta och förklara för den unge hur rättsprocessen går till. En del följer också med till rättegången för att finnas med som stöd. Stödcentra i Stockholm har en grupp juridikstuderande som på ideell bas ger stöd till ungdomarna i rättsprocessen.

Vissa moment i rättegången kan väcka starka känslor, t.ex. då händelserna beskrivs eller då brottsoffret ser gärningsmannens reaktioner. Förhör kan kännas kränkande. Ibland behövs ett motivationsarbete, för det är inte ovanligt att föräldrar avråder unga från att delta i rättegången, för att de tycker att det är en ytterligare påfrestning som de inte ska utsätta sig för.

Även vittnen kan som nämnts ovan behöva information om hur en rättegång går till, vad deras uppgift är och kanske också få minska sin oro genom att göra ett besök i rättssalen inför rättegång.

Vidare finns det mycket annan information som stödcentra kan ge till de unga som utsatts för brott, t.ex. vad gäller försäkringsfrågor, skadestånd, brottsskadeersättning m.m.

Självförsvarskurser

Stödcentrum i Stockholm City anordnar självförsvarskurser för ungdomar från alla stadens stödcentra. Att öva självförsvar kan hjälpa tjejer och killar att känna sig tryggare. Erfarenheterna är positiva och personalen vill utveckla detta vidare. Polisen har undervisat i självförsvar och Stödcentrums personal har funnits med för att ta hand om de svåra känslor som kan väckas i samband med vissa övningar.

Utåtriktad information om brottsofferreaktioner

De flesta stödcentra lägger en hel del tid på att gå ut och informera i olika sammanhang om vad det betyder att bli utsatt för brott och vilket stöd unga brottsoffer kan få.

I Göteborg t.ex. finns ett projekt för att nå ut med information via skolan, som bygger på tidigare erfarenheter av liknande undervisning i sex och samlevnad. I projektet finns en kvarts tjänst för att utbilda praktikanter från socialhögskolan. De ska in sin tur hålla i dubbeltimmar i ämnet livskunskap med brottsofferperspektiv, med värderingsövningar och liknande, i två högstadieskolor (årskurs åtta och nio). De ska också informera lärarna och elevvården. Eventuellt kan det också bli aktuellt att engagera praktikanter från lärarhögskolan i projektet. Stödcentrum i Göteborg har också planer på att producera en informationsfilm.

Flera stödcentra informerar också i föreningslivet om brottsoffer, hjälp och stöd, t.ex. i föräldraföreningar och invandrarorganisationer.

Jour vid ungdomsevenemang

I Göteborg diskuterar man också att ha särskild beredskap och finnas tillgängliga i samband med evenemang som lockar mycket ungdomar. Man har redan haft jourverksamhet på det s.k. Göteborgskalaset. Andra sådana tänkbara tillfällen är skolavslutning, Valborg och kanske idrottsevenemang.

Vilka är det som kommer?

Både flickor och pojkar, de flesta i tonåren

De åtta stödcentra vänder sig alla till unga som varit utsatta för brott, men åldersgränserna varierar något, och även avgränsningen när det gäller brott. Det finns ingen uttalad åldersgräns nedåt, och man vänder sig till barn och ungdomar och deras föräldrar. I första hand är det ungdomar som kommer, även om det i enstaka fall varit barn så långt ner som till åttaårsåldern som har sökt och fått hjälp. Åldersgränsen uppåt är satt till 20 eller 23 år. De flesta som kommer är i åldrarna 14–16, med ett åldersspann mellan ca 8 och 23 år.

Stödcentra vänder sig till både pojkar och flickor. Bland de unga brottsoffren är pojkarna i majoritet, och på flera håll även bland dem som kommer till stödcentra. Flera stödcentra ser en ökning när det gäller flickor, och har också intrycket att brottsutsattheten bland flickor tycks öka. Vid flera mottagningar är det en relativt jämn könsfördelning, vilket betyder att det är en högre andel av de brottsutsatta flickorna som söker stöd.

När den första verksamheten för unga brottsoffer startade 1999 i Stockholm City var de flesta ungdomarna från medelklassfamiljer med svenskt ursprung. När det gäller social tillhörighet är det nu blandat i alla verksamheterna, det är ingen särskild grupp som dominerar. Antalet ungdomar med annan etnisk bakgrund än svensk har ökat, och motsvarar nu ungefär andelen i befolkningen, vilket egentligen fortfarande är en underrepresentation, eftersom de är mer brottsutsatta än svenskfödda ungdomar.

Nästan alla har polisanmält

I stort sett alla (ca 95–99 procent) av de unga som kommer till stödcentra har gjort polisanmälan. Det betyder att man inte når så många som inte polisanmält brott som de blivit utsatta för. Här vill man komma längre i att nå ut och motivera. Det finns dock några stödcentra som endast riktar in sig på ungdomar som har polisanmält, detta för att höja motivationen att anmäla.

Om brottet inte är polisanmält försöker personalen i de flesta fall motivera ungdomarna att göra polisanmälan.

De flesta brottshändelserna går inte till åtal

Den andel av ärendena som gått till åtal efter polisutredningen varierar från omkring en tiondel till närmare en tredjedel. Man arbetar alltså ofta med att stödja unga efter brott som inte leder till upprättelse genom att samhället reagerar med påföljd för gärningsmannen.

Oftast rån och misshandel utomhus

De flesta stödcentra är inriktade på stöd till unga som utsatts för brott på offentliga platser, oftast av andra ungdomar. Det kan vara t.ex. misshandel, rån, hot och trakasserier.

En stor del av brotten har skett i skolan eller dess närhet (i något fall närmare en tredjedel, ofta på högstadiet). För övrigt sker brotten oftast utomhus på allmän plats – ute på stan, i bostadsområden, vid buss eller tåg – ibland hemma eller hos någon kompis. Detta stämmer väl överens med bilden av ungas brottsutsatthet i statistik och forskning.

De vanligaste brotten som ungdomarna som kommer till stödcentra utsatts för är misshandel och rån. Därefter kommer olaga hot (ofta via mobiltelefon, e-post, sms), vilket ökat under 2004. Även sexualbrott (främst flickor) och övergrepp i rättssak är vanliga brott. Samtliga stödcentra ger stöd även till flickor och pojkar som varit utsatta för sexualbrott.

Flera stödcentra har erfarenhet av flickor som söker stöd för hedersrelaterade brott. Även en pojke med skyddad identitet på grund av dödshot har varit aktuell.

Nästan alla stödcentra har annars gjort en avgränsning när det gäller familjevåldsärenden, utom Stödcentrum i Uppsala. Där tar man emot unga som varit utsatta för våld i familjen, och ger dem stöd och behandling i samarbete med socialtjänsten. Också övriga stödcentra erbjuder stöd när det handlar om våld och övergrepp i nära relationer, till flickor som blivit utsatta i parrelation, dvs. av sin pojkvän. Många gånger kan det vara otydligt från början att det är flickans pojkvän som misshandlat henne.

En ny grupp som sökt stöd på senare tid är barn och unga i familjer som råkat ut för inbrott.

Många har varit utsatta flera gånger

Det är påfallande många av dem som kommer till stödcentra som har varit brottsutsatta flera gånger, uppskattningarna varierar mellan ca en femtedel och drygt hälften.

Forskning visar också, som tidigare redovisats, att unga löper fyra gånger större risk att utsättas för enstaka våldsbrott än äldre, och har ännu tydligare överrisk för upprepad viktimisering (Carlstedt 2001).

En del är själva gärningsmän

En del av dem som är brottsoffer har också i en annan situation själva varit gärningsmän – eller ibland varit både-och i samma händelseförlopp. Vid en mottagning är det så många som en fjärdedel, de flesta vid olika tillfällen. Det händer att man får reda på detta först i samband med medlingsärenden, där någon som går för stödsamtal som brottsoffer också visar sig vara gärningsman i ett annat ärende.

Två stödcentra tar också emot unga gärningsmän särskilt för samtal, som ett led i socialtjänstens behandling. Syftet är att försöka få dem att förstå hur offret kan uppleva att bli utsatt. Bl.a. har några ungdomar med högerextrema sympatier kommit för samtal. Några har hänvisats från Exit, en organisation med stöd till dem som vill avbryta kontakten med rörelser på extrema högerkanten.

Hur når man unga brottsoffer?

Man når unga utsatta via polisen och utåtriktad information

Stödcentra får som redan beskrivits oftast kännedom om unga brottsoffer genom polisen. På så sätt når man de unga som gjort en polisanmälan om de brott de utsatts för. Unga som utsatts för brott av äldre gärningsmän eller unga över 18 år som blivit utsatta handhas ibland av andra enheter inom polisen, vilket betyder att stödcentra inte automatiskt får kännedom om dem. Hur polisen motiverar de unga för kontakt med stödcentra är en annan viktig fråga.

För att nå ut bredare, och nå även dem som inte har gjort polisanmälan, är utåtriktad information i viktig. Det finns en del tankar om hur man ska kunna nå ut ännu bättre och få kontakt med unga som utsatts för brott. Att stödcentra gör sig kända nämns som grundläggande, genom att t.ex. gå ut och informera i skolor, via ungdomsmottagningar, sjukvården och socialtjänsten och se till att även personal på fritidsgårdar, fältassistenter och andra vet vad stödcentrum kan erbjuda, och förmedlar det vidare till de unga (och föräldrar) som de möter. Via brottsofferjourer kan man nå både unga som polis-anmält och de som inte anmält brott. Information om stödcentra sprids också bland kompisar och andra via de unga som fått hjälp och stöd.

Internet är en annan informationskanal, samt media, broschyrer och informationsblad som sprids där ungdomar finns. Stödcentra har skriftlig information som dels talar om vad stödcentrum är och kan hjälpa till med, dels informerar om vanliga reaktioner när man utsatts för brott.

Ett sätt att nå fler som nämns kan vara att ta kontakt flera gånger med dem som inte hör av sig efter att man skrivit till dem, och tala om att erbjudandet kvarstår om de vill ha hjälp senare. Att erbjuda de unga att träffas på café, i hemmet eller någon annan stans kan vara ett sätt att minska hinder och motstånd.

När det gäller att nå invandrarungdomar menar man att det t.ex. kan vara bra att samverka med invandrarorganisationer och informera genom dem. Att nå ut via närradio är också en väg.

Man skriver eller ringer och erbjuder stöd

Sättet att ta kontakt med de unga brottsoffer som man får kännedom om via polisen varierar, som redan nämnts. I några fall är det brottsoffersamordnare hos polisen som ringer upp ungdomarna (eller vårdnadshavare för barn) och frågar om de vill att stödcentrum ska ta kontakt med dem. Ungdomarna vet därför redan vad det gäller när stödcentrum skriver handskrivna brev/korrespondenskort, sms eller ringer upp.

Några stödcentra lämnar en besökstid redan i brevet eller i sms-meddelandet till den unge (eller vårdnadshavare). Andra uppmanar den unge att ta kontakt för att boka tid. En del stödcentra ringer upp de unga som inte hör av sig efter att ha fått brev. Telefonsamtal som första kontakt är också en variant. Att ta kontakt via sms har visat sig vara särskilt framgångsrikt.

Många unga tror att det är bara om man mår riktigt dåligt som man kan få komma till stödcentrum. Därför är det viktigt att förklara att det kan vara bra att komma ändå och prata igenom vad man varit med om. En del förstår kanske inte heller fullt ut att vad de har varit med om är ett brott.

Den andel som kommer varierar

De unga brottsoffer som stödcentra kontaktar som faktiskt också kommer till samtal varierar från ca 15 till 90 procent (variationen beror delvis på vilka stödcentra kontaktar – alla unga brottsoffer eller de som redan tackat ja till kontakt). Hur stor andel av de brottsoffer som inte är kända som faktiskt får hjälp går inte att säga, eftersom man inte vet hur många unga som utsätts för brott som inte anmäler detta till polisen. En gissning som nämnts av personal vid stödcentra är att det kanske är hälften som inte anmäler.

I Uppsala t.ex. skickar man brev till de unga som polisanmält att de varit utsatta för brott. Man talar om vad man kan hjälpa till med och erbjuder samtidigt en bokad tid. Informationsbroschyr bifogas. Man ber den unga höra av sig om tiden inte passar. 90 procent av de unga hör av sig, en del för att boka om tiden, andra för att säga att de inte behöver stöd, och en del kommer på den erbjudna tiden. Den tiondel som inte hört av sig och inte kommer ringer man upp på den utsatta tiden. På så sätt kommer ca 35 procent av de unga som man tar kontakt med till mottagningen.

En del ungdomar säger att de inte behöver hjälp av olika skäl. Andra får stödcentra aldrig kontakt med. Personalen tror att föräldrarnas initiativ och uppmaning ofta är avgörande för om ungdomarna kommer till första samtalet. Ofta kommer en förälder tillsammans med en motsträvig tonåring, som blir positiv när han eller hon ser vad det går ut på. En del ungdomar säger nej första gången de kontaktas, men kommer tillbaka senare, när de märker att de inte mår bra.

Man når få som inte polisanmält eller har passiva föräldrar

Det är främst de unga brottsutsatta som inte gör någon polisanmälan som man inte når ut till. Här finns ett mörkertal. Det uppges bl.a. att invandrar-ungdomar kanske i större utsträckning låter bli att polisanmäla på grund av en mer negativ syn på myndigheter, i synnerhet polisen.

Enligt stödcentra är en del unga rädda för repressalier och vågar därför inte vända sig till polisanmäla eller ta kontakt med stödcentra.

Man menar också att det förekommer en avtrubbning, där unga ser det som " normalt " att bli utsatt för brott och något man får räkna med.

Många som drabbas anmäler inte för att de själva tar på sig skulden för att de blivit utsatta – de gjorde inte tillräckligt motstånd, sa inget, var berusade etc.

Det finns också de som inte vågar visa och tillstå för andra, och kanske inte heller för sig själva, att de behöver hjälp. Personalen tror att en del ungdomar ser det som ett tecken på svaghet om man går och pratar med någon.

Eftersom föräldrarna många gånger tar initiativet till kontakten med stödcentrum, hamnar de unga utanför som har föräldrar som inte trycker på eller som kanske inte förstår att den unge kan behöva hjälp från utomstående.

Det är inte ovanligt att unga är tveksamma till att komma till socialtjänsten för att de kan uppleva det som stigmatiserande och vara oroliga för vad det kan leda till. Många föräldrar har aldrig varit i kontakt med socialtjänsten och vill också undvika detta i fortsättningen.

Vissa unga litar inte på vuxna över huvud taget.

En del unga lever i sådana miljöer där ungdomar ofta hamnar i bråk med varandra. Vissa är själva både offer och gärningsmän och undviker kontakt av det skälet. Några är inne i en kriminell utveckling.

Sedan finns det naturligtvis unga som tycker att de har tillräckligt stöd i sin omgivning och som därför inte behöver kontakten.

Stödet förebygger negativ utveckling och stärker rättssäkerheten

Några av verksamheterna är väl etablerade, några har viss tids erfarenhet, medan andra är relativt nystartade. Det finns ännu ingen systematisk utvärdering av stödet till unga brottsoffer. I Göteborg byggs en utvärdering in redan från början, och kommer att avrapporteras efter tre år. Flera verksamheter diskuterar behovet av utvärdering. Några har gjort brukarenkäter, som generellt visar att de flesta upplever verksamheten positivt, känner sig väl bemötta och är nöjda med det stöd de har fått. Flera mottagningar har ett statistikprogram för att dokumentera vissa fakta kring ungdomarna, andra dokumenterar bara antalet besök och kontakter.

Allmänna kommentarer från stödcentra om resultaten är att verksamheten betyder att unga brottsoffer känner att de har någon att vända sig till, som finns till bara för dem och som de kan lita på. Det fungerar bra i samtalen med ungdomarna och man ser att de mår bättre. När personal från stödcentra träffar unga efter avslutad kontakt är huvudintrycket att de förmedlar att de mår bra. Man hör även från kompisar och föräldrar att de unga mår bättre.

Personalen vid stödcentra känner att de gör nytta, ”man känner sig glad när man går till jobbet.”

Såväl personalen vid stödcentra som intervjuade inom polisen menar att fler anmälningar går till rättegång när ungdomar får stöd vid målsägandeförhör.

Flera är övertygade om att de genom att tidigt fånga upp unga som utsatts för brott förebygger en risk för att en del annars själva skulle börja utsätta andra och kanske hamna i en kriminell utveckling.

Önskemål om att nå fler och vidareutveckla stödet

De som arbetar vid stödcentra tycker genomgående att det är viktigt att kunna utveckla olika metoder för att fånga upp och stödja ungdomar som utsatts för brott. Huvuduppgiften är att utveckla och stå för specifik kunskap och kompetens, bl.a. genom att förena kunskap om krisbearbetning, ungdomar, brottsofferperspektiv och kunskap om rättsprocessen.

En tanke är att utveckla ett konsultativt arbetssätt och bidra med brottsofferperspektiv gentemot andra verksamheter som ger stöd till den unge, utan att ta över ansvaret.

Från stödcentra uttrycks önskemål om en ”gräddfil”, ett kontaktnät av resurspersoner som t.ex. barnpsykiater, läkare, advokat m.fl., för akuta lägen i form av konsultation, rådgivning eller hjälp direkt till den unga. Flera menar att detta borde vara en förutsättning när man bygger upp en verksamhet för unga brottsoffer.

Ett utvecklingsområde är att hitta sätt att nå ”mörkertalet”, dvs. de brottsutsatta ungdomar som inte gör polisanmälan. Att nå en ökad andel av dem som gjort polisanmälan är också en angelägen uppgift. Nu är intrycket att det främst är ungdomar som får påtryckningar från engagerade föräldrar som faktiskt kommer.

Man vill också utveckla metoder när det gäller stöd till föräldrar och olika gruppverksamheter.

Det finns också önskemål att utveckla det brottsförebyggande arbetet, i samarbetet med polisen och skolorna.

Vidare uttrycks ett önskemål om erfarenhetsutbyte med andra stödverksamheter för unga brottsoffer i landet, för att utveckla kompetensen, metoderna och verksamheten. Sedan intervjuerna genomfördes har det tagits initiativ för att bilda ett nätverk för stödcentra för unga brottsoffer.

Reflektioner och slutsatser

Brottsofferstöd av individuella och principiella skäl

Stöd till unga brottsoffer är en angelägen uppgift. Erfarenheterna från socialtjänstens stödcentra bekräftar bilden från brottsofferforskningen och internationella behandlingserfarenheter. Att i unga år utsättas för den kränkning som ett brott innebär, när någon avsiktligt tillfogar psykisk och kanske fysisk skada, kan få allvarliga konsekvenser för den unges utveckling. Forskningsgenomgången visar att kriminella övergrepp kan sätta djupa spår hos den som drabbas, särskilt hos unga, med ökad risk för upprepad traumatisering och för att själv agera ut och bli våldsam. Även till synes lindriga brott kan ge svåra psykiska efterverkningar. Oro för att bli utsatt för brott igen och rädsla för att träffa gärningsmannen kan få stor inverkan på den unges liv, och rädslan kan vara påtaglig lång tid efter brottet.

Stödcentras kontakter med unga brottsoffer ger en delvis förfärande inblick i en ibland hård värld, som vuxenvärlden ofta inte vet så mycket om. Det är viktigt att såväl vuxna i ungdomarnas närhet som ansvariga och beslutsfattare får del av denna kunskap.

Brott mot unga tas inte alltid på allvar, varken av andra ungdomar eller av deras omgivning. Unga vistas till stor del i miljöer där våld, hot och trakasserier förekommer, och tenderar ibland att betrakta detta som något ”normalt”, som man måste försöka hantera. Förekomsten av mobbning i skolan är ett exempel på detta, som tidigare betraktats mer som skolans inre angelägenhet än som ett brott. Det finns också en inställning om att unga får ”skylla sig själva”, för att de rör sig i miljöer och på tider då risken att utsättas för brott är större.

I ungdomarnas erfarenheter och miljöer formas deras värderingar och deras syn på samhället. En utveckling med unga som blir kränkta och är rädda, som möter brist på medkänsla och respekt och som ser vedergällning som enda lösning – eller vänder sig inåt och tappar tilliten till världen och sig själva – ger en ökad otrygghet i samhället.

Här måste vuxenvärlden markera tydliga gränser, genom att reagera kraftfullt på alla former av brott.

Det behövs insatser för att såväl förebygga brott och kränkningar som att hjälpa unga som har blivit utsatta, så att de får upprättelse och kan gå vidare i sina liv på ett konstruktivt sätt. Socialtjänstens lagstadgade ansvar för stöd till brottsoffer är en viktig utgångspunkt.

Goda erfarenheter och behov av utvärdering

De kommuner som har utvecklat stödcentra för unga brottsoffer inom socialtjänsten gör ett pionjärbete, som i stort sett saknar motsvarighet i andra länder. Stödcentra har en specialkompetens som inte finns på annat håll, som förenar kunskap om ungdomar, brottsofferproblematik och rättsproces-

sen. De tidigare beskrivna Victim Support i England och Ung till ung i Danmark är ett exempel på liknande verksamhet, men med frivilliga krafter. Erfarenheterna är ännu relativt färska och inte utvärderade, och metoderna utvecklas hela tiden vidare.

Forskning visar att bemötande, stöd, adekvat information och lämpliga åtgärder efter brottet kan vara avgörande för brottsoffrets återhämningsprocess, brottsutredningen och brottsoffrets medverkan i rättsprocessen. Genom att återberätta händelseförloppet kan den brottsutsatte bearbeta den traumatiska situationen och så småningom få kontroll över den. Därmed kan den unge återuppbygga tilltron till sig själv och omvärlden, motverka känslan av hjälplöshet och minska vidden av att vara brottsoffer. Att få veta att reaktionerna är normala hjälper brottsoffret och kan minska den psykologiska pressen. Forskning visar att behandling med inriktning på brottsofferproblematiken minskar symtom på PTSD, känslor av hopplöshet och depression.

Intervjuerna med stödcentra för unga brottsoffer bekräftar detta och visar att verksamheterna fyller ett stort behov. De ungdomar som kommer till stödcentra (och deras föräldrar, syskon och kompisar) mår ofta psykiskt dåligt av den kränkning som brottsutsatthet innebär och får hjälp att bearbeta händelsen och gå vidare. Det hjälper dem att inte fastna i hat och bitterhet, eller i värsta fall själva utsätta andra för hot och vedergällning, eller att riskera att hamna i upprepad brottsutsatthet. De kan också få hjälp att behålla eller återupprätta sin tillit till vuxna och till rättssamhället. Det handlar både om att värna ungdomarnas välbefinnande och fungerande här och nu, och att undvika att deras utveckling hindras eller tar en negativ riktning, med långsiktiga konsekvenser.

En viktig aspekt, som förs fram både från polisen och från stödcentra, är att stödet till de unga brottsoffren ofta bidrar till bättre polisutredningar, eftersom det gör det lättare för den unge att medverka. Därigenom kan fler utredningar resultera i åtal. Detsamma gäller brottsoffers och vittnens möjligheter att medverka i rättegången. Stödet handlar därmed också om ökad rättssäkerhet. Och detta i sin tur kan göra att brottet och dess konsekvenser psykologiskt sett kan bli en avslutad händelse, och underlätta för det unga brottsoffret att gå vidare.

Dokumentation och utvärdering behövs

Precis som med andra delar av det sociala arbetet är det viktigt att dokumentera verksamheten – för att kunna visa på behov, omfattning, effekter och resultat och möjliggöra uppföljning. Det är särskilt betydelsefullt i en verksamhet som är under utveckling och prövar sina former.

Det är angeläget att verksamheterna och effekten av stöd till unga brottsoffer utvärderas. För att utveckla hjälpen till unga brottsoffer behövs också mer forskning om deras brottsutsatthet och om behandlingsmetoder.

Förutsättningar för stödcentra

Organisation och samverkan

Samtliga stödcentra har fått en positiv uppbackning från polisen. Det har över lag varit lätt att hitta ett bra samarbete och att, som flera gör, arbeta i

polisens lokaler. Stödcentra för unga brottsoffer har också mött ett stort intresse från andra myndigheter, verksamheter och enskilda (t.ex. föräldrar) samt olika referens- och resursgrupper inom kommunerna.

En bred förankring av verksamheten tycks vara av grundläggande betydelse, inom den egna organisationen, hos polisen och andra berörda. Det är viktigt att väcka förståelse, intresse och engagemang för stöd till unga brottsoffer långt utanför den egna verksamheten. Annars är risken stor att det bara blir tillfälliga projekt, som tar slut samtidigt med projektpengarna, påpekas det.

Närheten till polisen och polisens stöd och förtroende för verksamheten är central, eftersom stödcentras arbete bygger på en nära och ömsesidig samverkan. Från stödcentra påpekas vikten av samsyn och gemensamt ansvar för brottsoffer mellan polis och socialtjänst, men med olika professionella utgångspunkter (eventuellt tydliggjort genom samfinansiering).

Vad gäller organisation, inriktning och innehåll betonar personalen vid stödcentra, och polis som samverkar med dem, vikten av att man väljer en modell som passar de lokala förutsättningarna. Här borde finnas utrymme för att pröva och utveckla flera olika modeller.

När det gäller att se till att unga får den hjälp de behöver, utöver brottsofferstödet, betonas att det är viktigt att stödcentra inte tar över, utan lotsar vidare till andra verksamheter. Det förutsätter också att det finns någon att hänvisa till och att den unge blir mottagen på ett bra sätt.

Arbetsledning, kompetens och handledning

Erfarenheten från de beskrivna verksamheterna talar för att stödcentra för unga brottsoffer behöver en stark och tydlig ledning, som kan stå upp för verksamheten både i den egna organisationen och utåt. Arbetsledaren måste också vara insatt och engagerad i frågorna för att det inte ska kännas för ensamt i arbetet och för att verksamheten inte ska vara för sårbar.

Stödcentra för unga brottsoffer behöver få utveckla sin specifika kompetens. Ett led i kompetens- och metodutvecklingen är att ha möjlighet till fortbildning, reflektion och diskussion. Det behövs tillgång till ett sammanhang, där man kontinuerligt kan utbyta erfarenheter med andra som arbetar med unga brottsoffer – med kolleger och andra stödcentra.

Dessutom är det viktigt med handledning, som ett sätt att behålla och finslipa professionaliteten i att hantera de många gånger svåra samtal som arbetet innebär.

Innehåll och arbetssätt

Från stödcentra betonas vikten av en tydlig struktur och modell för arbetet och en klar målsättning. Utifrån denna trygga bas behöver man kunna vara flexibel och anpassa sig till de behov ungdomarna har. Stödet måste utgå ifrån ungdomarnas behov, varför de kommer och vad de vill ha hjälp med. Att inte göra något utan den unges samtycke och att hålla det man lovat är några grundprinciper som framhålls från stödcentra.

Vidare menar man att det är viktigt att alltid sätta den unge i fokus och markera att det är ungdomarnas verksamhet.

Ibland uppstår gränsdragningsfrågor – när det gäller kompetens, befogenheter och ansvar – mellan t.ex. stödcentra, socialtjänsten i övrigt, BUP och skolan, särskilt när problematiken kring ungdomarna är tung och komplicerad. Vilken typ av brottsutsatthet och vilka andra problem man anser sig kunna hjälpa till med skiljer sig något mellan de beskrivna verksamheterna. När stödcentra överlämnar till andra att komplettera eller ta över stödet till den unga är också varierande. Stödcentra känner ett stort engagemang för att ungdomarna verkligen ska få den hjälp de behöver, och vill inte släppa ansvaret för dem när andra inte tar vid som man skulle önska.

Det finns delar av verksamheten som stödcentra gärna vill ha möjligheter att vidareutveckla. Det handlar om förebyggande insatser, att nå fler brottsutsatta, stödgrupper av olika slag, föräldrastöd m.m.

Gemensamt ansvar

Många myndigheter och verksamheter berörs och måste ta ansvar för sin del av det brottsförebyggande arbetet och stödet till brottsoffer. Stödcentra kan utgöra ett kompetent stöd i detta, men ska inte ta över andras ansvar. Det påtalas från stödcentra en risk för att man i andra verksamheter frånhänder sig ansvaret för unga brottsoffer när stödcentra finns, i stället för att utveckla kunskaperna och uppgifterna för den gruppen inom ramen för sin verksamhet. För att kunna ge ett gott stöd till unga som utsatts för brott och använda samhällets resurser så effektivt som möjligt är det viktigt med en bred samverkan, nära kontakter och en tydlig ansvarsfördelning mellan alla som möter unga brottsoffer.

Det behövs t.ex. medvetna och kraftfulla förebyggande och stödjande insatser inom skolan. Stödcentras erfarenheter och uppgifter visar att många unga blir utsatta just i skolan eller i dess närhet, ofta av gärningsmän som de dessutom även i fortsättningen kommer att konfronteras med i skolan.

De som möter unga brottsoffer (polis, rättsväsende, skola, övrig socialtjänst, sjukvård m.fl.) måste vara medvetna om problematiken, och hänvisa dem till stödcentra eller andra instanser där de kan få hjälp. Lärare och elevvård har en särskilt central funktion när det gäller att identifiera ungdomar som behöver stöd, eftersom de ofta inte söker hjälp själva. Stödcentra har också en viktig uppgift i att sprida kunskap om brottsoffers och närståendes reaktioner, känslor och symtom, att det är normalt att vara påverkad långt efteråt och att det finns hjälp att få.

Viktigt att stödet till unga brottsoffer byggs ut

Särskilda stödcentra för unga brottsoffer är ett kvalificerat sätt att uppfylla socialtjänstens lagstadgade ansvar för unga brottsoffer. Arbetet är som nämnts en pionjärinsats, och dokumentation, uppföljning och utvärdering är angelägen.

Erfarenheterna visar att stödet fyller en viktig funktion, såväl för återhämtningen för unga som utsatts för brott som för att i samverkan med andra instanser informera om och uppmärksamma ungas brottsutsatthet och verka brottsförebyggande.

Det är angeläget att unga som utsätts för skrämmande eller traumatiska brottsupplevelser kan få kompetent stöd och hjälp till bearbetning, utifrån lokala förutsättningar, oavsett var de bor.

Referenser

Barnes, A. & Ephross, PH. The impact of hate violence on victims: Emotional and behavioural responses to attacks. Social Work 1994; 39: 247-251.

Baron, SW. Risky lifestyles and the link between offending and victimization. Studies on crime & crime prevention 1997;6 (1): s 53-71

Brottsofferarbetet inom polisen. En nationell handlingsplan. Rikspolisstyrelsen. 2003

Brottsoffermyndigheten. Burman, M. & Wiberg, A. Rättegången – hur blir den? Rättegångsskolan. 2004

Brottsoffermyndigheten. Wergens, A. Ett viktimologiskt forskningsprogram. Bakgrund och nuläge. 2002

BRÅ-rapport 1998:2. Martens, P. Brottslighet och utsatthet för brott bland personer födda i Sverige och utlandet: resultatet från en intervjuundersökning. Stockholm. 1998

BRÅ-rapport 2000:6. Ungdomar som rånar ungdomar i Malmö och Stockholm. Brottsförebyggande rådet. Stockholm. 2000

BRÅ-rapport 2000:3. Strategiska brott: vilka brott förutsäger en fortsatt brottskarriär. Stockholm. 2000

BRÅ-rapport 2000:8. Medling vid brott: slutrapport från en försöksverksamhet. Stockholm. 2000

BRÅ 2000. Statistik om gruppvåldtäkter

BRÅ-rapport 2001:3. Carlstedt, M. Upprepad utsatthet för brott. Stockholm. 2001

BRÅ-rapport 2003:5. Ring, J. Stöld, våld och droger i årskurs nio: resultatet från tre självdeklarationsundersökningar. Stockholm. 2003

BRÅ-rapport 2004. Ring, J. Intolerans – antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandrarfientliga tendenser bland unga. Stockholm. 2004

BRÅ-rapport 2004:2. Kriminalstatistik 2003. Stockholm. 2004

BRÅ-rapport 2004:3. Brottsutvecklingen i Sverige. 2001–2003. Stockholm. 2004

Carlstedt, M. Upprepad viktimisering: en studie av utsatthet för brott i Sverige. Stockholms Universitet, kriminologiska institutionen. 2001

Danski, BS. & Kilpatrick, DG. Effects of sexual harassment. I W. O'Donohue (red), Sexual harassment: Theory, research and treatment. Needham Heights. 1997

Denkers, A. & Winkel W. Crime victims well-being and fear in a prospective and longitudinal study. International Review of Victimology, 1998; 5: 141-162

Estrada & Flyghed (red). Den svenska ungdomsbrottsligheten. Lund, Studentlitteratur. 2001

Fagan, A. The Short- and Long- Term Effects of Adolescent Violent Victimization Experienced Within the Family and Community. Violence and Victims, 2003; 18(4): 445-459

Farell, G. & Peas, K. (red). Repeat Victimization. Crime prevention studies, vol 12. Criminal Justice Press. New York. 2001

Figley, CR. Trauma and its wake (vol 1), The study and treatment of post-traumatic stress disorder. New York. 1985

Finkelhor, D. & Kendall-Tackett, K. A developmental perspective on the childhood impact of crime, abuse and violent victimization. I: Cicchetti, D. & Toth, S. (red). Developmental perspectives on trauma: theory, research, and intervention. New York, University of Rochester Press. 1997

Finkelhor, D., Wolak, J. & Berliner, L. Police Reporting and Professional Help-Seeking for Child Crime Victims: A Review. Child Maltreatment, 2001; 6(1): 17-30

Fitzpatrick, K. Violent victimization among americas school children. Journal of interpersonal violence. 1999; 14 (10): 1055-1069

Gruber, T. & Christensen, I. Unge ofre for vold – et modelprojekt mellem central og lokal styring. Socialforskningsinstituttet 01:14, København. 2001

Hej kompis, får jag låna din mobil...? En skrift om Stödcentrum för unga brottsoffer i Stockholm. Stockholms stad

Herman, JL. Trauma och tillfrisknande. PsykoterapiHuset Mölndal. 1992

Kopiec, K., Finkelhor, D. & Wolak, J. Which juvenile crime victims get mental health treatment? Child abuse & Neglect. 2004; 28: 45-59

Kuther, TL. & Fisher, CB. Victimization by community violence in young adolescents from a suburban city. Journal of early adolescence. 1998; 18: 53-76

Larsson, Å. & Persson, J. Unga gärningsmän möter sitt offer – Örn-sköldsviks medlingsprojekt, en återfallsstudie. Institutionen för Arbetsvetenskap Psykologi C/D. Luleå. 2001

Lauritsen, JL., Sampson, RJ. & Laub, J. The link between offending and victimization among adolescents. Criminology. 1991; 29(2): 265-292

Lindgren, M. Brottsoffer i rättsprocessen. Jönköping: Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren, Domstolsverket. 1999

Lindgren, M. & Lagerbäck, B. Att drabbas av brott: om brottsoffers reaktioner och behov. I: Christianson, S-Å. (red), Rättspsykologi. Borås. Natur och Kultur. 1996

Lindgren, M. Pettersson K-Å. & Hägglund, B. (red). Brottsoffer, från teori till praktik. Stockholm: Jure Förlag AB. 2001

Lindgren, M. Pettersson K-Å. & Hägglund, B. (red). Utsatta och sårbara brottsoffer. Stockholm: Jure Förlag AB. 2004

Loeber, R. Kalb, L. & Huizinga, D. Juvenile delinquency and serious injury victimization. OJJDP. Juvenile Justice Bulletin. 2001

Lurigio, AJ. & Resick, PA. Healing the psychological wounds af criminal victimization: predicting postcrime distress and recovery. I: Lurigio, AJ, Skogan WG & Davies, RC (red), Victims of crime: prblems, policies and programs Sage criminal justice system annuals. 1990; 25: 50-68

Mazza, J. & Reynolds, W. Exposure to Violence in Young Inner-City Adolescents: Relationships With Suicidal ideation, Depression, and PTSD Symptomatology. *Journal of abnormal child psychology*. 1999; 27(3): 203-213

Meichenbaum, D. Letter writing, Audiotaping and videotaping as therapeutic tools: use of "healing" metaphors. I: Scott, M J & Palmer, S (red). *Trauma and Post-traumatic stress disorder*. London, Cassell. 2000

Meichenbaum, D. Expressive art as a form of prevention and treatment of PTSD with children. I: Scott, MJ. & Palmer, S. (red). *Trauma and Post-traumatic stress disorder*. London, Cassell. 2000

Menard, S. Short- and long-term consequences of adolescent victimization, Office of juvenile justice and delinquency prevention. 2002

Nehlin, C., Lindström, P. & Svanberg, K. Medling vid brott, om mötet mellan unga gärningsmän och brottsoffer. Kommentus förlag Södertälje. 1998

OVC, Office for Victims of Crime: Community outreach through police in schools. 2003

Pedersen, W. Blind vold? *Tidsskrift for samfunnsforskning*. 1999; 40: 368-400

Perry, BD. et al. Childhood trauma, the neurobiology of adaptation and Use-dependent development of the brain: How states become traits. *Infant Mental Health Journal* 1996

Proposition 2000/01:79. Stöd till brottsoffer

Qvarnström, G. & Mårtensson, R. Drogvanor och erfarenheter av våld bland årskurs 9 elever i Stockholms skolor 1996. Stockholms stad. 1996

Renck, B. Brottsoffer i folkhälsoperspektiv. Nordiska hälsovårdshögskolan. Göteborg. 1997

Ring, J. Hem och skola, kamrater och brott. Stockholm, Akademitryck 1999

Rossmann, R. & Rosenberg, M. (red). Multiple victimization of children: conceptual, developmental, research and treatment issues. *Journal of aggression, maltreatment and trauma* 1998; 2 (1)

Rospenda, K., Richman, J.; & Nawyn, S. Doing power. The Confluence of Gender, Race, and Class in Contrapower Sexual Harassment. *Gender and Society*, 1998; 12(1): 40-60

Ruback RB., Ménard, KS., Outlaw, MC. & Shaffer, JN. Normative advice to campus crime victims: effects of gender, age and alcohol. *Violence and victims*, 1999; 14: 381-396

Sanders-Philips, K. Assaultive violence in the community: psychological responses of adolescent victims and their parents. *Journal of adolescent health* 1997; 21: 356-365

Scarpa, A. Community violence exposure in young adults. *Trauma, violence & abuse*, 2003; 4(3): 210-227

Shafii, M. & Shafii SL. (red). School Violence, assessment, management, prevention. American Psychiatric Press, Washington DC. 2001

Shaffer, JN. & Ruback. Repeat and multiple victimizations: The role of individual and contextual factors. *Violence and Victims*. 2002; 17: 187-204.

Shaw, M. & Barchecheat, O. Preventing Hate Crimes: International Strategies and Practise. International Centre for the prevention of Crime, Webpublication. 2001

Skolverket. Relationer i skolan- en utvecklande eller destruktiv plats. Rapportering av regeringsuppdrag. 2002

Socialstyrelsen 2004. Statistik över avsiktligt våld mot barn

SOU 1998:40. Brottsoffer. Vad har gjorts? Vad bör göras? Betänkande av brottsofferutredningen. Stockholm. Justitiedepartementet. 1998

Storstadsvåld. En undersökning vid Södersjukhusets akutmottagning. Södersjukhuset. 2000

Sylwan, H. & Örthberg, U. (1998): Sambandet mellan brottslighet & utsatthet för brott bland svenska niondeklassare. C-uppsats. Stockholm: Stockholms Universitet, kriminologiska institutionen.

Victim Support, Service model for supporting young victims of crime. 2003

von Hofer, H., Sarnecki, J. & Tham, H. Invandrarna och brottsligheten, I von Hofer, H. (red). Brottsligheten i Europa. Lund: Studentlitteratur i samarbete med Institutet för framtidsstudier. 1998

Wade, A. Small acts of living: everyday resistance to violence and other forms of oppression. Contemporary family therapy. Human Sciences Press, inc. 1997;19(1): 23-29

Weinehall, K. Gymnasieelevers möten med våld – i hemmet, i skolan och på fritiden: en enkätstudie vid 14 gymnasieskolor i Sverige. Umeå, Pedagogiska rapporter från Umeå Universitet. 1999

Mer information

Nätverk för stödcentra för unga brottsoffer

Kontaktperson för nätverket: ann.hanbert@centrum.goteborg.se

Webbsidor m.m.

Socialstyrelsen: www.socialstyrelsen.se

Brottsförebyggande rådet: www.bra.se

Brottsoffermyndigheten: www.brottsoffermyndigheten.se

BrOMs servicetelefon 090-70 82 00, öppen 9-12 och 13-16

Brottsofferjourernas Riksförbund (BOJ): www.boj.se

